Inspraak & **participatie** van **gedetineerden** in de **gevangenis** van Gent

Colofon

Auteurs:

Dorien Brosens
Liesbeth De Donder
Judith Mievis
Faiza Salhi
Lore Van Roy

Opmaak:

Lieven Polfliet

Met medewerking van:

Dank aan iedereen die het onderzoek heeft ondersteund en mogelijk heeft gemaakt: de leden van de stuurgroep (Barbara De Raedt, Els Naessens, Hans Van Laake, Heather Loontjes, Johan Vereecken, Kurt Billiet, Koenraad Polfliet, Kenny Swartelé en Ward Vandelanotte), de personeelsleden die geholpen hebben met het uitvoeren en analyseren van de focusgroepen (Bjorn Callens, Eddy Cornelis, Siegfried Coudenys, Barbara De Raedt, Ellen Haex, Emmanuel Demanet, Hans Van Laake, Jan Herreman, Samuel Landuyt, Koenraad Polfliet en Johan Vereecken), het inrichtingshoofd van de gevangenis van Gent, het penitentiair personeel en de vele deelnemers van de focusgroepen.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteurs in samenspraak met de opdrachtgever. Beeld cover ontworpen door Freepik.com.

© 2016

Inhoudstafel

Colofon ... 4
Inhoudstafel ... 5
Voorwoord ... 9
Samenvatting ... 11
- Beleidsachtergrond ... 11
- Onderzoek in de gevangenis van Gent ... 11
- Welke inspraak – en participatie initiatieven bestaan er in de gevangenis van Gent? ... 12
- Het gedetineerdenoverleg ... 13
- Meerwaarde van inspraak en participatie ... 13
- Wie neemt deel? Wie valt uit de boot? ... 14
- Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden ... 14

Résumé ... 15
- Arrière-plan politique ... 15
- Enquête au sein de la prison de Gand ... 15
- Quelles sont les initiatives en matière de droit d'expression et de participation, existant actuellement à la prison de Gand ? ... 16
- La concertation avec les détenus ... 17
- Plus-value du droit d'expression et de la participation ... 17
- Qui y participe ? Qui en est exclu ? ... 18
- Conditions marginales de droit d'expression et de participation ... 18

Summary ... 19
- Policy background ... 19
- Research in the prison of Ghent: data collection and participants ... 19
- Which prisoners' participation and involvement in prison life initiatives exist in Ghent? ... 20
- The prisoner council ... 21
- Added value of prisoners' participation and involvement in prison life ... 21
- Who is taking part? Who is excluded? ... 22
- Preconditions for prisoners' participation and involvement in prison life ... 22

Zusammenfassung ... 23
- Strategischer Hintergrund ... 23
- Forschung im Gefängnis von Gent ... 23
- Welche Mitsprache- und Mitbestimmungsinitiativen gibt es im Gefängnis von Gent? ... 24
- Die Inhaftiertenkonzertierung ... 25
- Mehrwert von Mitsprache und Mitbestimmung ... 25
- Wer nimmt teil? Wer bleibt außen vor? ... 26
- Rahmenbedingungen von Mitsprache und Mitbestimmung von Inhaftierten ... 26

Inleiding ... 27

DEEL 1: Achtergrond ... 31
Hoofdstuk 1: Achtergrond en doelstellingen ... 31

1. Wetgevende context ... 31
1.1. Inspraak en beleidsparticipatie van gedetineerden ... 31
1.2. Participatie aan hulp- en dienstverlening ... 34
1.2.1. Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden ... 34
1.2.2. Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020 ... 35
2. Context: de gevangenis van Gent ... 35
3. Onderzoeksvragen ... 38
1. Vormen van inspraak en participatie ... 38
2. Meerwaarde van inspraak en participatie ... 38
3. Profiel van de deelnemers ... 38
4. Hoe kan participatie en inspraak van gedetineerden versterkt worden? ... 38
Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet ... 39
1.Participatief onderzoek ... 39
1.1. Stuurgroep ... 39
1.2. Opleiding focusgroepen ... 40
2. Dataverzamelings – en analysemethode ... 41

DEEL 2: Literatuurstudie ... 45
Hoofdstuk 1: Begrippen inspraak en participatie ... 45
1. Democratische participatie ... 46
1.1. Rekruteren van gedetineerdenvertegenwoordigers ... 46
1.2. Bepaling van agendapunten ... 47
1.3. Het nemen van beslissingen ... 48
2. Participatie aan activiteiten binnen hulp- en dienstverlening ... 48
3. Participatie aan activiteiten die gedetineerden de mogelijkheid geven om verantwoordelijkheid op te nemen ... 49
4. Peer support schemes ... 50
Hoofdstuk 2: Voordelen en knelpunten van inspraak en participatie van gedetineerden ... 53
1. Voordelen voor gedetineerden ... 53
Type 1: Zelfzorgers (zelfgericht en behoudend) ... 55
Type 2: Zelfontplooiers (zelfgericht en vernieuwend) ... 56
Type 3: Hulpverleners (omgevingsgericht en behoudend) ... 56
Type 4: Ondernemers (omgevingsgericht en vernieuwend) ... 56
2. Knelpunten en drempels voor gedetineerden ... 56
3. Voordelen voor de gevangenis ... 57
4. Knelpunten voor de gevangenis ... 59
Hoofdstuk 3: Hoe inspraak/participatieprojecten opstarten binnen een gevangeniscontext? ... 61
Stap 1: Een stuurgroep samenstellen ... 62
Stap 2: Doelstellingen formuleren ... 63
Stap 3: Participatieniveau bepalen ... 63
Stap 4: Plannen (om te slagen) ... 66
Stap 5: Gedetineerden betrekken ... 66
Stap 6: Participatieproject lanceren ... 68
Stap 7: Deelnemers rekruteren ... 68
7.1. Detectie sleutelfiguren door de stuurgroep ... 69
7.2. Rekrutering sleutelfiguren door de stuurgroep ... 69

7.3. Bijeenkomst met de sleutelfiguren ... 70
7.4. Bijeenkomst met de potentiële vrijwilligers ... 71
Stap 8: Deelnemers trainen ... 72
Stap 9: Interesse behouden ... 73
Stap 10: Resultaten meten ... 74
Hoofdstuk 4: Randvoorwaarden bij het opstarten van inspraak/participatieprocessen ... 75
1. Openheid ... 75
2. Vertrouwen en veiligheid ... 75
3. Belang van een draagvlak ... 76
4. Belang van een projectcoördinator ... 77
5. Aandacht voor drempels ... 78

DEEL 3: Resultaten focusgroepen gevangenis Gent ... 81
Hoofdstuk 1: Vormen van inspraak en participatie van gedetineerden ... 81
1. Begrippen inspraak en participatie ... 81
2. Niveaus van participatie en inspraak ... 83
2.1. Informeren ... 83
2.2. Raadplegen ... 87
2.3. Adviseren ... 89
2.4. Coproduceren ... 92
2.5. Meebeslissen ... 95
3. Gedetineerden zouden kunnen helpen bij de organisatie van het gevangenisleven ... 96
SAMENVATTING ... 99
Hoofdstuk 2: Gedetineerdenoverleg ... 100
1. Ontstaan en werking ... 100
2. Niveau op de participatieladder en taken ... 102
3. Perceptie ten aanzien van het gedetineerdenoverleg ... 105
3.1. Perceptie gedetineerden die niet deelnemen aan het overleg ... 105
3.2. Perceptie professionelen (Directieleden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, interlevensbeschouwelijk overleg) ... 106
4. Inspraak achterban en terugkoppelen ... 107
4.1. Raadplegen achterban ... 107
4.2. Communicatie en terugkoppeling van informatie en beslissingen ... 109
4.2.1. Naar medegedetineerden ... 109
4.2.2. Naar personeelsleden (Directieleden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, interlevensbeschouwelijk overleg) ... 110
SAMENVATTING ... 112
Hoofdstuk 3. Meerwaarde van inspraak en participatie door gedetineerden ... 113
1. Meerwaarde voor gedetineerden ... 113
2. Meerwaarde voor de gevangenis ... 116
SAMENVATTING ... 118
1. Participanten en hun motieven ... 119
2. Groepen die uit de boot vallen en hun barrières ... 121
1.3.2. Wie zou kunnen helpen aan de organisatie van het leven in de gevangenis? ... 126
SAMENVATTING ... 128

Hoofdstuk 5. Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden 129
1. Beleidsmatige keuze 129
2. Basiscomfort 130
3. Vertrouwen en veiligheid 131
4. Draagvlak bij het penitentiair bewakingsassistenten 133
5. Ontwikkelen van een participatiecultuur 137
SAMENVATTING 139

DEEL 4: Conclusie 141
1. Inspraak en participatie 142
1.1. Begripsafbakening en vormen van inspraak en participatie 142
1.2. Het gedetineerdenoverleg 145
2. Waarom aandacht geven aan inspraak en participatie van gedetineerden? 147
3. Wie zijn participanten en niet-participanten? 148
4. Hoe kunnen we inspraak en participatie versterken? 151
4.1. Basiscomfort als vertrekpunt 152
4.2. Van een beleidsmatige keuze tot het ontwikkelen van een participatiecultuur 153

DEEL 5: Participatietools – en methoden 157
Inleiding 157
Hoofdstuk 1: Golden oldies (klassieke methoden) 159
1. Fora en meetings 159
2.Suggestiedozen en ideeënboxen 160
3. Talking walls 162
4. Posters en Brochures 163
5. Nieuwsbrieven 164
Hoofdstuk 2: Een stapje verder (nieuwere methoden) 166
1. Participatie in werkgroepen en interactiecomités 166
2. Ondersteund vrijwilligerswerk 167
3. ICT 168
4. World café 170
Hoofdstuk 3: Deelnemen² (Peer methoden) 172
1. Peer mentoren 172
2. Peer educatie 173
3. Peer onderzoek 175
Hoofdstuk 4: Formele bevragingen en onderzoek 177
1. Surveys en vragenlijsten 177
2. Focusgroepen 178
Hoofdstuk 5: Out of the box (informele methoden) 181
1. Informele gesprekken en detectie 181
2. Assisteren op een event 182
3. Varia 183
Hoofdstuk 6: Andere participatietools – en methoden 184

Bronnenlijst 185

Voorwoord

De Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden heeft al een lange weg afgelegd. Het begon met de staatshervorming in 1980 waarbij de bijstand aan personen werd overgeheveld aan de gemeenschappen. Het kende een belangrijke sprong voorwaarts met het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van 2000. En het werd wettelijk verankerd door het decreet op de organisatie van de hulp- en dienstverlening in 2013.

Heel wat organisaties samen zorgen ervoor dat de gedetineerde zijn recht op welzijn, zorg, onderwijs, toeleiding naar werk, cultuur en sport, voor zover deze binnen de Vlaamse bevoegdheden kaderen, kan uitoefenen. Deze medewerkers trachten, binnen de specifieke context van detentie die een federale bevoegdheid is, de gedetineerde een zinvolle detentietijd te bieden en om hem te ondersteunen bij zijn voorbereiding op de re-integratie in de samenleving.

Het decreet voorziet in een strategisch plan per legislatuur waarbij we vertrekken van de noden en behoeften op het terrein. Het strategisch plan 2015-2020 heeft 19 ambitieuze doelstellingen waarvan *'actieve participatie aan de organisatie, uitbouw en bekendmaking van het aanbod binnen de gevangenis'* er één is. In bepaalde gevangenissen zijn gedetineerden al langer betrokken bij de organisatie van bepaald aanbod, maar tegen 2020 willen we dit structureel verankeren in alle gevangenissen.

Dat gedetineerden mee inspraak hebben en participeren aan de organisatie van de hulp- en dienstverlening is niet meer dan logisch. In heel wat andere voorzieningen worden bewoners ook bevraagd en betrokken in de organisatie van de hulp- en dienstverlening om deze zo nauw mogelijk bij hun behoeften te laten aansluiten, bijvoorbeeld door bewonersraden Een gevangenis is natuurlijk een specifieke context waar veiligheid en orde belangrijke principes zijn. Maar dit mag niet uitsluiten dat gedetineerden medezeggenschap hebben in de organisatie en het aanbod van de hulp- en dienstverlening en hierin een betekenisvolle rol kunnen spelen .

De federale basiswet van 2005 geeft de wettelijke basis om de inspraak van gedetineerden te organiseren in een gedetineerdenoverleg. Alle gevangenissen beschikken in principe over dit forum. Er wordt gaandeweg werk gemaakt van een cultuur van inspraak. Justitie en Vlaamse Gemeenschap streven aldus eenzelfde ambitie na. Door hierin samen te werken, kunnen we elkaars opdracht versterken.

Het Gentse actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2014-2015 heeft *'het verhogen van de participatie van gedetineerden aan de organisatie van de hulp- en dienstverlening'* als belangrijke doelstelling vooropgesteld. Verschillende acties werden uitgewerkt waaronder een onderzoek over dit thema in samenwerking met de VUB.

Naast een studie van de literatuur en van goede praktijken werden in de Gentse gevangenis niet minder dan 11 focusgroepen georganiseerd met in totaal 78 personen. 42 hulp- en dienstverleners en penitentiair personeelsleden en 36 gedetineerden gingen in dialoog over inspraak en participatie. Anderstalige gedetineerden werden in het onderzoek niet vergeten. Opmerkelijk is dat een groep van 11 personen een opleiding heeft gevolgd om zelf die focusgroepen te leiden en op die manier in de toekomst deze methodiek te kunnen hanteren voor de organisatie.

Het onderzoek biedt interessant materiaal om op voort te bouwen, niet in het minst bij de verdere uitvoering van het strategisch plan. Het overzicht met hanteerbare tools voor gedetineerden is daar een voorbeeld van. Andere contexten kunnen hier inspiratie halen. Maar vooral gedetineerden zullen door dit onderzoek geholpen worden om een constructieve bijdrage te leveren aan de organisatie van het aanbod en het gevangenisleven. Ik geloof dat dit de kwaliteit en de gedragenheid van de hulp- en dienstverlening zal verbeteren.

Ik wil daarom ook iedereen oprecht danken die aan dit onderzoek heeft meegewerkt. En veel succes wensen aan wie met de resultaten en aanbevelingen aan de slag gaat.

Jo Vandeurzen
Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Samenvatting

Beleidsachtergrond

Participatie en inspraak van gedetineerden zijn thema's die steeds meer op de nationale en internationale politieke agenda verschijnen. Denk hierbij aan de federale "basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden" (2005) die het gedetineerdenoverlegorgaan in het leven heeft geroepen. Op Vlaams niveau is er het "decreet hulp- en dienstverlening aan gedetineerden" (2013) dat stelt dat gedetineerden recht hebben op participatie aan een kwaliteitsvolle en integrale hulp- en dienstverlening die zich uitstrekt over 6 domeinen: arbeid, cultuur, gezondheid, onderwijs, sport en welzijn. Dit decreet voorziet dat in elke legislatuur een strategisch plan opgemaakt wordt. Recentelijk is het eerste volwaardige strategisch plan aangenomen door de Vlaamse Regering en dit voor de periode 2015-2020. In navolging van deze beleidsteksten zet ook de gevangenis van Gent in op het verhogen van participatie en inspraak van gedetineerden.

Onderzoek in de gevangenis van Gent

De 'stuurgroep participatie' van de gevangenis van Gent besliste om samen met de Vrije Universiteit Brussel (VUB), vakgroep Educatiewetenschappen, een onderzoek te verrichten om zo inzicht te krijgen in welke initiatieven op vlak van inspraak en participatie van gedetineerden vandaag de dag al bestaan in de gevangenis van Gent, wat de meerwaarde hiervan is, wie hieraan deelneemt of juist uit de boot valt en wat de randvoorwaarden van inspraak en participatie zijn.

In totaal werden 78 respondenten bevraagd in 11 focusgroepen: 36 gedetineerden (dit waren gedetineerdenvertegenwoordigers uit het gedetineerdenoverleg, Nederlandstalige gedetineerden, anderstalige gedetineerden en geïnterneerden met een psychische of verstandelijke beperking), en 42 professionelen (dit waren leden uit de stuurgroep participatie, het coordinatieteam hulp- en dienstverlening, medewerkers hulp- en dienstverlening, penitentiair bewakingsassistenten en vertegenwoordigers van erkende godsdiensten en levensbeschouwingen). De focusgroepen werden afgenomen door personeelsleden van de gevangenis van Gent, die daarvoor een specifieke training kregen, en de onderzoekers van de VUB.

Welke inspraak – en participatie initiatieven bestaan er in de gevangenis van Gent?

Uit het onderzoek blijkt dat de begrippen participatie en inspraak allesbehalve eenduidig zijn; er worden verschillende invullingen gegeven. Alvorens hierrond projecten op te zetten, is het belangrijk eerst te bepalen en af te bakenen wat men onder deze begrippen verstaat zodat alle neuzen in dezelfde richting staan.

Ondanks dat de begripsafbakening niet geheel duidelijk is, worden er heel wat initiatieven genomen in de gevangenis van Gent. Er zijn zaken die formeel georganiseerd worden (vb. het gedetineerdenoverleg, schriftelijke bevragingen), maar daarnaast gebeurt ook veel op een informele – en dus op een niet georganiseerde – manier (vb. een bewakingsassistent die een gedetineerde vraagt om scheidsrechter te zijn bij een sportwedstrijd, bewakingsassistenten die de mening vragen van gedetineerden die actief zijn in de werkhuizen over de dagelijkse werking van de werkhuizen). Het is belangrijk niet enkel aandacht te hebben voor wat formeel georganiseerd wordt en dat te ondersteunen, maar ook het informele meer bloot te leggen en dat te ondersteunen en valoriseren.

Daarnaast kan de participatiepiramide gebruikt worden om de participatie – en inspraakinitiatieven te presenteren. Hoe hoger in de piramide, hoe een meer selecte groep bereikt wordt.

Figuur 1. Participatiepiramide

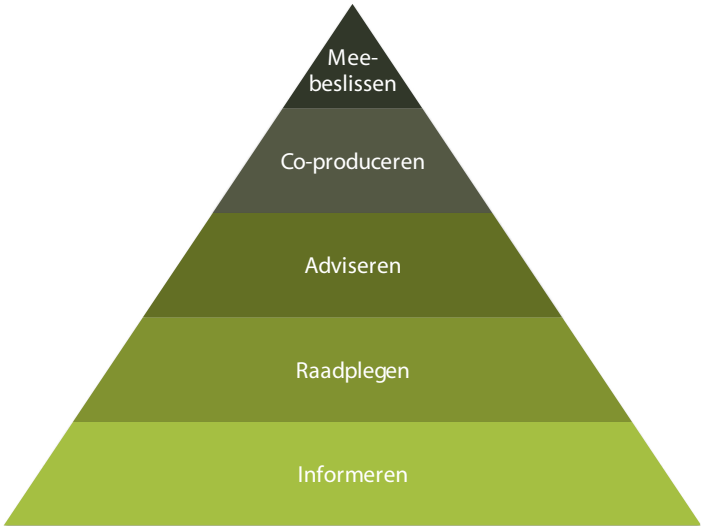

Op het eerste niveau worden gedetineerden mondeling of schriftelijk geïnformeerd over allerhande zaken. Het niveau daarboven is dat van raadplegen waarbij men bijvoorbeeld de mening van gedetineerden over een bepaald onderwerp in kaart brengt d.m.v. een bevraging. De derde trap van de participatiepiramide is adviseren. In de gevangenis van Gent vertaalt deze zich onder meer in een gedetineerdenoverleg dat adviezen formuleert aan de directie over aspecten van algemeen belang. Het volgende niveau, coproduceren, uit zich in de gevangenis van Gent onder meer in het betrekken van gedetineerden bij het kiezen van teksten en muziek voor religieuze vieringen. Het laatste niveau is meebeslissen. De baktrappers, gedetineerden die fietsen op rollen zonder de aanwezigheid van een bewakingsassistent en dus zelf verantwoordelijk zijn voor het goede verloop van de activiteit, is hier een voorbeeld van.

Het gedetineerdenoverleg

Op het niveau van adviseren bevindt zich het gedetineerdenoverlegorgaan. Het is de taak van gedetineerdenvertegenwoordigers om zelf adviezen te formuleren over thema's van algemeen belang. Daarnaast worden ze ook proactief gecontacteerd door de directie wanneer deze erover nadenkt een bepaalde verandering door te voeren. Uit het onderzoek blijkt dat nog gewerkt kan worden aan de bekendheid van het overlegorgaan. Penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners en vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg zijn vaak wel op de hoogte van het bestaan, maar niet van wie er concreet in zit. Vele gedetineerden weten zelfs niet af van het bestaan van het gedetineerdenoverleg. Hiermee samenhangend waren velen ook niet op de hoogte van de realisaties van het overlegorgaan.

Meerwaarde van inspraak en participatie

Uit de focusgroepen komt naar boven dat participatie en inspraak van gedetineerden verschillende voordelen heeft. Enerzijds is er een meerwaarde voor gedetineerden zelf. Participatie en inspraak kunnen het zelfbeeld, het zelfvertrouwen en de eigenwaarde verhogen, bieden de mogelijkheid om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen die ook gebruikt kunnen worden in andere situaties, het aanbod (vb. van activiteiten en kantine) kan meer op hun noden en behoeften afgestemd worden,...

Daarnaast is er een ook meerwaarde voor de gevangenis als instituut. Participatie en inspraak van gedetineerden kunnen positieve contacten tussen gedetineerden onderling, maar ook tussen gedetineerden en penitentiair bewakingsassistenten bevorderen, wat op zijn beurt dan weer de dynamische veiligheid ten goede komt. Daarnaast kan het financieel voordelig zijn. De vraag wordt gesteld of, net zoals in andere gevangenissen, een gedetineerde de taak van fitnessmonitor niet zou kunnen opnemen. Verder vergroot inspraak en participatie van gedetineerden het enthousiasme en motiveert het hen om deel te nemen aan andere activiteiten.

Wie neemt deel? Wie valt uit de boot?

Ondanks dat participatie en inspraak van gedetineerden positief is voor zowel gedetineerden zelf als voor de gevangenis als instituut, blijkt dat niet alle gedetineerden hierbij even actief betrokken zijn. Deelnemers zijn vaak veroordeeld, al gedurende een lange tijd in de gevangenis van Gent, spreken Nederlands en verrichten penitentiaire arbeid. Groepen die minder kunnen/ willen/ mogen deelnemen zijn nieuwkomers, anderstaligen en ook geïnterneerden.

Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden

Ten slotte wijst het onderzoek ook op enkele randvoorwaarden om inspraak en participatie van gedetineerden mogelijk te maken. Er wordt gewezen op het feit dat basiscomfort (vb. persoonlijke hygiëne, kledij die niet te groot of te klein is, hygiëne van de cellen en van de gevangenis in het algemeen) belangrijk is om tot inspraak en participatie te komen. Daarnaast is het ook voornaam om beleidsmatig voor inspraak en participatie van gedetineerden te kiezen en zo te streven naar de ontwikkeling van een gedragen participatiecultuur. Het belang van training en ondersteuning van gedetineerden mag hierbij niet onderschat worden. Verder is in zo'n participatiecultuur niet enkel participatie en inspraak van gedetineerden van belang, maar ook die van penitentiair bewakingsassistenten.

Résumé

Arrière-plan politique

La participation et le droit d'expression des détenus sont des thèmes qui apparaissent de plus en plus à l'agenda politique national et international. Pensons, dans ce contexte, à la «loi fédérale de principes concernant l'administration pénitentiaire ainsi que le statut juridique des détenus» (2005), qui a créé l'organe de concertation des détenus. Au niveau de la Flandre, le «décret relatif à l'organisation de la prestation d'aide et de services au profit des détenus» (2013) stipule que les détenus ont le droit de participer à l'organisation d'une prestation, intégrale et de qualité, de l'aide et des services, portant sur 6 domaines : le travail, la culture, la santé, l'enseignement, les sports et le bien-être. Ce décret prévoit qu'un plan stratégique soit établi à chaque législature. Le premier plan stratégique à part entière a été récemment accepté par le Gouvernement flamand, pour la période 2015-2020. Conformément à ces textes politiques, la prison de Gand s'active également à améliorer la participation et le droit d'expression des détenus.

Enquête au sein de la prison de Gand

Le 'groupe de pilotage participation' de la prison de Gand a décidé d'effectuer, en collaboration avec la Vrije Universiteit Brussel (VUB) - Orientation Sciences de l'éducation, une enquête visant à avoir un aperçu des initiatives existant actuellement dans la prison de Gand en matière de participation et de droit d'expression des détenus, ce qu'en est la plus-value, qui y participe ou en est exclu et quelles sont les conditions marginales à la participation et au droit d'expression.

Un total de 78 répondants ont été sondés, dans 11 groupes cibles : 36 détenus (des représentants des détenus dans les organes de concertation de détenus, des détenus néerlandophones, des détenus allophones et des internés présentant une déficience psychique ou mentale) et 42 professionnels (des membres du groupe de pilotage participation et de l'équipe de coordination prestation d'aide et de services, des collaborateurs prestation d'aide et de services, des agents pénitentiaires et des représentants des religions et opinions philosophiques reconnues). Les groupes cibles ont été prélevés par des membres du personnel de la prison de Gand, qui ont reçu une formation spécifique à cette fin, et les chercheurs de la VUB.

Quelles sont les initiatives en matière de droit d'expression et de participation, existant actuellement à la prison de Gand ?

Il ressort de l'enquête que les notions de participation et de droit d'expression ne sont pas du tout univoques ; différentes interprétations en sont données. Avant de lancer un projet sur ce thème, il est important de commencer par définir et délimiter ce que l'on entend par ces notions, de manière à ce que tous les regards se portent dans la même direction.

Bien que la délimitation de ces notions ne soit pas entièrement claire, de nombreuses initiatives ont vu le jour dans la prison de Gand. Certaines sont organisées de manière formelle (p.ex. la concertation avec les détenus, les sondages écrits), mais, à côté d'elles, beaucoup de choses se déroulent également de manière informelle, et donc non organisée (p.ex. un agent demandant à un détenu d'arbitrer une compétition sportive, des agents demandant l'opinion des détenus travaillant dans les ateliers, sur le fonctionnement journalier de ces ateliers). Il est important de ne pas limiter son attention à ce qui est organisé de manière formelle et de le soutenir, mais également de mettre l'informel en lumière, de l'appuyer et de le valoriser.

La pyramide de participation peut, par ailleurs, être utilisée pour présenter les initiatives de participation et de droit d'expression. Plus on se situe haut dans la pyramide, et plus un groupe sélect est atteint.

Figure 2. La pyramide de participation

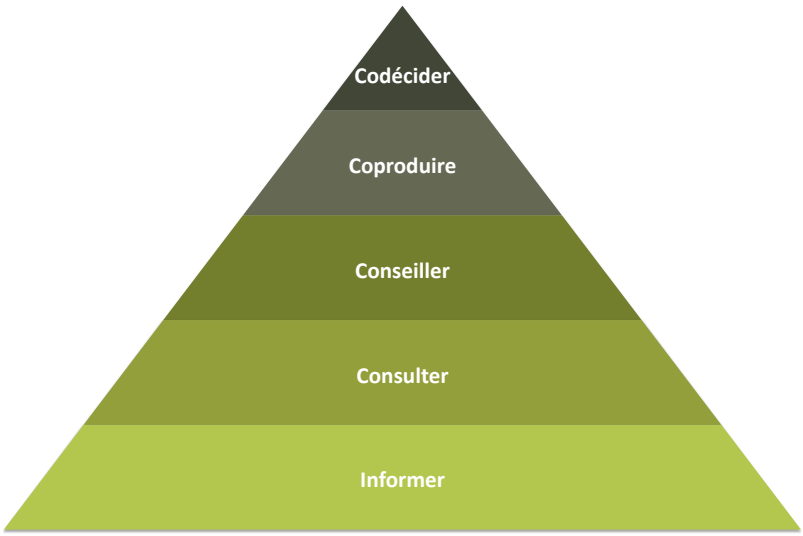

Au premier niveau, les détenus sont informés oralement ou par écrit de différentes choses. Le niveau suivant est celui de la consultation, où, par exemple, l'opinion des détenus sur un sujet donné est recueillie à l'aide d'un sondage. La troisième marche de la pyramide de la participation est le conseil. Dans la prison de Gand, elle se traduit, entre autres, par une concertation avec les détenus, permettant de formuler des avis à la direction sur des aspects d'intérêt général. Le niveau suivant, la coproduction, s'exprime dans la prison de Gand, entre autres, par l'implication des détenus dans le choix des textes et de la musique des célébrations religieuses. Le dernier niveau est la codécision. Les 'baktrappers', des détenus qui font du vélo sur rouleaux sans la présence d'un agent et sont donc eux-mêmes responsables du bon déroulement de l'activité, en constituent un exemple.

La concertation avec les détenus

L'organe de concertation avec les détenus se situe au niveau 'conseiller'. La tâche des représentants des détenus consiste à formuler eux-mêmes des avis sur les thèmes d'intérêt général. Ils sont, par ailleurs, également contactés de manière proactive par la direction, lorsque celle-ci envisage d'introduire une certaine modification. Il ressort de l'enquête que la notoriété de l'organe de concertation peut encore être améliorée. Les agents pénitentiaires, les prestataires d'aide et de services et les représentants de la concertation philosophique sont souvent au courant de son existence, mais ne savent pas qui y siègent concrètement. De nombreux détenus ne sont même pas au courant de l'existence de la concertation avec les détenus. Et par conséquent, beaucoup d'entre eux n'étaient pas au courant des réalisations de cet organe de concertation.

Plus-value du droit d'expression et de la participation

Il est ressorti des groupes cibles que la participation et le droit d'expression des détenus présentaient différents avantages. La plus-value est, d'une part, pour les détenus eux-mêmes. La participation et le droit d'expression peuvent améliorer l'image d'eux-mêmes, leur confiance en soi et leur sentiment de respect, ils offrent la possibilité de développer de nouvelles aptitudes qui viennent également à point dans d'autres situations, ils permettent de mieux adapter l'offre (p.ex. d'activités et de cantine) à leurs besoins et nécessités, ...

Il existe, par ailleurs, également une plus-value pour la prison en tant qu'institution. La participation et le droit d'expression peuvent promouvoir les contacts positifs entre les détenus entre eux, mais également entre les détenus et les surveillants pénitentiaires, ce qui, à son tour, profite à la sécurité dynamique. Ils peuvent, par ailleurs, présenter des avantages financiers. En ces temps d'économie, il n'existe, par exemple, pas de moniteur de fitness à la prison de Gand. La question est posée de savoir si, tout comme dans d'autres prisons, un détenu ne pourrait pas assumer cette tâche. Le droit d'expression et la participation des détenus augmentent enfin leur enthousiasme et les motivent à participer à d'autres activités.

Qui y participe ? Qui en est exclu ?

Bien que la participation et le droit d'expression des détenus soient positifs, tant pour les détenus mêmes que pour la prison en tant qu'institution, il apparaît que tous les détenus n'y sont aussi actifs. Les participants sont souvent des condamnés, résident depuis longtemps à la prison de Gand, parlent le néerlandais et exercent un travail pénitentiaire. Les groupes qui peuvent/veulent/sont autorisés dans une moindre mesure, sont les nouveaux arrivants, les allophones et également les internés.

Conditions marginales de droit d'expression et de participation

L'enquête attire enfin l'attention sur quelques conditions marginales, rendant possibles le droit d'expression et la participation des détenus. Il faut insister sur le fait que le confort de base (p.ex. l'hygiène personnelle, les vêtements ni trop étroits ni trop larges, l'hygiène des cellules et de la prison en général) est important pour aboutir au droit d'expression et à la participation. Il est d'autre part important d'opter pour une politique de droit d'expression et de participation des détenus et, de la sorte, de tendre vers le développement d'une culture de participation bénéficiant d'un large soutien. L'importance de l'entraînement et de l'appui des détenus ne peut, dans ce cadre, pas être sous-estimée. Enfin, dans une telle culture de participation, la participation et le droit d'expression des détenus ne sont pas les seuls à être importants, la participation et le droit d'expression des agents pénitentiaires le sont également.

Summary

Policy background

The participation and involvement of prisoners in prison life are becoming important topics featuring on national and international political agendas. For instance, there is the federal "Basic Law relating to the prison system and the legal position of prisoners" (2005) which launched the prisoner council as an official advisory board in prisons. At the Flemish level there is the "Decree on the organisation of care and services for prisoners" (2013) stating that in every prison, prisoners have right of access to a high-quality, integrated service provision. Prisoners should be able to participate in programmes in 6 different areas: culture, education, health, sport, vocational training and well-being. This decree provides that every political term a strategic plan must be drawn up. Recently, the Flemish government adopted the first strategic plan for the period 2015-2020. Following these policy documents, the prison of Ghent aims to increase prisoners' participation and their involvement in prison life.

Research in the prison of Ghent: data collection and participants

The 'steering committee participation' of the prison of Ghent decided to carry out a study to gain an understanding of the current participation initiatives in the prison of Ghent, their added value, who participates and who is excluded and the preconditions to realise prisoners' participation and involvement in prison life. The study was conducted in cooperation with the Vrije Universiteit Brussel's (VUB) Department of Educational Sciences.

A total of 78 respondents were interviewed in 11 focus groups: 36 prisoners (i.e. representatives of the prisoner council, Dutch-speaking prisoners, non-Dutch speakers and internees with a mental or intellectual disability), and 42 professionals (i.e. members of the steering committee participation, the coordination team care and services for prisoners, activity providers, prison officers and representatives of different recognised faith organisations). The focus groups were conducted by researchers of the VUB in cooperation with staff of the prison of Ghent, who followed a specific training for that purpose.

Which prisoners' participation and involvement in prison life initiatives exist in Ghent?

The results show that the concepts 'participation' and 'involvement' are far from clear, as different people interpret it differently. Before developing participation projects, it was found to be essential to define what is meant by these terms in order to reach a consensus.

Although the definitions are not entirely clear, many initiatives exist in the prison of Ghent. Some initiatives are formally organised (e.g. the prisoner council, surveys), but informal forms of participation also take place (e.g. a prison officer asking a prisoner to be a referee during a sporting event, prison officers consulting working prisoners on the daily operation of the working places). It is important to not only focus on and support the formally organised forms of participation, but also to reveal, support and valorise the informal initiatives.

The pyramid of citizen participation can be used to present the existing participation and involvement initiatives. The higher in the pyramid, the smaller the group that is reached.

Figure 3. Pyramid of citizen participation

The first level of the participation pyramid is informing. Prisoners are informed orally or in writing regarding all sorts of matters. The next level is consultation. For instance, prisoners are asked to give their opinion about a certain subject by answering a survey. The third level of the participation pyramid is advice. In the prison of Ghent, this takes

shape in a prisoner council that is responsible to provide advice to the prison management about issues of general interest. One of the examples of the next level, partnership, is the fact that prisoners are involved in choosing the texts and music for religious celebrations. The last level is co-decision. 'De baktrappers', prisoners who work out on stationary bikes without supervision by a prison officer and are therefore themselves responsible for this activity, is an example of this participation level.

The prisoner council

The prisoner council can be situated on the level of advice. Prisoner representatives have the task to formulate advice for the prison management about issues of general interest. Moreover, whenever prison management is thinking of implementing a change, these representatives are contacted. The results demonstrate that the prisoner council is not yet well known in the prison of Ghent. The majority of prison staff is aware of the existence of the prisoner council, however only a minority knows which prisoners are the representatives of the prisoner council. Many prisoners do not even know that the prisoner council exists. Another related issue was that both professionals and prisoners were often not aware of the prisoner council's achievements.

Added value of prisoners' participation and involvement in prison life

The focus group interviews have shown that the participation and involvement of prisoners in prison life presents several advantages. On the one hand, it can have a positive effect on prisoners themselves. For instance, it can improve prisoners' self-esteem and self-confidence, it provides prisoners with the opportunity to develop new skills which can also be used in other situations, the offer (e.g. of activities and the cafeteria) can be more adapted to their needs,...

Moreover, prisoners' participation and involvement in prison life also has advantages for correctional institutions. It does not only stimulate positive contacts among prisoners, but also between prisoners and prison staff, which in turns improves the dynamic security. Furthermore, it can also be financially beneficial. For example, in times of economic

crisis there is no fitness monitor in the prison of Ghent. During the focus group interviews the question was raised whether, as in other prisons, a prisoner could take over this task. Lastly, when prisoners are more involved in prison life, it increases their enthusiasm and they are more motivated to take part in other activities.

Who is taking part? Who is excluded?

Despite the positive effects related to prisoners' participation and involvement in prison life, both for prisoners and for the correctional institution itself, not all prisoners are equally involved. Participants are often convicted, already in prison for a longer period of time, Dutch-speaking and work inside the institution. Groups that can/want to/may participate less are often recently arrived prisoners, non-Dutch speakers and internees.

Preconditions for prisoners' participation and involvement in prison life

Finally, the study demonstrates that a few preconditions need to be fulfilled to realise prisoners' participation and involvement in prison life. It is essential to meet basic comfort needs (e.g. personal hygiene, clothes that are not too large or too small, hygiene of the cells and the prison in general) to achieve prisoners' involvement and participation in prison life. Also, it is important that the policy makers actively choose the participation and involvement of prisoners and strive for the development of a supported participatory culture. The importance of training and support of the prisoners should not be underestimated. In addition, to achieve a participation culture it is not only important that prisoners participate and are involved in prison life, but also the prison officers.

Zusammenfassung

Strategischer Hintergrund

Mitbestimmung und Mitsprache von Inhaftierten sind Themen, die immer häufiger auf der nationalen und internationalen politischen Tagesordnung erscheinen. Denken Sie dabei an das föderale „Grundsatzgesetz über das Gefängniswesen und die Rechtsstellung der Inhaftierten" (2005), das das Inhaftiertenkonzertierungsorgan ins Leben gerufen hat. Auf flämischer Ebene gibt es das „Dekret über Hilfs- und Dienstleistungen für Inhaftierte" (2013), welches festlegt, dass Inhaftierte ein Recht auf Mitbestimmung bei einer qualitativ hochwertigen und umfassenden Hilfs- und Dienstleistung haben, welche sich über 6 Bereiche erstreckt: Arbeit, Kultur, Gesundheit, Bildung, Sport und Wohlbefinden. Dieses Dekret sieht vor, dass in jeder Legislaturperiode ein Strategieplan ausgearbeitet wird. Kürzlich ist der erste vollwertige Strategieplan von der Flämischen Regierung verabschiedet worden, und zwar für den Zeitraum 2015-2020. Infolge dieses strategischen Textes beschäftigt sich auch das Gefängnis von Gent mit der größeren Mitbestimmung und Mitsprache der Inhaftierten.

Forschung im Gefängnis von Gent

Die „Lenkungsgruppe Mitbestimmung" des Gefängnisses von Gent beschloss, gemeinsam mit der Vrije Universiteit Brussel (VUB), Fachgruppe Bildungswissenschaften, eine Studie durchzuführen, um so eine Übersicht zu erhalten, welche Initiativen im Bereich der Mitsprache und Mitbestimmung von Inhaftierten derzeit bereits im Gefängnis von Gent existieren, welchen Mehrwert diese darstellen, wer daran teilnimmt oder eben nicht und welche die Rahmenbedingungen für Mitsprache und Mitbestimmung sind.

Insgesamt wurden 78 Teilnehmer in 11 Fokusgruppen befragt: 36 Inhaftierte (es handelte sich um die Inhaftiertenvertreter aus dem Inhaftiertenkonzertierungsorgan, niederländischsprachige Inhaftierte, anderssprachige Inhaftierte und Internierte mit einer psychischen oder geistigen Beschränkung) und 42 Fachkräfte (es handelte sich um die Lenkungsgruppe Mitbestimmung, das Koordinationsteam Hilfs- und Dienstleistungen, Mitarbeiter von Hilfs- und Dienstleistungen, Strafvollzugsbeamte und Vertreter anerkannter Religionen und Weltanschauungen). Die Fokusgruppen wurden von Personalmitgliedern

des Gefängnisses von Gent abgenommen, die dafür eine spezielle Ausbildung erhielten, sowie von Forschern der VUB.

Welche Mitsprache- und Mitbestimmungsinitiativen gibt es im Gefängnis von Gent?

Die Studie hat ergeben, dass die Begriffe Mitbestimmung und Mitsprache alles andere als eindeutig sind; sie werden unterschiedlich interpretiert. Bevor Projekte auf diesem Gebiet begonnen werden, ist es wichtig, vorab festzulegen und abzustecken, was unter diesen Begriffen verstanden wird, sodass alle am gleichen Strang ziehen.

Trotz der mangelnden Begriffsdefinition werden im Gefängnis von Gent einige Initiativen genommen. Es gibt dabei solche Initiativen, die formell organisiert werden (z. B. die Inhaftiertenkonzertierung, schriftliche Befragungen), jedoch gibt es darüber hinaus auch viele Initiativen, die sich auf eine informelle - also nicht organisierte - Art und Weise abspielen (z. B. ein Beamter, der einen Inhaftierten darum bittet, bei einem Sportwettkampf die Rolle des Schiedsrichters zu übernehmen; Beamte, die Inhaftierte um ihre Meinung bitten hinsichtlich des täglichen Betriebs der Werkstätten, in denen sie aktiv sind). Es ist wichtig, sich nicht nur den formell organisierten Initiativen zu widmen und diese zu unterstützen, sondern auch die Aufmerksamkeit auf die informellen zu lenken und diese zu unterstützen und zu valorisieren.

Darüber hinaus kann die Mitbestimmungspyramide verwendet werden, um die Mitbestimmungs – und Mitspracheinitiativen zu präsentieren. Je höher in der Pyramide, desto ausgewählter die erreichte Zielgruppe.

Figure 4. Mitbestimmungspyramide

Auf dem ersten Niveau werden die Inhaftierten mündlich oder schriftlich über alle möglichen Dinge informiert. Das darüber angesetzte Niveau ist das der Konsultierung, wobei man beispielsweise mithilfe einer Befragung die Meinung der Inhaftierten über ein bestimmtes Thema ermittelt. Der dritte Schritt der Mitbestimmungspyramide ist die Beratung. Im Gefängnis von Gent wird dieser Schritt unter anderem über eine Inhaftiertenkonzertierung umgesetzt, welche Empfehlungen für die Gefängnisleitung über Aspekte von allgemeinem Interesse ausspricht. Das nächste Niveau, Coproduzieren, zeigt sich im Gefängnis von Gent unter anderem darin, dass Inhaftierte bei der Auswahl von Texten und Musik für religiöse Versammlungen mit einbezogen werden. Das höchste Niveau ist das Mitentscheiden. Die sogenannten „Baktrappers", eine Gruppe von Inhaftierten, die ohne die Anwesenheit eines Beamten auf Rollen Fahrrad fahren und so selbst für den reibungslosen Ablauf der Aktivität verantwortlich sind, sind ein Beispiel dafür.

Die Inhaftiertenkonzertierung

Auf dem Niveau der Beratung befindet sich das Inhaftiertenkonzertierungsorgan. Es ist die Aufgabe der Inhaftiertenvertreter, selbst Empfehlungen über Themen von allgemeinem Interesse auszusprechen. Darüber hinaus werden sie auch proaktiv von der Gefängnisleitung kontaktiert, wenn eine bestimmte Veränderung erwogen wird. Die Studie hat ergeben, dass der Bekanntheitsgrad des Konzertierungsorgans noch erhöht werden könnte. Strafvollzugsbeamte, Hilfs- und Dienstleister und Vertreter der Interweltanschaulichen Konzertierung wissen meist, dass dieses Organ existiert, sie wissen jedoch nicht, wer daran mitwirkt. Viele Inhaftierte wissen nicht einmal von der Existenz der Inhaftiertenkonzertierung. Daher sind viele auch nicht auf dem Laufenden über die Realisierungen des Konzertierungsorgans.

Mehrwert von Mitsprache und Mitbestimmung

Aus den Fokusgruppen zeichnet sich ab, dass die Mitbestimmung und Mitsprache von Inhaftierten mehrere Vorteile bietet. Einerseits bieten sie einen Mehrwert für die Inhaftierten selbst. Mitbestimmung und Mitsprache können das Selbstbild, Selbstvertrauen und das eigene Wertigkeitsgefühl verbessern, sie bieten die Möglichkeit, neue Fertigkeiten zu erlernen, die auch in anderen Situationen genutzt werden können, das Angebot (z. B. der Aktivitäten und Kantine) kann mehr auf ihre Bedürfnisse abgestimmt werden, usw.

Zudem bieten sie einen Mehrwert für das Gefängnis als Einrichtung. Mitbestimmung und Mitsprache der Inhaftierten können einen positiven Kontakt der Inhaftierten untereinander, jedoch auch zwischen Inhaftierten und Strafvollzugsbeamten fördern, was wiederum der dynamischen Sicherheit zugutekommt. Außerdem kann es finanziell günstig sein. In Zeiten von Sparmaßnahmen gibt es beispielsweise keinen Fitnessleiter im Gefängnis von Gent. Es wird die Frage gestellt, ob - wie in anderen Gefängnissen auch - eventuell ein Inhaftierter diese Aufgabe übernehmen könnte. Darüber hinaus steigert Mitsprache und Mitbestimmung der Inhaftierten das Engagement und motiviert diese, an anderen Aktivitäten teilzunehmen.

Wer nimmt teil? Wer bleibt außen vor?

Obwohl Mitbestimmung und Mitsprache von Inhaftierten sowohl für die Inhaftierten als auch für das Gefängnis von Nutzen sind, zeigt sich, dass nicht alle Inhaftierten aktiv beteiligt sind. Teilnehmer sind häufig verurteilt, befinden sich schon seit Längerem im Gefängnis von Gent, sprechen Niederländisch und verrichten im Gefängnis eine Arbeit. Gruppen, die weniger an Aktivitäten teilnehmen können/möchten/dürfen, sind Neuankömmlinge, Anderssprachige und auch Internierte.

Rahmenbedingungen von Mitsprache und Mitbestimmung von Inhaftierten

Schlussendlich verweist die Studie auch auf einige Rahmenbedingungen, um die Mitsprache und Mitbestimmung von Inhaftierten zu ermöglichen. Es wird auf die Tatsache hingewiesen, dass Basiskomfort (z. B. persönliche Hygiene, Kleidung in der richtigen Größe, Hygiene der Zellen und des Gefängnisses im Allgemeinen) wichtig ist, um eine Mitsprache und Mitbestimmung zu erzielen. Darüber hinaus ist es wichtig, sich strategisch für die Mitsprache und Mitbestimmung von Inhaftierten zu entscheiden und so die Entwicklung einer getragenen Mitbestimmungskultur anzustreben. Die Wichtigkeit von Ausbildung und Unterstützung der Inhaftierten darf dabei nicht unterschätzt werden. Weiterhin ist bei einer solchen Mitbestimmungskultur nicht nur die Mitbestimmung und Mitsprache der Inhaftierten wichtig, sondern auch die der Strafvollzugsbeamten.

Inleiding

De missie van het decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden luidt *"Dit decreet beoogt, binnen de beschikbare budgetten, het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening die gericht is op de realisatie van de doelstellingen, vermeld in artikel 4, te waarborgen, zodat ze zich kunnen ontplooien in de samenleving. Daartoe neemt de Vlaamse Regering initiatieven om een kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod uit te bouwen, op basis van de behoeften van de gedetineerden en hun directe sociale omgeving, en dit door sectoroverschrijdende samenwerking tussen hulp- en dienstverleners en door intersectorale afstemming van het aanbod."* (Vlaamse overheid, 2013). Het beleidsteam van elke gevangenis is verantwoordelijk om de 30 maanden een actieplan op te stellen. In het actieplan van de gevangenis van Gent is bijvoorbeeld opgenomen dat zij willen inzetten op "het verhogen van participatie van gedetineerden aan de organisatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod" (Beleidsteam gevangenis Gent, 2014). Dit is ook één van de doelstellingen van het nieuw strategisch plan hulp- en dienstverlening voor de periode 2015-2020 (Vlaamse Regering, 2015). Er werd beslist om samen met de Vrije Universiteit Brussel, vakgroep Educatiewetenschappen, een onderzoek uit te voeren naar de "participatie en inspraak van gedetineerden", om inzicht te krijgen in welke initiatieven vandaag de dag al bestaan in de gevangenis van Gent en hoe de participatie en inspraak van gedetineerden verhoogd kan worden. Er werd een stuurgroep opgericht die zowel de praktische als inhoudelijke kant van het onderzoek bewaakt.

Het doel van het onderzoek is in kaart te brengen welke initiatieven op vlak van inspraak en participatie van gedetineerden vandaag de dag al bestaan in de gevangenis van Gent, wat de meerwaarde hiervan is, wie hieraan deelneemt of juist uit de boot valt en wat de randvoorwaarden van inspraak en participatie van gedetineerden zijn. Om deze vragen te kunnen beantwoorden werden 11 focusgroepen georganiseerd met in totaal 78 deelnemers, zowel met gedetineerden, geïnterneerden, hulp- en dienstverleners, penitentiair bewakingsassistenten als vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg.

Het rapport is opgebouwd uit vijf delen. In het eerste deel wordt de achtergrond van het onderzoek geschetst. Hierin komt kort de Federale en Vlaamse wettelijke context over inspraak en participatie van gedetineerden aan bod, alsook hoe zich dit vertaalt in de gevangenis van Gent. In dit eerste deel wordt ook de onderzoeksopzet beschreven. Het tweede deel bevat een literatuurstudie over inspraak en participatie, toegepast binnen een gevangeniscontext. Zowel nationale als internationale voorbeelden worden hierbij aangehaald. Het derde deel bespreekt de resultaten van het onderzoek en in deel 4 worden de belangrijkste conclusies aangehaald. Het vijfde en laatste deel omvat tools en methoden die kunnen gebruikt worden om de inspraak en participatie van gedetineerden in een gevangenis te stimuleren.

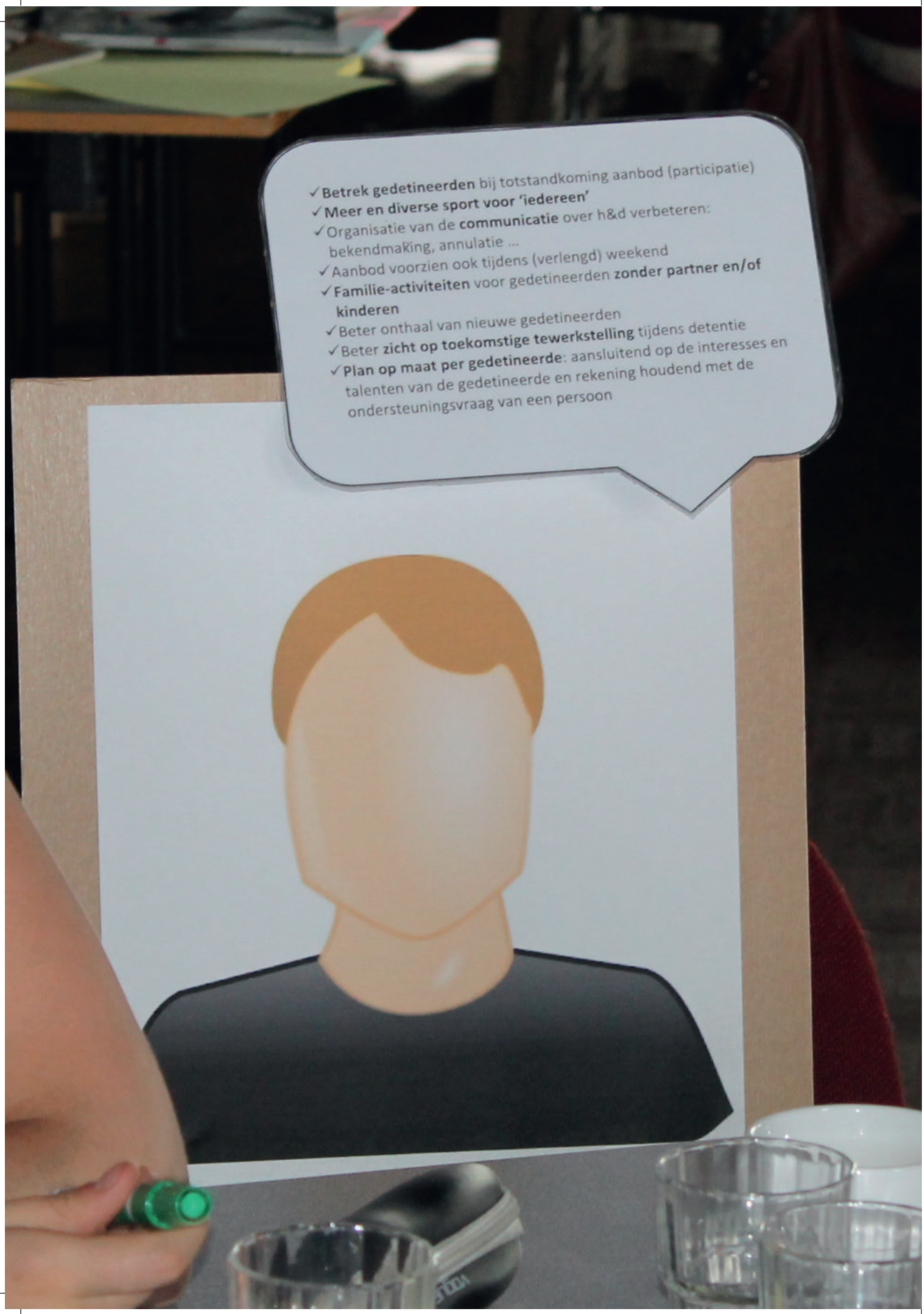
✓Betrek gedetineerden bij totstandkoming aanbod (participatie)
✓Meer en diverse sport voor 'iedereen'
✓Organisatie van de communicatie over h&d verbeteren: bekendmaking, annulatie ...
✓Aanbod voorzien ook tijdens (verlengd) weekend
✓Familie-activiteiten voor gedetineerden zonder partner en/of kinderen
✓Beter onthaal van nieuwe gedetineerden
✓Beter zicht op toekomstige tewerkstelling tijdens detentie
✓Plan op maat per gedetineerde: aansluitend op de interesses en talenten van de gedetineerde en rekening houdend met de ondersteuningsvraag van een persoon

DEEL 1: Achtergrond

Hoofdstuk 1: Achtergrond en doelstellingen

1. Wetgevende context

In dit onderzoek staan 2 begrippen centraal, namelijk inspraak en participatie. Hieronder bespreken we eerst de wettelijke context m.b.t. inspraak en beleidsparticipatie van gedetineerden en vervolgens komen de wetgevende kaders m.b.t. participatie aan hulp- en dienstverlening aan bod.

1.1. Inspraak en beleidsparticipatie van gedetineerden

In januari 2006 nam de Raad van Europa Recommendation 2 aan, een document dat de herziene Europese gevangenisregels bevat (Council of Europe, 2006). Regel 50 van dit document stelt:

"Rekening houdend met de goede orde, veiligheid en beveiliging, zouden gedetineerden de mogelijkheid moeten hebben om algemene zaken m.b.t. detentie te bediscussiëren en zouden ze aangemoedigd moeten worden om over deze zaken te communiceren met de gevangenisautoriteiten." (Council of Europe, 2006).

Verder beschrijven de Recommendations dat de rechten van gedetineerden om te communiceren met het gevangenisbestuur zo min mogelijk beperkt moeten worden. Wanneer een duidelijk communicatieplatform tussen gedetineerden en het gevangenisbestuur vorm krijgt, zal dit de algemene orde binnen de inrichting ten goede komen. De vorm of concrete uitwerking van dit communicatieplatform ligt echter in handen van het nationaal gevangenisbestuur (Council of Europe, 2006).

Zoals de titel van het document stelt, gaat het om aanbevelingen naar nationale overheden en dus niet om een juridisch bindende verplichting.

Toch beslisten enkele Europese landen, waaronder België, deze inspraak van gedetineerden wettelijk te verankeren. De wetgeving omtrent de beleidsparticipatie van gedetineerden en de richtlijnen voor het oprichten van een overlegorgaan zijn voor elk land sterk verschillend (Bishop, 2006).

België startte met de ontwikkeling van een wettelijk kader voor overleg tussen gedetineerden en directie al voor de komst van de Recommendation 2 van de Raad van Europa in 2006. Toenmalig Minister van Justitie Stefaan De Clerck gaf reeds in 1996 met zijn oriëntatienota 'Strafbeleid en Gevangenisbeleid' de aanzet tot het uitwerken van een Belgische basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden. Een jaar later werd de commissie 'Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden' opgericht die in 2000 haar voorbereidend werk afsloot. Het dossier bleef daarna gedurende drie jaar zo goed als onaangeraakt in het parlement liggen. Na de verkiezingen van 2003 kwam het dossier terug in de aandacht en werd het wetsvoorstel opnieuw ingediend (Daems, 2011). Op 12 januari 2005 werd de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtpositie van gedetineerden uiteindelijk gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad. Artikel 7 van deze wet stelt (Federale overheid, 2005):

§ 1. In elke gevangenis wordt een klimaat van overleg nagestreefd. Daartoe wordt in elke gevangenis een overlegorgaan opgericht teneinde de gedetineerden in de gelegenheid te stellen inspraak te hebben in aangelegenheden van gemeenschappelijk belang die voor hun medewerking in aanmerking komen.

§ 2. De Koning bepaalt de wijze van samenstelling en de werkwijze van de overlegorganen.

Om het gedetineerdenoverleg te implementeren, richtte het directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen in 2005 een interne werkgroep op die de implementatie moest voorbereiden. Er werd zowel bij gevangenisdirecties als bij penitentiair bewakingsassistenten gepeild naar persoonlijke ervaringen, zowel op het centrale als het lokale niveau. Via deze werkwijze moest het draagvlak voor de oprichting van een gedetineerdenoverleg bij het personeel vergroot worden. Uit deze bevraging bleek dat overlegorganen in de Belgische gevangenissen eerder zeldzaam zijn en dat de bestaande organen onderling sterk

verschillen. De oorzaak hiervan kan liggen in het feit dat de regels met betrekking tot deze organen lokaal bepaald werden (Guffens, Sempot, & Van Driessche, 2012).

De interne werkgroep overlegorganen gaf in 2006 een eindverslag af met een aantal uitgangspunten voor de werking van het overlegorgaan. De noodzaak voor het invoeren van een structureel overlegmoment waardoor gedetineerden inspraak zouden hebben in zaken van gemeenschappelijk belang, werd bevestigd. In 2009 werd op basis van dit eindverslag van de interne werkgroep overlegorganen een pilootproject opgezet in de gevangenissen van Arlon, Dendermonde, Gent, Hasselt, Jamioulx, Lantin, Namur, Ruiselede, Sint-Gillis en Wortel. Het doel van deze pilootprojecten was het opdoen van ervaring met de opstart van een nieuw of de voortzetting van een bestaand overlegorgaan. Op basis van het eindverslag van deze pilootprojecten is een ontwerp tot Koninklijk Besluit opgesteld (Guffens et al., 2012). Dit ontwerp werd vervolgens in 2010 via een nota van de directeur-generaal meegedeeld aan alle gevangenisdirecties en dit met de vraag om in het voorjaar van 2011 over te gaan tot het oprichten van overlegorganen in alle gevangenissen (Directoraat-generaal EPI, 2010). We geven hieronder een korte samenvatting van deze nota:

1. *Samenstelling.* Het overlegorgaan bestaat uit minimum 4 gedetineerden en een beperkt aantal personeelsleden (directeur, penitentiair assistent en secretaris) en wordt voorgezeten door de directeur. Er kunnen meerdere overlegorganen per gevangenis opgericht worden. Vertegenwoordigers van de gedetineerden worden verkozen door de voltallige populatie van gedetineerden. Indien er meerdere overlegorganen zijn, worden ze verkozen door alle gedetineerden van de specifieke afdeling (Directoraat-generaal EPI, 2010; Guffens et al., 2012).

2. *Kandidaatsstelling + verkiezing.* De gedetineerden kunnen zich schriftelijk kandidaat stellen. Een gedetineerde die zich kandidaat stelt, kan uitgesloten worden van de verkiezingen door de directeur als deze van mening is dat de kandidaat een gevaar vormt voor de veiligheid. Andere gronden van uitsluiting voor deelname aan de verkiezingen (bv. taalvereisten) worden niet gerechtvaardigd. Zowel effectieve als plaatsvervangende vertegenwoordigers worden gekozen. Een aanduiding als

gedetineerdenvertegenwoordiger is geldig voor 1 jaar en kan 1 maal hernieuwd worden (op basis van een nieuwe kandidatuur en verkiezing) (Directoraat-generaal EPI, 2010; Guffens et al., 2012).

3. *Procedure vergadering*. Op initiatief van de voorzitter, vergadert het overlegorgaan minstens één keer per kwartaal. De directeur bepaalt de voorwaarden waaronder de vergaderingen kunnen worden georganiseerd. De gedetineerden bezorgen eventuele verzoeken en de agendapunten minstens 10 dagen voor de vergadering aan de directeur. Hij beslist of er derden worden toegelaten op de vergadering. Hij bepaalt ook de agendapunten die zullen worden behandeld en deelt deze 5 dagen voor de vergadering mee (Directoraat-generaal EPI, 2010; Guffens et al., 2012).

1.2. Participatie aan hulp- en dienstverlening

1.2.1. Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden

De 'Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners' (United Nations, 1955) en de 'European Prison Rules' (Council of Europe, 2006) beschrijven dat gedetineerden recht hebben op toegang tot o.a. culturele activiteiten, onderwijscursussen, arbeidstraining, een bibliotheek en sportactiviteiten. Met de goedkeuring van het decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening in 2013, heeft ook de Vlaamse hulp- en dienstverlening voor het eerst een decretale verankering gekregen. Gedetineerden hebben recht op activiteiten die zich uitstrekken over 6 domeinen: arbeid, cultuur, gezondheid, onderwijs, sport en welzijn. Daarnaast wordt gesteld dat ook de directe sociale omgeving van de gedetineerde recht heeft op een integraal aanbod aan hulp- en dienstverlening. In artikel 3 van het decreet wordt de missie toegelicht (Vlaamse overheid, 2013):

"Dit decreet beoogt, binnen de beschikbare budgetten, het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening die gericht is op de realisatie van de doelstellingen, vermeld in artikel 4, te waarborgen,

zodat ze zich kunnen ontplooien in de samenleving. Daartoe neemt de Vlaamse Regering initiatieven om een kwaliteitsvol hulp- en dienstverleningsaanbod uit te bouwen, op basis van de behoeften van de gedetineerden en hun directe sociale omgeving, en dit door sectoroverschrijdende samenwerking tussen hulp- en dienstverleners en door intersectorale afstemming van het aanbod."

1.2.2. Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020

Het decreet van 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening voorziet dat in elke legislatuur een strategisch plan opgemaakt wordt. Recentelijk is een eerste volwaardig strategisch plan aangenomen door de Vlaamse Regering en dit voor de periode 2015-2020. In dit plan zijn een aantal strategische opties opgenomen voor de toekomst en één daarvan is inzetten op "de actieve participatie van gedetineerden aan de organisatie, uitbouw en bekendmaking van het aanbod binnen de gevangenis". Dit impliceert dat gedetineerden niet meer alleen deelnemer zijn van het aanbod, maar ook het aanbod actief mee vormgeven en betrokken worden bij de bekendmaking bij hun medegedetineerden (Vlaamse Regering, 2015). Gedetineerden blijken immers een belangrijke bron van informatie te zijn (Brosens, De Donder, & Verté, 2013). Het plan gaat uit van een emancipatorisch effect indien gedetineerden niet meer louter betrokken worden als passieve deelnemers, maar ook als actieve deelhebbers (Vlaamse Regering, 2015).

2. Context: de gevangenis van Gent

De populatie van de gevangenis van Gent kan onderverdeeld worden in verschillende categorieën. Als eerste verblijven hier beklaagden. De gevangenis van Gent doet dienst als arresthuis voor mannelijke gedetineerden uit het gerechtelijk arrondissement Gent die in voorhechtenis zitten (Belgische Federale Overheidsdiensten, 2011). Vanaf dat iemand veroordeeld wordt, is het de bedoeling dat deze persoon getransfereerd wordt naar een gevangenis waar straffen uitgezeten worden (FOD Justitie, 2014). Deze laatste soort van gevangenissen kan echter wachtlijsten opstellen voor de transfers van gedetineerden, waardoor ook veroordeelden in arresthuizen verblijven (Snacken, 2007). Naast

mannelijke gedetineerden, verblijven ook vrouwelijke gedetineerden in de gevangenis van Gent. Deze vrouwen zijn afkomstig uit de gerechtelijke arrondissementen Gent, Oudenaarde en Dendermonde. Een laatste groep die in deze gevangenis verblijft, zijn geïnterneerden. Zij verblijven op de psychiatrische afdeling van de gevangenis en worden bijgestaan door een zorgteam (Belgische Federale Overheidsdiensten, 2011).

Gemiddeld verbleven er in 2014 428 gedetineerden in de gevangenis van Gent, terwijl de infrastructuur voorzien is op 299 personen. Dit betekent dat er een gemiddelde overbevolkingsgraad was van 43.3% (FOD Justitie, 2015). Als gevolg van deze overbevolking werd er in enkele eenpersoonscellen een bed bijgeplaatst (Belgische Federale Overheidsdiensten, 2011).

De gevangenis van Gent is sinds een tijd actief bezig met het thema inspraak en participatie van gedetineerden. Niet alleen de basiswet (2005) maar ook de resultaten van de gedetineerdenenquête uit 2007 pleitten voor meer inspraak van gedetineerden. De gevangenis Gent ging daarom proefondervindelijk aan de slag met het gedetineerdenoverleg over het thema kantine. Het eerste gedetineerdenoverleg ging door op 31 mei 2009 met 9 gedetineerden die door de gevangenisdirectie werden aangeduid. Gedetineerden mochten 20 producten vervangen in de weekkantine en 10 nieuwe producten toevoegen. Later werden ook de andere kantines bekeken en werd het mogelijk gemaakt dat men een microgolfoven kon aankopen op cel. Er werden ook voorstellen gedaan voor een betere werking van de bibliotheek. In het operationeel plan van de gevangenis 2010-2012 werd het gedetineerdenoverleg benoemd om hen te raadplegen over hoe gedetineerden kunnen gestimuleerd worden tot het verrichten van gevangenisarbeid, maar onder andere door uitval van de meeste gedetineerden en het niet kunnen garanderen van de noodzakelijke structurele ondersteuning kwam het gedetineerdenoverleg niet meer samen. Pas met de herneming van de gedetineerdenenquête in 2013 (waarbij inspraak over kantine, hygiëne en lichamelijk gezondheid hoog scoorden) en vooral door de heropstart van het gedetineerdenoverleg als doelstelling op te nemen in het operationeel plan 2013-2015, werd dit forum sinds begin 2014 opnieuw een volwaardig overleg- en adviesorgaan. Om de structurele ondersteuning te garanderen werd een werkgroep opgericht bestaande uit de gevangenisdirecteur, een penitentiair assistent, een penitentiair bewakingsassistent,

een beleidsmedewerker en de Vlaamse beleidscoördinator. Het gedetineerdenoverleg is inmiddels goed ingeburgerd en opgenomen in de werking van de Gentse gevangenis. Het overlegorgaan komt tweewekelijks samen, doet veel voorstellen waarvan er door de directie heel wat aangenomen worden, en wordt ook regelmatig om advies gevraagd over zeer uiteenlopende aangelegenheden.

Ook de Vlaamse Gemeenschap in de gevangenis Gent zet in op meer inspraak van gedetineerden over de hulp- en dienstverlening. Sinds het decreet betreffende de organisatie van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van 8 maart 2013 dient het beleidsteam van elke gevangenis om de dertig maanden een actieplan op te stellen. Een eerste actieplan had een looptijd van twee jaar (2014-2015). Het actieplan was het resultaat van een denkdag waarbij medewerkers aan de hulp- en dienstverlening, penitentiair personeel en externe deskundigen met elkaar in dialoog gingen. Terzelfdertijd dacht een werkgroep gedetineerden mee na over het actieplan. Het actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2014-2015 gevangenis Gent zette in op 4 grote doelen:

1. Het versterken van de samenwerking tussen het penitentiair personeel en de hulp- en dienstverleners.
2. Het verbeteren van de communicatie naar de gedetineerde over het intramurale hulp- en dienstverleningsaanbod.
3. Het ontwikkelen van een kader voor naadloze overgang van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van detentie naar postdetentie.
4. Het verhogen van de participatie van de gedetineerde aan de organisatie van het hulp- en dienstverleningsaanbod.

Voor elk van deze doelen gingen werkgroepen aan de slag. Voor de laatste doelstelling werd een werkgroep participatie opgericht die een aantal acties uitwerkte. Een belangrijk onderdeel betrof het onderzoek naar de participatie van gedetineerden aan de organisatie van de hulp- en dienstverlening. De werkgroep van het gedetineerdenoverleg en de werkgroep participatie gedetineerden werden hiertoe samengevoegd in een stuurgroep inspraak en participatie gedetineerden. Deze stuurgroep begeleidde het onderzoek en zal een plan van aanpak opmaken om de aanbevelingen te vertalen naar de praktijk.

3. Onderzoeksvragen

De doelstelling van dit onderzoek is inzicht krijgen in participatie en inspraak van gedetineerden in de gevangenis van Gent. De centrale thema's binnen dit onderzoek zijn: Hoe is het gesteld met participatie en inspraak van gedetineerden? Welke vormen bestaan er vandaag de dag? Wie neemt hieraan deel en wie valt uit de boot? Welke vormen van participatie en inspraak zouden wenselijk zijn? Deze centrale thema's zijn vertaald in een volgende onderzoeksvragen:

1. Vormen van inspraak en participatie

a. Wat wordt verstaan onder de begrippen inspraak en participatie?
b. Welke vormen van inspraak en participatie bestaan er?
c. Welke vormen van inspraak en participatie zouden wenselijk zijn?
d. Hoe is het gesteld met het gedetineerdenoverleg in de gevangenis van Gent?
   (1) Hoe werkt het gedetineerdenoverleg in de gevangenis van Gent?
   (2) Wat zijn de taken van het gedetineerdenoverleg?
   (3) Hoe staan verschillende actoren in de gevangenis (vb. gedetineerden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners) tegenover het gedetineerdenoverleg?
   (4) Hoe raadplegen gedetineerdenvertegenwoordigers hun achterban?
   (5) Hoe koppelen gedetineerdenvertegenwoordigers informatie terug naar verschillende actoren in de gevangenis?

2. Meerwaarde van inspraak en participatie

a. Wat is de meerwaarde van inspraak en participatie voor gedetineerden?
b. Wat is de meerwaarde van inspraak en participatie voor de gevangenis?

3. Profiel van de deelnemers

a. Wat is het profiel van de participanten en wat zijn hun motieven?
b. Welke groepen vallen uit de boot en wat zijn hun barrières?

4. Hoe kan participatie en inspraak van gedetineerden versterkt worden?

a. Wat zijn randvoorwaarden, aandachtspunten, succesfactoren en knelpunten?

Hoofdstuk 2: Onderzoeksopzet

In dit onderdeel bespreken we de opzet van het onderzoek. Er werd gekozen voor een participatief onderzoek. Eerst bespreken we de samenstelling en taken van de stuurgroep; vervolgens gaan we dieper in op de opleiding focusgroepen die personeelsleden van de gevangenis van Gent konden volgen.

1. Participatief onderzoek

1.1. Stuurgroep

Om het onderzoek gecoördineerd te laten verlopen, werd een stuurgroep opgericht. Deze stuurgroep was verantwoordelijk voor de begeleiding en coördinatie van het hele onderzoek. Doelstelling was om het onderzoek participatief vorm te geven en de reflecties/nieuwe vragen die tijdens deze sessies aan bod kwamen, mee op te nemen in het verdere verloop van het onderzoek.

De stuurgroep was een samenvoeging van twee bestaande groepen, namelijk de stuurgroep gedetineerdenoverleg en de werkgroep participatie. De stuurgroep werd bijgestaan door enkele onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel. Personen die deel uitmaakten van deze stuurgroep zijn:

- Koenraad Polfliet: Beleidscoördinator van de Vlaamse overheid in de gevangenis van Gent – voorzitter van de stuurgroep
- Els Naessens: Regimedirecteur in de gevangenis van Gent, voorzitter van het gedetineerdenoverleg
- Kurt Billiet: Penitentiair Assistent – na verloop van tijd vervangen door Kenny Swartelé: Dienstdoend Penitentiair Assistent
- Johan Vereecken: Penitentiair Bewakingsassistent Ploegchef
- Barbara Deraedt: P&O deskundige in de gevangenis van Gent, secretaris in het gedetineerdenoverleg
- Hans Van Laake: Psycholoog bij CGG Eclips
- Ward Vandelanotte: Justitieel Welzijnswerk – CAW Oost-Vlaanderen
- Heather Loontjens: Sportfunctionaris van de Rode Antraciet
- Onderzoeksleiders: Liesbeth De Donder en Dorien Brosens – Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

1.2. Opleiding focusgroepen

Aangezien er vanuit het personeel van de gevangenis van Gent interesse was om de methodiek van focusgroepen onder de knie te krijgen, werd hiervoor een opleiding georganiseerd. Tijdens een eerste opleidingsdag kregen de deelnemers uitleg over hoe je een groepsdiscussie kan organiseren, modereren, structureren en dit alles op een wetenschappelijke manier. Er werd dieper ingezoomd op hoe je focusgroepen kan plannen, hoe je op een succesvolle manier respondenten kan rekruteren, de taken van de moderator en notulist en welke vragen gesteld kunnen worden. Na deze eerste opleidingsdag, werden de deelnemers ondergedompeld in de praktijk van het organiseren en begeleiden van een focusgroep. Elke deelnemer heeft minstens één focusgroep bijgewoond die afgenomen is door een onderzoeker van de VUB. Vervolgens hebben zij zelf een focusgroep begeleid - als moderator of als notulist - die gevolgd werd door een onderzoeker van de VUB. In de laatste fase van de opleiding werd nog een opleidingsdag verzorgd over hoe je focusgroepen kan analyseren en de resultaten kan presenteren. Achteraf gingen de deelnemers aan de slag om de focusgroepen effectief te analyseren en op een wetenschappelijke wijze te rapporteren. Deze analyses zijn mee opgenomen in de resultatensectie van dit onderzoeksrapport.

In totaal namen 11 personeelsleden deel aan deze opleiding:

- Bjorn Callens: Sociaal-cultureel werker bij de Rode Antraciet
- Eddy Cornelis: Penitentiair bewakingsassistent ploegchef – Dienstdoend Penitentiair Assistent
- Siegfried Coudenys: Onderwijscoördinator
- Barbara De Raedt: : P&O deskundige in de gevangenis van Gent, secretaris in het gedetineerdenoverleg
- Ellen Haex: Organisatieondersteuner Justitieel Welzijnswerk
- Emmanuel Demanet: Penitentiair bewakingsassistent ploegchef – centrumoverste
- Hans Van Laake: Psycholoog bij CGG Eclips
- Jan Herreman: Teambegeleider Gemengd Opvangcentrum en Home Prins Albert – CAW Oost-Vlaanderen
- Samuel Landuyt: Organisatieondersteuner Justitieel Welzijnswerk
- Koenraad Polfliet: Beleidscoördinator van de Vlaamse overheid in de gevangenis van Gent
- Johan Vereecken: Penitentiair Bewakingsassistent Ploegchef

2. Dataverzamelings – en analysemethode

Om antwoorden te bieden op de vooropgestelde onderzoeksvragen, was het essentieel om de ervaringen en meningen van verschillende belanghebbenden/actoren in kaart te brengen. Er werd geopteerd om dit te doen via een kwalitatief onderzoek bestaande uit focusgroepen. De dataverzameling vond plaats in het voorjaar 2015. In totaal werden er 11 focusgroepen afgenomen, zowel met professionelen als met gedetineerden. Een overzicht van de deelnemers kan u terugvinden in onderstaande tabel.

Tabel 1. Overzicht respondenten focusgroepen

Focusgroep	Aantal respondenten	Datum
Gedetineerden (beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden)	**36**	
Gedetineerdenvertegenwoordigers uit het gedetineerdenoverleg	8	29 maart 2015
Anderstalige gedetineerden	6	30 maart 2015
Nederlandstalige gedetineerden	9	15 mei 2015
Geïnterneerden met een psychische beperking	8	20 mei 2015
Geïnterneerden met een verstandelijke beperking	5	3 juni 2015
Professionelen	**42**	
Stuurgroep participatie	7	10 maart 2015
CORT (coördinatieteam hulp- en dienstverlening)	9	25 maart 2015
Medewerkers hulp- en dienstverlening	8	21 april 2015
Vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg	4	19 mei 2015
Penitentiair bewakingsassistenten (groep 1)	9	19 mei 2015
Penitentiair bewakingsassistenten (groep 2)	5	21 mei 2015

De resultaten die we doorheen het rapport bespreken kunnen we niet representatief noemen voor de verscheidenheid aan meningen en ervaringen die er in de gevangenis van Gent bestaan binnen de verschillende stakeholdergroepen. Veeleer was dit onderzoek explorerend over het hoe en waarom van bestaande ervaringen en meningen. Om de kwalitatieve interviews in goede banen te leiden, maakten we gebruik van een semigestructureerd interviewschema. De

belangrijkste onderwerpen werden vastgelegd, maar de vraagvolgorde niet. Dit betekent dat de respondenten het verloop van de interviews bepalen en de vrijheid hebben om nieuwe onderwerpen toe te voegen (Baarda et al., 2013). De duur van de focusgroepen was ongeveer twee uur. De aanpak en het interviewschema was bij de verschillende focusgroepen telkens iets anders, net om recht te doen aan de verschillende perspectieven, en om de verschillende meningen zoveel mogelijk in kaart te brengen.

Alle deelnemers van de focusgroepen vulden een informed consent in en ondertekenden dit. Dit document gaf meer uitleg over de onderzoeksopzet en maakte duidelijk dat de deelname aan de focusgroep vrijwillig was en de respondenten de focusgroep op elk moment mochten verlaten.

De analyseprocedure verliep in een aantal fasen. Om de verwerking van de focusgroepen zo efficiënt mogelijk te maken, werden deze in eerste fase opgenomen met een dictafoon en/ of laptop. De respondenten werden hiervan op de hoogte gebracht voor de aanvang van de focusgroep. Vervolgens werden de opnamebestanden letterlijk, woord per woord, uitgetypt om ze daarna aan de hand van een analyseschema te labelen. De labels werden geordend op basis van hun inhoud. Daarna werden er kernlabels en sublabels gevormd en gedefinieerd (Baarda et al., 2013). Dit labelschema werd ontwikkeld op basis van het interviewschema en kreeg verder vorm door patronen en tendensen in de antwoorden van de respondenten.

Bij de analyse van focusgroepen in deel 3 van dit rapport zal gebruik gemaakt worden van citaten. Deze citaten zijn een weergave van stukken uit de interviews, met de daarbij horende taalkundige fouten en spreektaal en dienen ter illustratie of om de hoofdlijnen uit gesprekken kracht bij te zetten. Omdat dergelijke citaten altijd uit hun context getrokken worden, hebben we de constructie soms aangepast om het citaat leesbaar te maken. Omdat niet alle respondenten toestemming gaven om hun echte naam te gebruiken, werd telkens omschreven van welke persoon (vb. organisatie/groep, leeftijd) de uitspraak afkomstig is.

Communicatie over het aanbod
Betrekken vld geïnteresseerde in
Overgang BINNEN - BUITEN
organiseren
Overleg pb's & H&D
stimuleren
Participatie vld
stimuleren
Internet voorz
Familiaal netwerk
Sociaal
I ♥ MY HOME
Context

DEEL 2: Literatuurstudie

Hoofdstuk 1: Begrippen inspraak en participatie

Participatie is een breed begrip dat door academici verschillende invullingen en betekenissen krijgt. Jager-Vreugdenhil (2011) stelt dat participatie *"een actie is van een individu in een sociale structuur"*. Het is dan ook belangrijk om steeds aan te duiden wie de actor is en in welke context deze zal participeren. Deze contexten kunnen zeer breed zijn. Het kan gaan van:

- participatie aan het volgen van een cursus;
- participatie aan de organisatie van de cursus;
- participatie aan het geven van de cursus;
- participatie aan de evaluatie van de cursus;
- participatie aan een orgaan dat stelt dat een cursus nodig is.

Derwael (2013, p. 6) geeft een iets concretere definitie en omschrijft participatie als: *"De deelname van individuele burgers of bepaalde groepen aan de dagelijkse werking of besluitvorming van organisaties, overheden, belangengroepen, sectoren, raden, projecten, activiteiten, enz. Door het inbrengen van de ervaring wil men de kwaliteit van de dienst of het product verbeteren, of minstens meer op maat maken van de beoogde doelgroep."* Deze definitie sluit meer aan bij wat mensen vaak begrijpen onder inspraak.

Internationaal gezien kunnen we participatiegerichte activiteiten binnen de gevangenismuren indelen in 4 categorieën: (1) democratische participatie (vb. gedetineerdenoverlegorgaan), (2) hulp- en dienstverlenings-activiteiten (vb. sport, onderwijscursussen, bibliotheek), (3) activiteiten die gedetineerden toelaten om verantwoordelijkheden op te nemen (vb. herstelgerichte activiteiten, zelf activiteiten organiseren) en (4) peer support schemes.

1. Democratische participatie

Democratische participatie in de gevangenis is een eerste vorm van participatie (Edgar, Jacobson, & Biggar, 2011; Levenson & Farrant, 2002) en kan omschreven worden als de betrokkenheid van gedetineerden bij beslissingsprocessen over het gevangenisbeleid (Edgar et al., 2011). Onderzoek heeft reeds in 1991 aangetoond dat democratische participatie van gedetineerden de relaties tussen gedetineerden en personeelsleden kan verbeteren (Woolf & Tumim, 1991). Vertegenwoordiging van gedetineerden in adviesraden en comités is de meest voorkomende vorm van democratische participatie.

In België krijgt democratische participatie vorm in een gedetineerdenoverlegorgaan (Guffens et al., 2012). Aangezien dergelijke overlegorganen in de praktijk (internationaal gezien) nog maar weinig operationeel zijn, is daarbij aansluitend ook het onderzoek ernaar eerder beperkt. Een uitzondering hierop is het onderzoek van The Prison Reform Trust dat 27 gevangenissen met een gedetineerdenoverleg in Engeland en Wales bestudeerd heeft. Deze overlegorganen bestaan uit zowel gedetineerden als personeelsleden en kunnen op twee manieren georganiseerd zijn. Enerzijds zijn er prisoner councils; dit zijn overlegorganen waarbinnen gedetineerden van verschillende vleugels zetelen en vertegenwoordigd worden. Anderzijds zijn er de wing forums; deze structuren behandelen enkel onderwerpen die betrekking hebben op een specifieke vleugel binnen de gevangenis. Het blijkt dat gevangenissen in Engeland en Wales vaker inzetten op wing forums dan op één overlegorgaan voor de gehele gevangenis. Naast het in kaart brengen van welke gevangenissen wat voor soort overlegorgaan hebben, is ook gepeild naar hoe participanten worden gerekruteerd, wie de agendapunten bepaalt, welke thema's aan bod komen en wie de beslissingen neemt (Solomon & Edgar, 2004). Een aantal van de bevindingen worden hieronder besproken.

1.1. Rekruteren van gedetineerdenvertegenwoordigers

In de gevangenissen van Engeland en Wales worden gedetineerdenvertegenwoordigers gerekruteerd op 3 manieren (Solomon & Edgar, 2004):

- Er wordt gesteld dat de meest ideale (of meest democratische) manier om gedetineerdenvertegenwoordigers te selecteren, ge-

beurt via verkiezingen. Zeker als men een geloofwaardigheid wil nastreven naar gedetineerden toe en ze autonomie krijgen vanuit het gevangenisbeleid, is het belangrijk dat die vertegenwoordigers niet aangewezen worden door personeelsleden, maar onafhankelijk worden verkozen.

- Indien er zich echter te weinig gedetineerden kandidaat stellen, wordt er in sommige gevangenissen gebruik gemaakt van een combinatie tussen verkiezingen en aanbevelingen door het personeel.
- In een minderheid van de gevangenissen worden vertegenwoordigers enkel gekozen op basis van aanbevelingen door het personeel.

Naast de wijze waarop gedetineerdenvertegenwoordigers gerekruteerd worden, zijn er ook verschillen in criteria waarmee rekening gehouden wordt om een gedetineerdenoverleg samen te stellen. In de meerderheid van de gevangenissen streeft men naar een evenwicht tussen de verschillende vleugels, zodat er van elke vleugel ongeveer evenveel vertegenwoordigers in het gedetineerdenoverleg zitten. Daarnaast houdt een minderheid ook rekening met een spreiding naargelang etniciteit, verblijfsduur en statuut van de gedetineerden (Solomon & Edgar, 2004).

1.2. Bepaling van agendapunten

Net zoals voor het rekruteren van gedetineerden, zijn er verschillende manieren waarop de agenda van het gedetineerdenoverleg bepaald wordt (Solomon & Edgar, 2004):

- In de meerderheid van de gevangenissen worden de agendapunten vooraf bepaald op basis van de zaken die de gedetineerdenvertegenwoordigers voorstellen. Een taak van de vertegenwoordigers in het gedetineerdenoverleg is om op hun vleugel na te gaan wat gedetineerden belangrijk vinden en/of welke problemen ze ondervinden. Op basis hiervan wordt de agenda bepaald.
- In andere gevangenissen ontstaan de agendapunten gedurende de vergadering. Er wordt door het personeel en bestuur feedback gegeven op de actiepunten van de vorige vergadering, waarna de gedetineerdenvertegenwoordigers andere problemen mogen aanhalen, waar zij (mogelijks) over gesproken hebben met gedetineerden op hun vleugel.

- In een minderheid van de gevangenissen bestaat er een vaste set van agendapunten.
- Tenslotte wordt ook in een minderheid van de gevangenissen de agendapunten bepaald door het bestuur. Indien het bestuur mee de agenda kan bepalen, kunnen eventuele veranderingen in het beleid toegelicht worden, waarna gedetineerden feedback kunnen geven op deze ideeën. Dit komt de communicatie tussen het bestuur en gedetineerden ten goede.

De populairste thema's die aan bod komen tijdens een gedetineerdenoverleg zijn het eten/dieet, de kantinelijst en prijzen van deze producten. Andere zaken die aan bod komen zijn bijvoorbeeld kledij, bezoek, videokeuze, werk, tv in de cel, relatie tussen personeel en gedetineerden, hygiëne, educatie, diversiteit, origine, drugsbehandeling, discipline, klachten en indeling van de cel (Solomon & Edgar, 2004).

1.3. Het nemen van beslissingen

Een minderheid van de gedetineerdenoverlegorganen zijn democratisch, in de zin dat beslissingen worden gemaakt door stemmen van de meerderheid. Bij de meeste bevraagde gevangenissen worden de uiteindelijke beslissingen enkel genomen door de voorzitter, wie meestal iemand is van het management. Daarnaast streven sommige overlegorganen naar een compromis tussen gedetineerden en personeel (Solomon & Edgar, 2004).

In een aantal gevangenissen vindt men dat het niet de taak is van een gedetineerdenoverleg om beslissingen te nemen. Een overleg is er eerder om opinies weer te geven, een soort discussiegroep, maar niet bevoegd om beslissingen te nemen. Een gedetineerdenoverleg is er eerder om te reflecteren over bepaalde zaken of problemen. Deze reflecties kunnen dan opgenomen worden in het beslissingsproces van het beleid (Solomon & Edgar, 2004).

2. Participatie aan activiteiten binnen hulp- en dienstverlening

Een tweede vorm van participatie betreft het deelnemen aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten. Gedetineerden die verblijven in een gevangenis op het Vlaamse grondgebied, hebben recht op een

kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening die zich uitstrekt over zes domeinen: arbeid, cultuur, onderwijs, gezondheid, sport en welzijn (Vlaamse overheid, 2000, 2013). In België (en ook in Noorwegen) is het importmodel geïntroduceerd (Gröning, 2014; Hetland, Eikeland, Manger, Diseth, & Asbjornsen, 2007). Dit houdt in dat de hulp- en dienstverlening die aangeboden wordt binnen de gevangenismuren, het equivalent is van het aanbod buiten de muren. Dit impliceert bijvoorbeeld dat dezelfde leerkracht eenzelfde les zowel binnen als buiten de gevangenis kan geven. Dit importmodel is het tegenovergestelde van wat in de meeste Europese landen gebeurt. Meestal is het de verantwoordelijkheid van het Justitiële systeem om te voorzien in hulp- en dienstverlening door middel van hun eigen personeel (Best, 1999).

3. Participatie aan activiteiten die gedetineerden de mogelijkheid geven om verantwoordelijkheid op te nemen

Een derde vorm van participatie is activiteiten waaraan een verantwoordelijkheidsfunctie verbonden is. Een voorbeeld hiervan is het verrichten van gemeenschapswerk of community work. Gedetineerden helpen personen of een organisatie door bijvoorbeeld geld in te zamelen of deel te nemen aan workshops (vb. kinderbezoek). Deze activiteit kan zowel binnen als buiten de muren van de gevangenis plaatsvinden. In het eerste geval komen de hulpbehoevenden zelf naar de gevangenis. In het tweede geval nemen gedetineerden deel aan activiteiten buiten de muren en hebben ze een uitgaansvergunning nodig. Deze activiteiten kunnen worden georganiseerd in samenwerking met vrijwilligersorganisaties (Edgar et al., 2011).

Daarnaast zijn er ook herstelgerichte programma's. In dergelijke programma's worden gedetineerden aangespoord hun misdaden onder ogen te zien en tegemoet te komen aan hun slachtoffers, of meer algemeen aan de maatschappij (Edgar et al., 2011). Zo kunnen gedetineerden uit de gevangenis van Hoogstraten zich bijvoorbeeld inzetten voor vrijwillige activiteiten: helpen in een rusthuis, een dierenasiel, een kringloopwinkel. Zij hebben hiervoor wel een uitgangsvergunning nodig. Als compensatie voor de werkuren en hun inzet betaalt het herstelfonds een deel van de schadevergoeding aan de slachtoffers (FOD Justitie, 2012).

Ten derde kunnen gedetineerden ook betrokken worden in de organisatie van vrijetijdsactiviteiten voor andere gedetineerden. Ook in een aantal Belgische gevangenissen worden dergelijke programma's gestimuleerd. Zo richtte de gevangenis van Hoogstraten als eerste Belgische gevangenis een kerngroep op in 1973. Vandaag de dag bestaat de kerngroep uit maximaal twintig gedetineerden die zowel in de gevangenis als daarbuiten vrijwillig activiteiten uitvoeren of organiseren voor andere gedetineerden (PSC Hoogstraten, 2011). Een tweede Belgische gevangenis waar een activiteitenteam bestaat, is het penitentiair landbouwcentrum van Ruiselede. In 2013 richtte ze hier een activiteitenteam op met als voorbeeld de kerngroep van Hoogstraten (De Rode Antraciet, z.d.). Een groep van maximum zes gedetineerden staat in voor het organiseren en uitvoeren van activiteiten voor andere gedetineerden. Deze groep organiseert ook activiteiten voor anderen. In het kader van Music for Life bijvoorbeeld zamelden zij geld in voor de vzw Moeders voor Moeders door een quiz te organiseren (Activiteitenteam PLC Ruiselede, 2014).

4. Peer support schemes

Een laatste vorm van participatie in de gevangenis is deze waarbij gedetineerden andere gedetineerden hulp aanbieden, ook wel peer support schemes genoemd. Deze peer support vindt plaats binnen de gevangenismuren. De idee achter deze vorm van participatie is het feit dat personen in gelijkaardige situaties iets te bieden hebben dat niet door professionals aangeboden kan worden (Farrant, 2002; Turner & Shepherd, 1999). De hulp die verleend wordt, kan zowel emotioneel (ook wel *Listener schemes* genoemd), als praktisch (ook wel *Insider schemes* genoemd) van aard zijn (Edgar et al., 2011; Jaffe, 2012; Levenson & Farrant, 2002).

Listener schemes zijn opgestart in 1991 in het Verenigd Koninkrijk. Het doel van de *Listener schemes* wordt omschreven als de vermindering van zelfmoord en/of zelfverwonding binnen de gevangenismuren (Magee & Foster, 2011; Perrin & Blagden, 2014). Naast het vrijwillige *Listener scheme*, bestaat er ook een professionele werking om zelfmoord tegen te gaan, de lokale Safer Custody teams die een ACCT (assessment, care in custody and teamwork) document over elke gedetineerde opstellen (Magee & Foster, 2011).

Magee & Foster (2011) onderzochten de werking van deze *Listener schemes*. *Listeners* zijn gedetineerden die zich vrijwillig inzetten om naar andere gedetineerden te luisteren. Alle gedetineerden kunnen een aanvraag indienen om een *Listener* te worden, onafhankelijk van de straftijd die ze uitzitten. Als de aanvraag verwerkt is, krijgt de gedetineerde een training. Deze training wordt door vrijwilligers van de Samaritanen (een externe liefdadigheidsorganisatie) gegeven en bestaat uit acht sessies. De gevangenis stelt een lokaal ter beschikking en zorgt ervoor dat de trainees telkens vanuit hun vleugel naar dit lokaal gebracht worden. Het belangrijkste principe van het *Listener scheme* is vertrouwelijkheid: Listeners mogen enkel informatie over de gedetineerde doorgeven aan anderen indien deze gedetineerde hiervoor toestemming geeft. Op het einde van de training worden de trainees beoordeeld. Te directief en te stil zijn, weinig lichaamstaal, het ontbreken van warmte en zich te hard aan het script houden, zijn enkele van de houdingen die negatief beoordeeld worden. Indien een gedetineerde niet over de juiste capaciteiten beschikt, kunnen de vrijwilligers beslissen de gedetineerde geen *Listener* te laten worden (Foster & Magee, 2011). Eens de training afgelopen is, komen de *Listeners* en de vrijwilligers van de Samaritanen nog één keer per week samen. Tijdens deze samenkomst wordt er gediscussieerd over de verhalen van de gedetineerden. Ook krijgen de *Listeners* de mogelijkheid om eigen persoonlijke kwesties te bespreken die gevolg kunnen zijn van hun taak. Ook het safer custody team biedt de *Listeners* ondersteuning (Magee & Foster, 2011).

In de gevangenis waar Magee & Foster (2011) onderzoek voerden over het *Listener scheme*, krijgen *Listeners* een fluogeel T-shirt zodat andere gedetineerden hen kunnen herkennen. *Listeners* worden telkens per twee ingeschakeld en krijgen dan even vrij van hun dagelijkse bezigheden. Zij werken in een shiftensysteem waardoor er 24u op 24 iemand ter beschikking staat van de gedetineerden. *Listeners* kunnen opgeroepen worden of aangesproken worden door andere gedetineerden. In het eerste geval krijgen ze een lokaal ter beschikking waar gedetineerden hun verhaal kunnen doen. In het tweede geval gaat het voornamelijk over informeel, maar daarom niet minder waardevol, contact (Magee & Foster, 2011).

Naast de *Listener schemes*, bestaan er ook Insider schemes. De twee oorspronkelijke doelen van dit programma zijn: 1) het aanbieden van

geruststelling aan nieuwe gedetineerden, en 2) nieuwe gedetineerden voorzien van praktische informatie die handig kan zijn tijdens de opsluiting in de gevangenis. De steun die gegeven wordt, is kortstondig en vindt enkel plaats tijdens de eerste dagen van de opsluiting. Insiders, in tegenstelling tot *Listeners*, zijn niet verplicht emotionele steun te verlenen aan gedetineerden en handelen dus niet onder het vertrouwelijkheidsprincipe (HM Prison Service, 2005). In de praktijk is dit echter soms wel het geval, aangezien de rolomschrijving van de Insiders niet heel duidelijk afgebakend is/kan zijn (Boothby, 2011).

HM Prison Service bracht in 2005 een bundel uit met informatie omtrent de implementatie van Insiders in de gevangenis. Het Insider programma is het meest effectief als het kadert in een bredere werking. Het is daarom van belang om de relatie en de taakverdeling tussen het personeel en de Insiders duidelijk te omschrijven, alsook hoe de informatie en steun tussen personeel en de insiders zal doorstromen. Om volledig effectief te werken, is het ook van belang elk personeelslid bij de Insider-werking te betrekken. HM Prison Service (2005) raadt aan om drie gedetineerden als Insider aan te stellen, al is dit afhankelijk van de grootte van de gevangenis en het aantal nieuwe aanmeldingen. Insiders dienen gekozen te worden o.b.v. volgende criteria: betrouwbaar, geletterd, beschikken over goede communicatieve en interpersoonlijke vaardigheden, zorgzaam, in een team kunnen werken en beschikbaar tijdens tenminste twee maanden.

Hoofdstuk 2: Voordelen en knelpunten van inspraak en participatie van gedetineerden

1. Voordelen voor gedetineerden

Een eerste voordeel voor gedetineerden is dat zij door inspraak- en participatieprojecten aangesproken worden op hun **verantwoordelijkheidsgevoel**. Dit kan resulteren in een beperking van detentieschade (Bishop, 2006; Guffens et al., 2012). Een detentie neemt immers heel wat keuzevrijheid van een individu weg; eerst en vooral om de veiligheid van de samenleving te garanderen en daarnaast ook om de veiligheid binnen de gevangenis te waarborgen. Een te sterke keuzebeperking lijkt echter niet aan te raden, omdat het de mogelijkheden van het individu om om te gaan met verantwoordelijkheden na vrijlating beperkt (Pryor, 2001). Men kan beter op zoek gaan naar mogelijkheden voor gedetineerden om hun verantwoordelijkheid op te nemen binnen de gevangenis, met het oog op het gebruik van deze vaardigheid na vrijlating (Toch, 1995).

Doordat gedetineerden zelf verantwoordelijkheden krijgen – in een situatie waarin anderen vaak keuzes maken voor hen – kan het **zelfvertrouwen en zelfbeeld verhoogd** worden (Champion & Aguiar, 2013; Hayes, 2011; Levenson & Farrant, 2002). Zo geven gedetineerdenvertegenwoordigers uit een overlegorgaan aan dat het een gevoel van voldoening en zelfvertrouwen geeft. Door de positie die gedetineerden invullen, worden zij vertrouwd en geapprecieerd door anderen, wat kan resulteren in een versterking van het zelfvertrouwen (Edgar et al., 2011; Magee & Foster, 2011). Het voordeel dat gedetineerden hun zelfbeeld kunnen verhogen, komt niet enkel voor bij gedetineerden die deelnemen aan een overlegorgaan, maar ook bij zij die anderen helpen. Anderen helpen kan leiden tot een verandering in de persoonlijkheid die ervoor zorgt dat (ex-)gedetineerden niet hervallen in criminele daden. Dit kan ervoor zorgen dat gedetineerden het gevoel krijgen dat ze iets bereiken en een doel hebben, wat resulteert in een verbetering van het zelfbeeld (Maruna, 2007).

Door te participeren verandert ook het beeld dat de samenleving kan hebben over gedetineerden. Gedetineerden kunnen beschouwd worden als **actief burger** in plaats van als gedetineerde, en nog belangrijker als mens. Sommige *listeners* bijvoorbeeld stellen dat andere gedetineerden

ervan schrokken als ze te weten kwamen dat hun mentor ook een gedetineerde was (Edgar et al., 2011).

Daarnaast blijkt dat participatie en inspraak ook een positieve invloed heeft op de vorming van **sociale banden en sociaal kapitaal**. Tijdens een detentieperiode worden bepaalde sociale banden doorbroken (Rocque, Bierie, & MacKenzie, 2011), bijvoorbeeld oude vriendschappen en familiebanden. Nochtans zijn deze noodzakelijk bij het reintegratieproces (Doherty, 2006; Horney, Osgood, & Marshall, 1995). Door te participeren kunnen gedetineerden nieuwe banden aangaan met andere gedetineerden of instituties. Een succesvol programma slaagt erin antisociale banden af te breken en gedetineerden te laten investeren in (nieuwe) pro-sociale banden (Rocque et al., 2011). Participatie kan dus leiden tot een uitbreiding of verdere ontwikkeling van het sociaal kapitaal (Edgar et al., 2011).

Ook kan participatie en inspraak zorgen voor een **tijdverdrijf met een doel**. Edgar et al. (2011) stellen dat tijd in de gevangenis te vaak op een lege manier wordt ingevuld. Activiteiten met een doel zijn vaak een uitzondering (Edgar et al., 2011), maar kunnen wel het dagelijks ritme doorbreken (Solomon & Edgar, 2004). Dit zorgt ervoor dat gedetineerden elke kans grijpen die ervoor zorgt dat ze buiten hun cel kunnen. Meer nog dan buiten komen, blijkt het gevoel zich nuttig te maken een belangrijke motivatie te zijn om deel te nemen aan vrijwillige activiteiten. Gedetineerden geven aan dat ze deze activiteiten vaak boeiender vinden dan degenen waar ze de kans toe kregen buiten de gevangenis (Edgar et al., 2011).

Participatie kan ook leiden tot het **verwerven van nieuwe vaardigheden** (Champion & Aguiar, 2013; Edgar et al., 2011; Hayes, 2011). Zo ontplooien gedetineerden vaardigheden als in een team werken of ontwikkelen ze empathie (Edgar et al., 2011). Empathie heeft voornamelijk betrekking op gedetineerden die naar anderen luisteren als vrijwilliger in het Listener scheme. Gedetineerden leren hierdoor hun eigen problemen in perspectief te plaatsen. Verder ontplooien ze communicatieve vaardigheden (Magee & Foster, 2011). Een overlegorgaan heeft daarnaast als voordeel dat gedetineerden leren hoe ze een mening kunnen formuleren, meetings kunnen voorzitten, ontwikkelen ze communicatievaardigheden, vergroten hun luistervaardigheden,... (Champion & Aguiar, 2013).

Een volgende voordeel is dat gedetineerden **iets terug kunnen doen** voor andere gedetineerden, de maatschappij of voor hun slachtoffers (Edgar et al., 2011; Magee & Foster, 2011). Er kunnen twee soorten van 'iets teruggegeven' onderscheiden worden. Enerzijds zijn er gedetineerden die een rol opnemen in het Listener Scheme nadat of omdat ze er zelf gebruik van hebben gemaakt. Zij drukken hierbij hun dank uit voor wat er aan hen gegeven is. Anderzijds willen gedetineerden de schade die ze berokkend hebben goed maken, niet enkel ten opzichte van hun slachtoffer, maar ook ten opzichte van hun familie (Edgar et al., 2011).

Naast voorgaand onderzoek in de gevangenis, is er ook heel wat onderzoek naar **motieven** van vrijwilligers: Waarom participeren mensen aan het vrijwilligerswerk? Hoewel inspraak en participatie van gedetineerden geen klassiek vorm van vrijwilligerswerk is, kan het wel interessant zijn om deze invalshoek mee te nemen. Penninx (2010) maakt een typologie van vrijwilligers gebaseerd op twee dimensies: zelfgericht versus omgevingsgericht en behoudend versus vernieuwend. Elke dimensie belichaamt verschillende motieven om zich vrijwillig in te zetten (zie tabel 2). Door een combinatie van deze dimensie kunnen we vier types vrijwilligers onderscheiden.

Tabel 2. Typologie van vrijwilligers (Penninx, 2010)

	Gericht op het zelf	**Gericht op anderen/gemeenschap**
Behouden	*Zelfzorgers* Behoud van eigen welzijn, gezondheid, zelfredzaamheid, sociale contacten	*Hulpverleners* Willen mensen met problemen of beperkingen helpen
Vernieuwen	*Zelfontplooiers* Persoonlijke ontwikkeling, nieuwe kennis en vaardigheden, horizonverbreding, persoonlijke zingeving	*Maatschappelijke ondernemers* Werken aan maatschappelijke verbetering, (politieke) invloed uitoefenen, talenten inzetten voor innovatieve projecten

Type 1: Zelfzorgers (zelfgericht en behoudend)

Zelfzorgers zijn vooral gericht op het behoud van het eigen welzijn en vitaliteit, lichamelijke en geestelijke gezondheid, zelfredzaamheid en sociale contacten. Zelfzorgers zullen dan ook voornamelijk vrijwilligerswerk verrichten omdat ze gezond willen blijven, of omdat

ze hun sociale contacten willen onderhouden door bijvoorbeeld mee te helpen in de kantine van de gevangenis of door insider te worden.

Type 2: **Zelfontplooiers (zelfgericht en vernieuwend)**
Zelfontplooiers zijn sterk gericht op persoonlijke ontwikkeling, horizonverbreding, het verwerven van nieuwe kennis en vaardigheden en persoonlijke zingeving. Deze groep heeft een sterke oriëntatie op persoonlijke groei via kennis, kunst, cultuur, reizen, lezen, studeren en discussiëren. Zelfontplooiers hebben een voorkeur om nieuwe vrijwilligersrollen uit te voeren zoals workshops geven, deelnemen aan een educatieve cursus (om iets nieuws te leren), enz.

Type 3: **Hulpverleners (omgevingsgericht en behoudend)**
Hulpverleners worden vooral gedreven door het willen helpen van andere mensen die problemen ervaren (vb. mensen in armoede, minderbedeelden, mensen die kampen met eenzaamheidsgevoelens en mensen die de taal niet spreken). Hulpverleners zijn vaak gericht op het stimuleren van de zelfredzaamheid van anderen en de leefbaarheid van de gevangenis. Een hulpverlener geeft voorkeur aan vrijwilligerstaken waarbij hij anderen kan helpen, bijvoorbeeld door het verrichten van gemeenschapswerk.

Type 4: **Ondernemers (omgevingsgericht en vernieuwend)**
Ondernemers willen graag iets vernieuwends doen voor de gemeenschap, zoals een nieuw project mee uitwerken binnen de gevangenismuren. Ondernemers willen maatschappelijke veranderingen doorvoeren door bijvoorbeeld als vrijwilliger een sensibiliseringscampagne te ondersteunen of actief te zijn binnen het gedetineerdenoverleg. Zij willen hun talent inzetten in innovatieve praktijken, de eigen stem laten horen in een debat of invloed uitoefenen op de politieke/beleidsagenda.

2. Knelpunten en drempels voor gedetineerden

Deelnemen aan participatieve of inspraakprojecten heeft echter niet alleen voordelen. Gedetineerden kunnen ook geconfronteerd worden met een aantal nadelen. Een eerste knelpunt is dat verscheidene gedetineerden aangeven dat het luisteren naar andere gedetineerden binnen het *Listener scheme* **vermoeiend** kan zijn (Edgar et al., 2011; Magee & Foster, 2011). De *Listeners* zijn vrijwilligers die in shiften

werken zodanig dat er altijd minstens 1 Listener klaar staat voor andere gedetineerden. Dit houdt in dat er ook 's nachts gewerkt wordt. De verhalen die de Listeners te horen krijgen zijn niet altijd makkelijk om te verwerken en een plaats te geven (Edgar et al., 2011). Dit nadeel is niet teruggevonden bij andere vormen van participatie.

Daarnaast worden gedetineerden bijna nooit **vergoed** voor hun deelname. Voor velen is dit een nadeel of een drempel om te participeren. Werken in de gevangenis levert geld op waarmee men producten kan aankopen of de schadevergoeding aan hun slachtoffers kan betalen (Edgar et al., 2011). Als gedetineerden ervoor kiezen om te participeren, kan het zijn dat ze minder tijd over hebben om betaalde arbeid uit te voeren.

Verder vereisen enkele vormen van participatie dat gedetineerden een **uitgaansvergunning** hebben (vb. het verrichten van gemeenschapswerk buiten de gevangenismuren). Het verkrijgen hiervan is niet altijd evident. Indien het gerecht geen uitgaansvergunning toekent, kunnen deze vormen van participatie niet verricht worden (Edgar et al., 2011).

3. Voordelen voor de gevangenis

Bestuursleden rapporteren verschillende positieve effecten m.b.t. de aanwezigheid van een gedetineerdenoverleg binnen een penitentiaire inrichting. Ten eerste zien bestuursleden de **dialoog** als een belangrijk positief kenmerk. Er kan in twee richtingen gecommuniceerd worden: het bestuur heeft de mogelijkheid haar beleidsplannen toe te lichten en te verduidelijken; gedetineerden krijgen op hun beurt de kans om problemen, ideeën of bedenkingen kenbaar te maken (Solomon & Edgar, 2004). In dialoog treden komt mogelijks de **kwaliteit van het beleid** ten goede. De participanten van een gedetineerdenoverleg bijvoorbeeld of vertegenwoordigers in commissies weten zelf het beste wat hun noden en behoeften zijn. De wensen en belangen komen ook sneller naar boven door de participanten zelf te laten spreken. Dit zijn soms zaken die het bestuur niet goed kent en/of weet (Provinicie Vlaams Brabant, 2008). De organisatie krijgt zo meer inzicht en een kwaliteitsvollere output bij concrete vragen, thema's,... Zij krijgen bovendien een bredere blik op het algemeen functioneren en een meer op de doelgroep afgestemde missie en duidelijkere visie op de werking van de eigen organisatie (Derwael, 2013).

Een tweede voordeel van de aanwezigheid van een overlegorgaan, is dat het de **relaties tussen personeel en gedetineerden kan verbeteren** (Champion & Aguiar, 2013; Levenson & Farrant, 2002). Ook tijdens het beoefenen van de rol als *Listener* of *Insider* worden de relaties tussen gedetineerden die deze rol opnemen en andere gedetineerden positief beïnvloed (Jaffe, 2012).

Voor de gevangenis kan deze samenwerking tussen gedetineerden en personeel, alsook tussen gedetineerden onderling het **leefklimaat** binnen de gevangenis veranderen en weerspannige gevoelens van gedetineerden ten aanzien van het beleid verminderen (Toch, 1995). Frustraties kunnen gekanaliseerd worden en de orde en veiligheid binnen de inrichting kan zo bewaard blijven (Champion & Aguiar, 2013; Solomon & Edgar, 2004). Wanneer een frustratie of conflict wordt uitgesproken, is het een probleem dat mogelijk kan worden opgelost. Participatie en inspraak van gedetineerden kan op die manier bijdragen aan de **dynamische veiligheid** binnen de inrichting (Hayes, 2011; Solomon & Edgar, 2004).

Door gedetineerden te laten participeren, wordt ook de **werklast van de penitentiair bewakingsassistenten verminderd**. Edgar et al. (2011) verwijzen hierbij voornamelijk naar de peer support schemes. De steun die gedetineerden aan anderen bieden, behoort normaal tot het takenpakket van de penitentiair bewakingsassistenten (in het Verenigd Koninkrijk). Het feit dat laatstgenoemden deze taken niet meer of minder moeten uitvoeren, zorgt ervoor dat er minder tijdslast op hen terechtkomt. Turner & Shepherd stelden al in 1999 dat peer support programma's meer kostenefficiënt zijn dan andere preventieprogramma's. Doordat gedetineerden de werklast van de penitentiair bewakingsassistenten verlagen, zorgen ze (onbewust) ook voor een effectievere werking van de gevangenis (Edgar et al., 2011).

Ten laatste, *Listeners* bieden gedetineerden de mogelijkheid om hun verhaal te vertellen aan andere gedetineerden. Deze laatste zijn hiervoor speciaal opgeleid. Het oorspronkelijke doel hiervan omvat het **reduceren van zelfverminking en/of zelfdoding** (Magee & Foster, 2011; Perrin & Blagden, 2014). Davies (1994) heeft in zijn onderzoek vastgesteld dat *Listener* schemes effectief bijdragen tot een reductie van zelfverminking en dus hun oorspronkelijk doel bereiken.

4. Knelpunten voor de gevangenis

Naast de voordelen toont onderzoek ook nog enkele knelpunten. Zo is er een mogelijk risico dat gedetineerden tijdens het uitoefenen van hun verantwoordelijkheids- of vertrouwensfunctie **misbruik maken van die positie**. Enkele voorbeelden hiervan zijn het misbruik maken van zwakkere gedetineerden, illegale activiteiten zoals drugssmokkel en conflicten die andere gedetineerden in gevaar brengen (Edgar et al., 2011; Foster en Magee, 2011). Ook komt het voor dat gedetineerden enkel beroep doen op de Listeners om even **uit hun cel te kunnen komen** (Magee & Foster, 2011). Edgar et al. (2011) geven aan dat het belangrijk is dat het gevangenispersoneel hier op een correcte manier mee omgaat. Risicomanagement is nodig, maar een te grote mate van ongerustheid kan in de weg staan van het vlotte verloop van participatieve activiteiten. Edgar et al. (2011) sommen enkele manieren op die gevangenissen gebruiken om dit misbruik te voorkomen of tegen te gaan:

- Het is belangrijk goede banden op te bouwen en te onderhouden tussen gedetineerden onderling, maar ook tussen gedetineerden en personeelsleden (Edgar et al., 2011). Het is hierbij de bedoeling dat penitentiair bewakingsassistenten de gedetineerden persoonlijk leren kennen om hun gevoel voor verantwoordelijkheid in te schatten.
- Er is best (informele) controle op gedetineerden tijdens het participeren om zo te bepalen of in te schatten of er sprake is van misbruik (Edgar et al., 2011).
- Tenslotte speelt de houding van personeelsleden t.a.v. participatie van gedetineerden een rol. Aangezien gedetineerden die als *Listener* of *Insider* steun bieden aan andere gedetineerden, vrij door de gevangenis moeten kunnen bewegen, speelt de houding van penitentiair bewakingsassistenten en andere personeelsleden een belangrijke rol in het verloop van de *peer support schemes*. Indien het personeel tegen de peer programma's is, kan dit voor moeilijkheden en vertragingen zorgen (Foster & Magee, 2011). Het gevangenispersoneel kan zich immers over het hoofd gezien voelen door de aandacht voor de belangen van gedetineerden (Solomon & Edgar, 2004).

Een laatste knelpunt gaat meer specifiek over inspraak geven aan gedetineerden in beleidsvorming en hoe dit moeilijkheden met zich kan meebrengen. De moeilijkheid schuilt in het feit dat vertegenwoordigers van het gedetineerdenoverleg niet altijd de **belangen van medegedetineerden** behartigen, dan wel eerder hun persoonlijke belangen (Solomon & Edgar, 2004). Derwael (2013) wijst er op dat er tijdens participatieprojecten, onafhankelijk van de context of setting, zelden eensgezindheid tussen de participanten uit eenzelfde doelgroep is. Participanten hebben ervaringen in een gedeelde context, maar deze ervaringen blijven wel persoonsgebonden. Deze verscheidenheid aan ervaringen kan als een moeilijkheid ervaren worden, maar kan ook gezien worden als de absolute rijkdom van een inspraak- of participatieproces (Derwael, 2013).

Hoofdstuk 3: Hoe inspraak/participatieprojecten opstarten binnen een gevangeniscontext?

In wat volgt bespreken we hoe inspraak- en/of participatieprojecten in de gevangeniscontext vormgegeven kunnen worden. We vertrekken vanuit een stappenplan dat opgesteld is door Nacro (2014), een organisatie uit het Verenigd Koninkrijk dat inzet op preventie en vermindering van criminaliteit (Nacro, 2015). Op basis van literatuur hebben we deze stappen verder uitgewerkt. De verschillende stappen worden visueel weergegeven in figuur 5. In deze figuur zijn ook een aantal randvoorwaarden opgenomen waarmee rekening dient gehouden te worden tijdens het opstarten en uitvoeren van een inspraak – of participatieproject.

Figuur 5. Stappenplan participatieproces

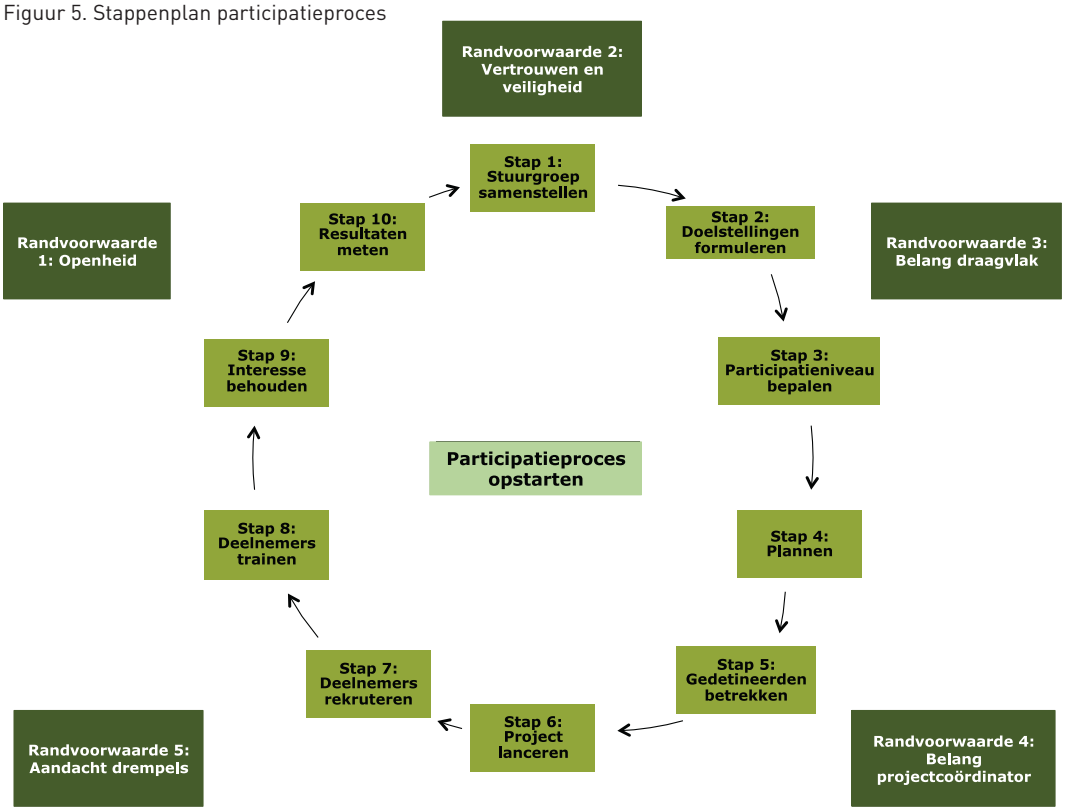

Stap 1: Een stuurgroep samenstellen

Om het project voldoende draagvlak te geven is het nodig om medestanders te verzamelen die het hele project van A tot Z mee willen dragen of ondersteunen. Bij de oprichting van een stuurgroep is het opportuun om belangrijke personen op te nemen in de stuurgroep:

- **Experten:** Iemand met expertise over het onderwerp (vb. in subsidies aanvragen, beleid, communicatie, doelgroepervaring). Een invloedrijke ambtenaar of politicus als lid van de stuurgroep geeft het project meer geloofwaardigheid en slaagkans. Belangrijke personen verhogen de status van de groep (peter-meterschap). Echter, werken met belangrijke personen maakt het er niet altijd gemakkelijker op. Het is belangrijk dat ze een stem krijgen, zonder hun stem door te drukken.
- **Eindgebruikers:** Door eindgebruikers in de stuurgroep op te nemen, heeft men een beter zicht op de noden van de eindgebruikers en op welke wijze de eindgebruikers bereikt kunnen worden.

Daarnaast is het belangrijk om aandacht te besteden aan de volgende aspecten:

- **Heterogeniteit:** De samenstelling dient een mix te zijn van verschillende types mensen en dit op basis van hun competenties. Personen met organisatorische ervaring zoals een goede voorzitter, een actieve secretaris, ... die enthousiast zijn.
- **Aantal leden:** Een stuurgroep is best niet te groot. Wanneer een stuurgroep een te groot aantal leden telt kan dit het maken van beslissingen bemoeilijken. Een stuurgroep kan best maximum 10 leden bevatten.

Om een stuurgroep te vormen, kunnen volgende stappen doorlopen worden:

- Inventariseer de namen van de potentiële stuurgroepleden.
- Nodig de stuurgroepleden persoonlijk uit. Persoonlijk contact is essentieel. Een brief uitsturen is een formele ondersteuning en bevestiging van het persoonlijke contact.
- Maak duidelijk voor elk lid van de stuurgroep wat de voordelen voor hem zijn. Dit gaat over de kosten- en batenanalyse.

Stap 2: Doelstellingen formuleren

Voor eender welk plan is het belangrijk vooraf de doelstellingen te bepalen. *Wat wil je bereiken door gedetineerden te laten participeren?* Is het vooral belangrijk om te streven naar meer dynamische veiligheid? Is het een doel om het zelfbeeld van gedetineerden te versterken? Is het een doelstelling om een kwaliteitsvoller beleid te ontwikkelen? Om doelstellingen op te stellen, kan je gebruik maken van volgende tips (Nacro, 2014):

- Bedenk wat de algemene doelstellingen van de gevangenis zijn en op welke momenten participatie van gedetineerden wenselijk is.
- Probeer informatie en opinies van zo veel mogelijk personeelsleden te vragen. Dit kan op een formele manier (teammeetings, surveys, ...), maar ook op een informele manier.
- Betrek de directieleden van de gevangenis, steun van hogerop is nodig bij het implementatieproces.
- Het is aan te raden aan gedetineerden te vragen wat zij willen bereiken door middel van participatie. Een open dialoog kan ervoor zorgen dat meer gedetineerden bereikt worden tijdens het uiteindelijke participatieproces.
- Houd tijdens het opstellen van de doelstellingen rekening met het SMART-principe. Zorg ervoor dat de doelstellingen Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden zijn. Deze vijf voorwaarden zorgen ervoor dat de doelstellingen die je vooropstelt concreet zijn (Federale Overheidsdienst Personeel en Organisatie, z.d.).
- Als de doelstellingen bepaald zijn, ga dan na wie ervoor kan zorgen dat deze doelstellingen bereikt worden. Stem de verwachtingen op elkaar af.

Stap 3: Participatieniveau bepalen

Participatie is een dynamisch en rekbaar begrip. Bij aanvang van het participatieproces dient men te bepalen welk niveau van participatieve beïnvloeding mogelijk en/of wenselijk is. Derwael (2013) maakt een onderscheid tussen drie participatieniveaus: Ten eerste is er het *microniveau* of individueel caseniveau dat de inspraak in het eigen functioneren binnen een bepaalde context omvat. Ten tweede kan men zich ook richten op het *meso- of organisatieniveau*. Hier hebben

participanten inspraak op het niveau van de werking van de organisatie (regels, afspraken, procedures, enz.). Tot slot bestaat er ook participatie op het *macroniveau*, ook wel het beleidsniveau genoemd. Hier richt men zich op het beïnvloeden van de maatschappij of de wetgeving opgesteld door beleidsmakers (Derwael, 2013).

Naast het bepalen van het participatieniveau, kan er ook een onderscheid gemaakt worden in de mate van interactiviteit van de participatie. Edelenbos en collega's (2006) ontwierpen een continuüm waarop zes verschillende gradaties van interactiviteit van burgerparticipatie ten aanzien van het bestuur geplaatst kunnen worden (Edelenbos, Domingo, Klok, & Van Tatenhove, 2006)

Tabel 3. Interactiviteit van participatie (Edelenbos et al., 2006)

	Rol van gedetineerden	**Rol van bestuur**
Meebeslissen	Initiatiefnemer	Biedt ondersteuning en laat beleids-vorming aan participanten over
Coproduceren	Medebeslisser binnen rand-voorwaarden	Bestuur besluit over beleid met inachtneming van de vooraf gestelde randvoorwaarden
Adviseren	Adviseur	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen
Raadplegen	Geconsulteerde	Bepaalt beleid en geeft de gesprekspartner mogelijkheid tot commentaar, maar hoeft daaraan geen consequenties te verbinden
Informeren	Doelgroep van onderzoek en voorlichting, levert geen input	Voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie
Geen participatie	Geen	Voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie

Deze niveaus van interactiviteit van burgerparticipatie ten aanzien van het bestuur kunnen visueel voorgesteld worden als treden van een ladder (zie figuur 6).

Figuur 6. Inspraak – en participatieladder

Janssens (2011) stelt dat de participatieladder een instrument is om aan de slag te gaan met participatie en inspraak van gedetineerden. Op elk niveau kunnen initiatieven genomen worden. *Informeren* gaat bijvoorbeeld over het doorgeven van informatie over het gevangenisregime en het georganiseerde aanbod binnen de muren. Dit kan bijvoorbeeld door het huishoudelijk reglement, maar ook medegedetineerden bieden nieuwkomers informatie over deze aspecten. Op het niveau van *raadplegen* zijn er bijvoorbeeld behoeftepeilingen. *Adviseren* gaat over het vragen naar ideeën van gedetineerden, bijvoorbeeld over maatregelen die er zijn om aan hun behoeften tegemoet te komen. De volgende trap van de participatieladder is *coproduceren* waarbij gedetineerden zelf mee projecten kunnen uitwerken. Een voorbeeld hiervan is jail-tv waarbij gedetineerden een tv-programma maken over het leven in de gevangenis, bezoek van bekende Vlamingen, optredens,... De laatste trede is *meebeslissen*. Op dit niveau kunnen gedetineerden zelf ideeën voorstellen en uitwerken (Janssens, 2011).

Bij het bepalen van het participatieniveau, is het ook belangrijk om aandacht te besteden aan de keuze voor directe of indirecte inspraak.

Derwael (2013) verkiest directe inspraak boven indirecte inspraak. Deze eerste vorm biedt voordelen voor zowel de initiatiefnemers als de participanten. De rechtstreekse dialoog met de participanten houdt in dat ervaringen face-to-face gedeeld worden en bijgevolg niet eerst geïnterpreteerd worden door anderen. Initiatiefnemers hebben zo de mogelijkheid meteen een tegenantwoord te bieden en ook hun ervaring te delen met de participanten (Derwael, 2013).

Tenslotte waarschuwt Derwael (2013) ook voor schijnparticipatie. Iemand uitnodigen voor een gesprek en hen ervaringen en kennis meedelen/laten meedelen, is niet aan participatie doen. Er moet ook effectief iets gedaan worden met die stem. De stem moet meegenomen worden in de besluitvorming. Doen alsof de participant blij mag zijn dat die rond de vergadertafel mag zitten en dit directe vertegenwoordiging noemen, wordt ook schijnparticipatie genoemd.

Stap 4: Plannen (om te slagen)

Na het bepalen van de doelstellingen en participatieniveau, is het belangrijk om de te ondernemen stappen te plannen. Nacro (2014) formuleert enkele tips die je in het achterhoofd kan houden:

- Wie zal verantwoordelijk zijn voor de implementatie van het project? Hebben deze personen voldoende tijd en kennis?
- Zijn de nodige middelen beschikbaar?
- Welke activiteiten worden georganiseerd? Stemmen deze overeen met de beschikbare middelen?
- Zijn de grenzen van participatie duidelijk afgebakend en naar alle betrokkenen gecommuniceerd?
- Weten alle betrokken wat er van hen verwacht wordt?
- Moeten er richtlijnen opgesteld worden over de omgang met elkaar?

Stap 5: Gedetineerden betrekken

Bij het plannen is het belangrijk om zoveel mogelijk feedback te verkrijgen van gedetineerden zelf over de plannen die worden gemaakt. Om zoveel mogelijk gedetineerden bij het participatieplan te betrekken, kan het nuttig zijn activiteiten te organiseren om betrokkenheid aan te wakkeren (Nacro, 2014).

Hoe zal men alle gedetineerden betrekken? Enkele uitdagingen maken het moeilijk alle gedetineerden in de gevangenis te betrekken. Hieronder volgen enkele tips in verband met deze uitdagingen (Nacro, 2014):

- **Gedetineerden met andere verantwoordelijkheden zoals werk:** Participatie wordt niet betaald, hetgeen een grote drempel kan zijn voor gedetineerden. Volgens enkele gedetineerden van HMP Ford OCC verhoogt dit echter de geloofwaardigheid van de groep en trekt dit vrijwilligers met de juiste motivatie aan. Benadruk de positieve invloed van participatie op de persoonlijke ontwikkeling en de verbetering van vaardigheden.
- **Gedetineerden met een laag niveau van geletterdheid:** Probeer het participatieplan op een manier te promoten dat niet enkel schriftelijk is. Mondelinge communicatie is nog steeds de beste (vb. kan face to face zijn, via de radio, ...).
- **Gedetineerden met leerstoornissen/ geïnterneerden:** Zorg ervoor dat er genoeg verschillende manieren zijn waarop gedetineerden een bijdrage kunnen leveren.
- **Gedetineerden uit minderheidsgroepen:** Gedetineerden uit een minderheidsgroep zullen een specifieke visie hebben. Probeer participatie uit deze groepen (ouderen, holebi's, gedetineerden uit etnische en religieuze groepen) aan te moedigen. Peers inzetten om hen te overtuigen kan effectief zijn.
- **Gedetineerden met communicatieproblemen, anderstaligen:** Probeer manieren te vinden om hetgeen gecommuniceerd wordt in simpelere woorden mee te delen. Vermijd moeilijke woorden, gebruik korte zinnen, voorzie informatie in hapklare brokjes en praat langzaam. Een andere optie kan zijn om met pictogrammen te werken of peers die wel Nederlands of Frans onder de knie hebben, in te zetten als tolk. De 8 vzw geeft een aantal acties om een taalkloof te overbruggen (zie http://www.diversiteitswijzer.be/downloads/cat_view/34-fiches-publiek).
- **Gedetineerden die slechts korte tijd in de gevangenis verblijven, die niet weten hoe lang ze in de gevangenis blijven, beklaagden:** Probeer ook hen te bereiken, aangezien de populatie van beklaagden in een arresthuis erg groot is.

In deel 5 van dit onderzoeksrapport worden een aantal methoden besproken om gedetineerden te betrekken in participatieprojecten.

Stap 6: Participatieproject lanceren

Als het plan klaar is om te lanceren, zijn er enkele zaken die je kan doen om ervoor te zorgen dat het project aanslaat:

- **Verhoog het bewustzijn bij de personeelsleden:** Normaal zou het personeel op de hoogte moeten zijn van de voordelen van gedetineerdenparticipatie. De volgende stap is ervoor zorgen dat ze de nodige informatie hebben om gedetineerden te woord te staan als ze vragen over het project krijgen. Om hier zeker van te zijn, kunnen volgende acties ondernomen worden:
  - Leg het project uit op teammeetings, voorzie een tekst met uitleg op intranet en hang posters in de personeelskamer.
  - Verspreid een 1-pagina briefing of een set van FAQ.
- **Identificeer 'sleutelfiguren' en ken hen verantwoordelijkheden toe:** Identificeer sleutelfiguren die ervoor kunnen zorgen dat het nieuwe plan aanvaard wordt. Dit kunnen zowel personeelsleden als gedetineerden zijn. Een voorwaarde is dat ze enthousiast zijn om hun peers meer informatie te geven over de nieuwe plannen. In het Engels noemen ze dit 'prison champions', gevangeniskampioenen.
- **Promoot, promoot, promoot:** Wanneer je klaar bent om je participatieproject te promoten aan andere personeelsleden en de gehele gevangenispopulatie, zijn er twee zaken die van belang zijn: de voordelen van je project benadrukken (hoe het gedetineerden en het personeel kan helpen) en een oproep om mee te doen aan het project. Het kan ook nodig zijn om uit te leggen wat gedetineerdenparticipatie is en welke activiteiten en rollen het met zich meebrengt.
- **Herzie:** Vergeet niet om feedback te vragen en geleerde lessen te delen.

Stap 7: Deelnemers rekruteren

Participanten kunnen zichzelf kandidaat stellen of kunnen gerekruteerd worden door professionelen. Het rechtstreeks werven van participanten door professionelen heeft voor - en nadelen. Een voordeel is dat als er reeds vertrouwen is tussen de participant en de professional, dit de drempel verlaagt om mee te stappen in het project. Nabijheid en een directe relatie zijn dus een troef. Het nadeel is echter dat er een subjectieve filter is bij de selectie van participanten en dat zo geïnteresseerde

gedetineerden uit de boot vallen (Derwael, 2013). De onderzoeksgroep 'Belgian Ageing Studies' ontwierp daarom een actiemodel waarbij gebruik gemaakt wordt van een extra tussenstap. Professionelen zoeken sleutelfiguren, en het zijn de sleutelfiguren die deelnemers zoeken. Een kort overzicht van de stappen die nodig zijn bij deze methode, vindt u hieronder terug. Dit model werd reeds veelvuldig gebruikt om ouderen te rekruteren als onderzoeksvrijwilliger.

7.1. Detectie sleutelfiguren door de stuurgroep

In het begin van het project is er een stuurgroep opgericht. Een belangrijke taak van de stuurgroep bestaat er uit sleutelfiguren te detecteren en rekruteren.

Wat zijn sleutelfiguren?

- Heel belangrijke partners
- Hebben een grote kennissenkring
- Gaan actief op zoek naar potentiële vrijwilligers
- Selecteren potentiële vrijwilligers en dragen ze voor
- Spreken potentiële vrijwilligers persoonlijk aan
- Mogen zelf deelnemen, maar dat is geen verplichting

Deze sleutelfiguren kunnen heel divers zijn. Het kan gaan om gedetineerden zelf, om personeel, om iemand van het levensbeschouwelijk overleg, ... Deze sleutelfiguren hoeven niet zelf deel te nemen aan het participatieproject, maar kennen waarschijnlijk mensen die wel willen/kunnen. In de stuurgroep wordt tijdens een vergadering de namen verzameld van potentiële sleutelfiguren.

7.2. Rekrutering sleutelfiguren door de stuurgroep

Naast het detecteren van de sleutelfiguren is het effectief rekruteren van sleutelfiguren ook de taak van de stuurgroep. De persoonlijke aanpak is hier de meest effectieve aanpak. Werken via brochures of mail is niet efficiënt. Het persoonlijk aanspreken op competenties vergroot de kans op deelname. De grootste troef van sleutelfiguren is hun kennis over lokale netwerken. Ze zijn een belangrijk iemand binnen de lokale werkcontext. Benadruk dat ze nodig zijn als expert. Wie van de stuurgroep een sleutelfiguur naar voren bracht, wordt gevraagd om de sleutelfiguur persoonlijk uit te nodigen.

7.3. Bijeenkomst met de sleutelfiguren

De bijeenkomst met de sleutelfiguren is een moment waarop de sleutelfiguren samenkomen en uitleg krijgen waarvoor ze precies gerekruteerd zijn. De belangrijkste taak van de sleutelfiguren bestaat erin om tijdens de vergadering potentiële vrijwilligers te detecteren.

Wat staat er op de agenda?

- Inhoud project
- Functieprofiel
- Tijdsinvestering
- Namen
- Persoonlijke rekrutering

Inhoud project: Het project wordt toegelicht. De sleutelfiguren worden hierbij gewezen op de wijze waarop zij geselecteerd werden en waarom zij voor het project zo belangrijk zijn. Zet hun rol duidelijk in de verf. Valorisatie van de sleutelfiguren is essentieel. Zij zijn immers de experten. Zij rekruteren nieuwe vrijwilligers en hebben vaak een goede kijk op de noden van de eindgebruiker. Om hun rol te valoriseren en de meerwaarde van het project te benadrukken is het aangewezen dat de leden van de stuurgroep en eventueel belangrijke personen (zoals een peter of meter van het project) aanwezig zijn.

Functieprofiel vrijwilligers: Voor elk project wordt het functieprofiel of eventueel verschillende profielen van de vrijwilligers uitgeschreven (wat zij moeten doen, wanneer, hoelang, procedures, enz.).

Tijdsinvestering: Er wordt aan de sleutelfiguren meegedeeld wat hun rol is en dat zij weliswaar mogen meewerken als vrijwilliger, maar dat niet hoeven. Hun rol is eenmalig: het detecteren en selecteren van de vrijwilligers in hun netwerk. Dit gebeurt op basis van de 'profiel(en) vrijwilligers'.

Namen: Er wordt met de sleutelfiguren tijdens de vergadering een lijst gemaakt van potentiële vrijwilligers die voldoen aan de profielen. De sleutelfiguren wordt gevraagd wie zij kennen die aan het profiel voldoet. De vergadering levert een nominale lijst met contactgegevens van potentiële vrijwilligers op. Deze wordt ter zitting ingevuld.

Persoonlijke rekrutering: Er wordt gevraagd aan de sleutelfiguren de personen die zij opgaven persoonlijk aan te spreken en uit te nodigen voor de bijeenkomst met de potentiële vrijwilligers. Dit is een vergadering waarin uitleg wordt gegeven en gedetineerden kunnen nadien beslissen of ze al dan niet deelnemen.

7.4. Bijeenkomst met de potentiële vrijwilligers

We vatten vaak de bijeenkomst met potentiële participanten op als een training.

Wat staat er op de agenda?

- Inhoud project
- Functieprofiel - taken
- Tijdsinvestering
- Vrijwilligersovereenkomst

Inhoud project: Vang de training aan met de toelichting van het project. Breng hun rol als vrijwilliger in perspectief met het project. Een idee kan zijn dat de 'peter/meter' van het project dit doet of misschien een sleutelfiguur. Dit valoriseert de huidige sleutelfiguren (of als het een verderzetting is van een project, een huidige vrijwilliger). Koppel de inzet van de nieuwe vrijwilligers meteen aan het al dan niet slagen van het project.

Functieprofiel: Door het profiel van de vrijwilligers toe te lichten maak je de competenties kenbaar waarop de potentiële vrijwilligers werden gerekruteerd. Zo worden de potentiële vrijwilligers gevaloriseerd. Hun competenties worden in de verf gezet. Benadruk ook hun competenties en de noodzaak van hun engagement voor het project. Tijdens de training is het belangrijk om de taakomschrijving van de vrijwilligers duidelijk toe te lichten. Wanneer er verschillende taken aan de orde zijn, kunnen deze ook voor de gehele groep worden toegelicht. Zo is iedereen op de hoogte van alle mogelijke vrijwilligerstaken binnen het project. Met het oog op retentie van de vrijwilligers is dit tevens een goed idee. Zo zien de vrijwilligers dat verschillende taken mogelijk zijn en dat ze (naar ieders wens) van vrijwilligerstaak kunnen veranderen.

Tijdsinvestering: Wees eerlijk wanneer de vrijwilligers worden ingelicht over de tijd die wordt verlangd van de vrijwilligers. Natuurlijk is het niet

vanzelfsprekend om voor alle vrijwilligerstaken een strikt tijdsbestek te bepalen. Hier kan er aangegeven worden dat de organisatie flexibel is m.b.t. uren en dagen waarop de vrijwilliger werkt. Flexibiliteit vanuit de organisatie m.b.t. werkschema's wordt door vrijwilligers vaak als één van de belangrijkste zaken opgesomd om gemotiveerd te blijven. Wanneer de organisatie te rigide blijkt te zijn haken vrijwilligers sneller af.

Vrijwilligersovereenkomst: Een vrijwilligersovereenkomst kan er op het einde van de training worden toegelicht en of getekend. Vaak is het ook een signaal naar de vrijwilligers toe dat ze als vrijwilliger belangrijk worden geacht.

Stap 8: Deelnemers trainen

De coaching en training van participanten hangt natuurlijk af van het soort project en soort taken die men moet verrichten. Maar algemeen genomen blijkt training een belangrijke succesfactor in een project. Een participant kan getraind worden op vaardigheden zoals mondigheid, assertiviteit, inhoudelijk inzicht, verslag maken, leren voorzitten, etc. (Derwael, 2013). Deze specifieke competenties zijn nodig met het oog op het verbeteren van een specifieke praktijk, waardoor er op een kwalitatieve manier kan geparticipeerd worden (Verhoeven, 2011)

Bij coaching van participanten zijn er 3 stappen te onderscheiden (Derwael, 2013):

- Tijdens de **voorbereiding** wordt de context van het overleg waarin de participanten deelnemen duidelijk omkaderd. Dit gaat over wat het doel is, wie er deelneemt, wat er wordt verwacht, etc. De inhoud wordt samen overlopen, er wordt bekeken wat de agenda inhoudt, wat de aandachtspunten zijn, etc.
- **Nazorg** omvat het terugblikken op het inhoudelijke verloop en de persoonlijke inbreng van de participanten.
- Met **emotionele beleving** wordt bedoeld hoe de participant zich voelt bij de rol die hij moet vervullen. Kan die participant bij iemand terecht? Voelt de participant zich veilig? Dit zijn vragen die men moet stellen.

Zowel coachen als trainen hebben een positief effect op de participanten. Het maakt hen zelfbewuster en meer zelfzeker, ook in het dagelijks functioneren (Derwael, 2013).

Stap 9: Interesse behouden

Gedetineerden interesse laten behouden in het participatieproces kan een uitdaging zijn. Enthousiasme kan weggaan en daarom is planning belangrijk om het project succesvol te behouden. Enkele tips die meegegeven kunnen worden (Narco, 2014):

- **Rekruteer** regelmatig nieuwe participanten of laat gedetineerden toe om zich op elk moment aan te melden .
- **Moedigen nieuwe leden aan**, stel enkele verplichtingen vast aan de participantenrol en zorg ervoor dat training frequent ter beschikking is.

Narco (2014) biedt een overzicht van de moeilijkheden die tijd teweeg kan brengen en hoe ermee om te gaan:

Tabel 4. Moeilijkheden van participatieprojecten en mogelijke acties om hiermee om te gaan

Uitdaging	Mogelijke impact	Mogelijke acties
Gedetineerden stoppen hun deelname aan het project.	Verlies van participanten	- Rekruteer regelmatig nieuwe deelnemers - Hang taken vast aan een bepaalde rol - Ondersteun gedetineerden om een introductieprogramma te ontwikkelen voor nieuwe deelnemers - Voorzie regelmatig trainingen
Beslissingen worden niet op tijd teruggekoppeld naar gedetineerden	- Gedetineerden hebben geen weet van de effectieve impact - Er ontstaat cynisme bij gedetineerden	- Leg de voordelen uit aan personeel - Betrek gedetineerden vroegtijdig bij het beslissingsproces - Indien participatie en inspraak door tijdsgebrek niet mogelijk is, wees hier dan eerlijk over
Gedetineerden en personeel zien geen voordelen	- Stuwkracht gaat verloren - Gedetineerden en personeel zijn niet betrokken	- Koppel positieve resultaten terug naar gedetineerden en personeel, vertel succesverhalen - Vind een aantal problemen die 'gemakkelijk' kunnen opgelost worden
Gedetineerden zijn gefrustreerd o.w.v. hun kleine impact op beslissingen/ diensten	Gedetineerden zijn niet gemotiveerd en/of zijn moeilijk te rekruteren	Wees duidelijk over hoeveel invloed gedetineerdenparticipatie kan hebben op elke beslissing

Gedetineerden beschouwen gedetineerdenparticipatie als ondoeltreffend	Gedetineerden zijn niet gemotiveerd	- Ga in op haalbare suggesties - Als management is het belangrijk om te gaan met de verwachtingen van wanneer zaken gerealiseerd zullen zijn - Daag personeel uit om uit te leggen waarom suggesties niet gevolgd worden en koppel dit terug naar gedetineerden
Gedetineerden kunnen zich niet volop ontplooien	Verlies van opportuniteit	- Plan frequente trainingen - Ontwikkel persoonlijke ontwikkelingsplannen voor gedetineerden die gebaseerd zijn op hun rolbeschrijving - Overweeg om een evaluatiesysteem te gebruiken voor de belangrijkste rollen
Personeel heeft het te druk om zich in te zetten voor het participatieproject	Engagement langs 1 kant met weinig impact	Neem gedetineerdenparticipatie op in de jobomschrijving van sommige personeelsleden

Stap 10: Resultaten meten

De laatste stap is een kritische stap in de uitvoering van een inspraak- of participatieproject. Zonder de resultaten te meten, kun je namelijk niet te weten komen of je plan succesvol geweest is. Het meten gebeurt aan de hand van de doelen die je voorop gesteld hebt in stap 2. Hoe gaat dat meten nu juist in zijn werk?

- **Voor en na:** De gemakkelijkste manier om te meten of de doelen bereikt zijn, is het maken van een vergelijking tussen de situatie voor het participatieproject en de situatie na de opstart ervan.
- **Enquêtes en vragenlijsten:** Een andere manier om tewerk te gaan, is het maken van vragenlijsten en enquêtes. Personeel en gedetineerden kunnen op deze manier anoniem hun meningen en ervaringen verwoorden. Bestaande vragenlijsten kunnen eventueel gebruikt worden. Ook het interviewen van personeel en gedetineerden kan feedback leveren over de resultaten van het project.

Als de resultaten bekend zijn, is het ook van belang die terug te koppelen naar de participanten, zelfs als deze resultaten indruisen tegen de mening van de participanten/organisatoren. Indien feedback ontbreekt, is het mogelijk dat er 'consultatie moeheid' optreedt en participanten niet langer willen meewerken aan (verschillende) onderzoek(en).

Hoofdstuk 4: Randvoorwaarden bij het opstarten van inspraak/participatieprocessen

Derwael (2013) formuleert enkele randvoorwaarden om participatie mogelijk te maken, voorwaarden die ervoor zorgen dat personen instappen in een project en liefst niet onmiddellijk terug uit stappen.

1. Openheid

In penitentiaire inrichtingen vraagt het een inspanning om het vaak heersende 'wij versus zij' gevoel weg te werken (Toch, 1995). Het is belangrijk dat beide partijen ervoor open staan elkaar te leren kennen. Bij aanvang al een oordeel hebben over de andere partij zal het proces niet bevorderen. Een veilige omgeving creëren waarin projectpartners en participanten elkaars achtergrond en standpunten leren kennen is essentieel in de beginfase van het proces (Derwael, 2013). Hierbij aansluitend moet men zich bewust zijn van de diversiteit van belangen waarmee men in een participatieproces te maken krijgt. Tijdens het proces alleen compromissen willen sluiten heeft als gevolg dat er vervlakking kan ontstaan. De diversiteit van belangen erkennen en ermee aan de slag gaan biedt nieuwe mogelijkheden voor participatie. Een respectvolle communicatie, een grote luisterbereidheid en het erkennen van individuen zijn elementen die betrokkenheid van participanten kan stimuleren (L'Enfant, 2003).

2. Vertrouwen en veiligheid

Personen zullen volgens Derwael (2013) enkel toetreden indien ze een minimum aan vertrouwen hebben in de persoon die hen benadert en informeert. De beste manier van benadering is door een persoonlijk gesprek. Men moet genoeg energie steken in het direct contact. Verbonden aan vertrouwen is veiligheid en dit zowel in figuurlijke als in letterlijke zin. Figuurlijk: het is belangrijk dat mensen zich comfortabel voelen. Letterlijk: afspraken over vrijwilligersvergoedingen, verzekering voor verplaatsingen,...

Vertrouwen en veiligheid blijven ook in de fasen na de rekrutering de sleutels tot succes. Na de instap moet men er ook voor zorgen dat de gemaakte afspraken nagekomen worden. Het is belangrijk om een vertrouwde sfeer te creëren waarbij de projectpartner de coach is die iedereen probeert samen te houden, rekening houdend met de achtergrond en de soms complexe context waarin participanten leven. Er zijn ook grenzen, wanneer een individu of individuen ondanks herhaaldelijke waarschuwingen de groepswerking schade toebrengen, moet men correct optreden en de participant tijdelijk of definitief verwijderen uit het project (Derwael, 2013).

Buiten vertrouwen en veiligheid is ook mobiliteit een voorwaarde, waarbij er rekening moet gehouden worden met de verplaatsingen (Derwael, 2013). Binnen de gevangeniscontext wilt dit zeggen dat men de verplaatsingen van gedetineerden zo goed mogelijk moet organiseren. De gedetineerden moeten zich verplaatsen onder toezicht van een bewakingsassistent, dit moet men in rekening brengen.

3. Belang van een draagvlak

Om een participatieproject te doen slagen is er nood aan een draagvlak. Om dit draagvlak te realiseren, zijn er stimuli nodig op meerdere niveaus: de participantenvertegenwoordigers, de directieleden, de projectcoördinator en de participanten zelf (Derwael, 2013).

Als eerste vormen **participantenvertegenwoordigers** bij een participatieproject het instrument om het project levend te houden. In een gedetineerdenoverleg zijn dit de gedetineerdenvertegenwoordigers. De gedetineerdenvertegenwoordigers zijn het aanspreekpunt van de projectcoördinator voor tussentijds overleg en de verbindingspersoon tussen het project en de organisatie(s). Via participantenvertegenwoordigers vindt de participatie-insteek plaats van onderuit (bottum-up). Het is belangrijk als projectcoördinator de mandaathouders in hun opdracht te ondersteunen. Hierbij is het 'aanklampend' werken een blijk van waardering. Wanneer een vertegenwoordiger afwezig was, kan de projectcoördinator ervoor kiezen afzonderlijk 'bij te praten'. Persoonlijk contact houdt de relatie levend. Ook ondersteunend materiaal aanbieden is een mogelijkheid. Bv. posters/folders van het project, PowerPoint, sociale media, website,... (Derwael, 2013).

Kaderfuncties/directieleden kunnen ook bijdragen aan het draagvlak bij hun personeel, bijvoorbeeld door hun engagement in de stuurgroep van het project. Zij kunnen ervoor zorgen dat het project van boven af (top-down) onder de aandacht blijft door participatie als prioriteit te benoemen in de totaalvisie van de organisatie. Directie- en kaderleden zijn sleutelfiguren in het koppelen van middelen aan deze prioriteiten (Derwael, 2013).

Een **projectcoördinator** heeft naast het vergroten van een draagvlak, ook nog andere functies. De functie van deze persoon wordt hieronder uitvoerig besproken.

Als laatste hebben **participanten** zelf een rol te vervullen in het faciliteren van een draagvlak. Zij zijn vaak diegene die het meeste indruk maken bij het versterken van het interne draagvlak. Hun verhalen en authenticiteit geven aanleiding tot het willen creëren van een draagvlak (Derwael, 2013).

Een draagvlak hebben wilt echter niet zeggen dat de participatie een feit is of dat alle voorwaarden voor een participatieproces vervuld zijn. Een draagvlak is een opstap. Er kan sprake zijn van een geslaagd participatieproces als er een minimum aan draagvlak is. In elk geval, een draagvlak creëren is een must (Derwael, 2013).

4. Belang van een projectcoördinator

Derwael (2013) stelt dat een projectcoördinator nodig is om een participatieproject tot een goed einde te brengen. Deze projectcoördinator heeft een belangrijke rol binnen een participatieproject. Zo moet hij/zij beschikken over specifieke vaardigheden/kwaliteiten. Het is geen gemakkelijke taak en vraagt veel tijd. De vaardigheden die een projectcoördinator moet bezitten zijn: processen kunnen begeleiden, methodieken ontwikkelen en toepassen, beschikken over zeer sterke organisatorische kwaliteiten, goed zijn in people management en projectmanagement, zich kunnen inleven, vlot netwerken, analytisch vermogen, ... (Derwael, 2013).

De projectcoördinator is baas in het communicatieproces. Vanuit zijn/haar functie heeft die een goed zicht op de timing en planning van het project, werkzaamheden en prioriteiten. Een participatieproject vergt veel flexibiliteit en last minute afspraken omdat men werkt met veel betrokkenen. Het is belangrijk dat de projectcoördinator zich hiervan bewust is. De coördinator moet baas blijven over zijn agenda en de timing, het tempo en de planning van het project bewaken (Derwael, 2013).

Wat ook eigen is aan de functie van projectcoördinator van een participatieproject is dat hij zowel *good cop* als *bad cop* is. Hij moet de doelstellingen bewaken, daarom moet hij soms dwarsliggen wanneer het de verkeerde kant uitgaat. Aan de andere kant is de projectcoördinator meerzijdig loyaal: verbindt partners, vertegenwoordigers en participanten. Het vraagt om een sterke persoonlijkheid (Derwael, 2013).

Als projectcoördinator kan je best ook een eigen visie ontwikkelen op participatie. Rekening houdend met de specifieke context, verschillende meningen en de omstandigheden, kan de projectcoördinator zelf een sterke visie ontwikkelen over hoe een participatieproject hoort te functioneren (Derwael, 2013).

5. Aandacht voor drempels

Verder is het belangrijk rekening te houden met de obstakels die er zijn om participatie te realiseren. Een eerste obstakel die participatie in de weg kan staan is de taal. Het niet genoeg beheersen van de Nederlandse taal kan een obstakel vormen om volwaardig te kunnen participeren. Een andere drempel is niet willen deelnemen door angst om gepest of bedreigd te worden of ruzie te maken met andere participanten. Ook moet er rekening gehouden worden met de organisatiemogelijkheden. Hebben we de nodige tijd om participatie waar te maken? Is de infrastructuur geschikt om dit waar te maken? Hoeveel participanten kunnen er deelnemen? Zijn hier beperkingen in? (Brosens et al., 2013).

Aanbod tijdens het weekend

DEEL 3: Resultaten focusgroepen gevangenis Gent

In dit deel worden de resultaten van de focusgroepen besproken. Ze worden gepresenteerd in 5 hoofdstukken: (1) vormen van inspraak en participatie van gedetineerden, (2) het gedetineerdenoverleg, (3) meerwaarde van inspraak en participatie door gedetineerden, (4) profiel van de deelnemers, en (5) randvoorwaarden voor participatie en inspraak van gedetineerden.

Hoofdstuk 1: Vormen van inspraak en participatie van gedetineerden

1. Begrippen inspraak en participatie

Wanneer deelnemers uit de verschillende focusgroepen de vraag gesteld wordt wat de begrippen participatie en inspraak voor hen betekenen, en wat de verschillen zijn tussen beiden, is er veel discussie. De groepen verschillen onderling, maar ook in dezelfde focusgroep is er niet altijd een consensus. Indien men in de gevangenis verder wil werken met deze begrippen, is het belangrijk eerst te definiëren wat men concreet onder deze begrippen verstaat, zodat iedereen op dezelfde lijn zit.

Een aantal leden van de stuurgroep en hulp- en dienstverleners beschouwen **inspraak** als een begrensd begrip; als iets wat gericht is op het **geven van meningen** over datgene waarop iemand betrokken is.

"Ik denk dat inspraak vrij minimaal is. Dat mensen gewoon hun mening kunnen geven." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar)

Belangrijk om hierbij te vermelden is dat inspraak volgens de respondenten slechts inspraak is als het **geen schijn** is (cfr. schijnparticipatie). Het is voor hen essentieel dat gedetineerden de ervaring hebben dat er naar hen geluisterd wordt en dat er mogelijks ook dingen door veranderen. Hoewel inspraak beschouwd wordt als iets passief, kan er dus ook een actieve component bij komen kijken wanneer er met

de input achteraf aan de slag wordt gegaan. Ook wordt benadrukt dat de term inspraak niet gelijkgesteld kan worden aan beslissingsmacht. Gedetineerden kunnen hun wensen bekendmaken, maar inspraak heeft niet als doel om hen 'hun goesting te geven'.

Participatie houdt volgens een aantal leden van de stuurgroep participatie en hulp- en dienstverleners in dat personen **deelnemen aan activiteiten of deel uitmaken van een organisatie**: *"Participatie is actief iets doen denk ik zelf, iets doen, in gelijk welke vorm." (Lid stuurgroep participatie, 35 jaar)*

Een penitentiair bewakingsassistent geeft aan dat participatie begint bij de basis. Een vaste klink op de binnenkant van de deur zodat gedetineerden zelf hun deur kunnen dichttrekken, is voor hem de basis:

"Wat ik de basis vind van participatie is dat gedetineerden en dat is eigenlijk vrij simpel, ge moet begrijpen, ik heb met niemand geen medelijden, maar ik kan wel begrijpen dat het zwaar is om in de gevangenis te zitten, ge zijt uw vrijheid kwijt. Dat is natuurlijk een gevolg van hun eigen daden, gelijk dat ge zegt, ze zijn hier niet uitgenodigd. Maar zet daar ne keer een vaste klink aan de binnenkant van die deur, dat ze hun deur kunnen toetrekken, dat de chef dat niet moet doen. Dat is participatie. Dat vind ik participatie. Zet ne keer een vaste klink op die deur, dat is een vorm van participatie, dat is psychologisch." (Penitentiair bewakingsassistent, 54 jaar)

De vormen waarin participatie kunnen plaatsvinden, worden dan ook zeer ruim opgevat. Inspraak en participatie kunnen zich zowel bevinden op het **formele als op het informele niveau**. Een gedetineerdenoverleg wordt bijvoorbeeld formeel georganiseerd. Daarnaast worden af en toe ook schriftelijke bevragingen gehouden, waarbij professionelen sommige gedetineerden ondersteunen tijdens het invullen van de vragenlijst. Volgens de stuurgroep participatie en leden van het coördinatieteam hulp- en dienstverlening (CORT) leveren formeel geïnstalleerde vormen van inspraak en participatie belangrijke informatie op. Het is echter wel tijdrovend om dit te organiseren.

Naast deze formele vormen van participatie en inspraak, worden doorheen de focusgroepen ook verschillende informele vormen aangehaald. Zo is er een penitentiair bewakingsassistent die gedetineerden inschakelt tijdens activiteiten die georganiseerd worden in het kader van de Gentse feesten of in de eindejaarperiode. Hij vraagt gedetineerden bijvoorbeeld om scheidsrechter te zijn bij een sportwedstrijd. Een andere vorm

van informele participatie of inspraak wordt aangehaald door zowel gedetineerden zelf als door leden van het CORT. Gedetineerden die actief zijn in de werkhuizen of als fatik worden op een informele manier betrokken in de dagelijkse gang van zaken.

Hulp- en dienstverleners benadrukken het belang van informele participatie en inspraak: *"Het hoeft niet altijd geformaliseerd te zijn. Vormen van informele participatie of inspraak moeten erkend worden, want die zijn denk ik zeker zo belangrijk." (Hulp- en dienstverlener, 38 jaar).* Zij stellen dat ze via informele inspraak een grotere groep kunnen bereiken en niet enkel diegenen die in een formele structuur zijn opgenomen.

Anderzijds wordt ook een nadeel aangehaald van informele participatie en inspraak. Zowel een aantal gedetineerden als leden van het CORT halen aan dat veel afhangt van de betrokken persoon. Momenteel is er bijvoorbeeld een penitentiair bewakingsassistent die gedetineerden inschakelt tijdens activiteiten voor de Gentse feesten of de eindejaarperiode. Indien deze persoon ziek zou worden of stoppen, wordt gevreesd dat ook gedetineerden niet meer betrokken zullen worden bij de uitvoering van deze activiteiten.

2. Niveaus van participatie en inspraak

In het literatuuronderzoek wordt beschreven hoe Edelenbos et al. (2006) een onderscheid maken tussen verschillende niveaus van inspraak en participatie. In wat volgt wordt er voor elk van deze niveaus beschreven op welke manier dit zichtbaar is in de gevangenis van Gent en wat op elk niveau de wenselijke situatie zou kunnen zijn.

2.1. Informeren

Gedetineerden zien het verspreiden van informatie als iets wat moeilijk loopt in de gevangenis van Gent, en dit tussen verschillende groepen. Zo wordt het voorbeeld van de aankondiging van een staking aangehaald waarbij het voor gedetineerden niet duidelijk is of de staking al dan niet zou plaatsvinden. De ene dag krijgen ze mondeling te horen dat het staking zou zijn en dat dit naar iedereen gecommuniceerd wordt, de volgende dag horen ze dat de staking toch niet door zou gaan. Een

gedetineerde haalt aan dat hij volgende boodschap heeft gekregen van een penitentiair bewakingsassistent: *"En dan krijg je de boodschap van je chef: 'vertel het maar door dat het uiteindelijk schriftelijk bevestigd is dat het twee dagen staking gaat zijn'. En die staking is er dan niet gekomen. En je zegt dat dan door, en uiteindelijk gelooft er u ook geen kat meer natuurlijk. Want daar kunnen dan geen papiertjes meer voor rond gedaan worden." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 33 jaar).* Bovendien heeft deze respondent ook het gevoel dat er niet duidelijk over de staking gecommuniceerd wordt naar grote delen van het personeel.

Er zijn volgens hulp- en dienstverleners **verschillende informatiekanalen**. Zo geven het coördinatieteam hulp- en dienstverlening (CORT) en het Justitieel Welzijnswerk (JWW) aan dat ze gedetineerden informeren over activiteiten zoals infoavonden, opleidingen, werking van de bibliotheek, enz. Deze informatie wordt voornamelijk verspreid via folders die gedetineerden op hun cel krijgen. Daarnaast is er ook een informatiebord waarop informatie uitgehangen wordt over de beschikbare DVD's, hulp- en dienstverleningsactiviteiten, enz. en wordt Krant X verspreid. Krant X is een krant die uitgedeeld wordt in alle Vlaamse en Brusselse gevangenissen. Het is een soort van nieuwsbrief over hulp- en dienstverlening die de Vlaamse gemeenschap verspreidt onder gedetineerden, bezoekers, het penitentiair personeel en hulp- en dienstverleners. Ook penitentiair bewakingsassistenten worden over het algemeen beschouwd als een aanspreekpunt voor het bekomen van informatie. Gedetineerden kunnen bij penitentiair bewakingsassistenten - de 'kwartierchef' is hier vaak het eerste aanspreekpunt - terecht met vragen en worden dan door hen doorverwezen naar de bevoegde dienst.

Daarnaast wordt zowel door een aantal gedetineerden als penitentiair bewakingsassistenten aangehaald dat men bezig is met een uitbreiding van het televisienetwerk, waardoor gedetineerden ook via de televisie geïnformeerd zouden kunnen worden. Dit opent bijvoorbeeld de mogelijkheid om in de toekomst een onthaalfilm te maken en tonen. In deze onthaalfilm zou informatie visueel gemaakt kunnen worden aan de hand van pictogrammen. Deze onthaalfilm is er na het onderzoek ook effectief gekomen. Momenteel wordt deze getoond in de wachtzaal voor mannelijke gedetineerden. De bedoeling is om deze film ook op het televisiekanaal tot uitvoering te brengen. De werkgroep communicatie werkt momenteel een plan van aanpak uit om 10 kanalen ter beschikking

te stellen van elke gedetineerde op cel. Eén van de kanalen zal gaan over onthaal.

De werkgroep communicatie is tenslotte ook bezig met het uitwerken van een communicatieplan dat gebruik maakt van pictogrammen. Men voelt aan dat het gebruik van pictogrammen noodzakelijk is, omdat de groep van anderstaligen zeer groot en divers is. "Er zijn zelfs talen waarvan ik nog nooit gehoord heb dat ze bestaan" (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar).

Over het algemeen kan gesteld worden dat gedetineerden van mening zijn dat er veel informatie beschikbaar is, maar dat het initiatief vraagt van de gedetineerde zelf om deze informatie ook effectief te bekomen. Zo moeten ze zelf een personeelslid aanspreken om geïnformeerd te worden over het al dan niet doorgaan van bepaalde activiteiten. Wel stellen gedetineerden dat de communicatie rond tuchtrapporten duidelijk is en dat ze hierbij voldoende geïnformeerd worden, o.a. over het raadplegen van een advocaat. Ze krijgen deze informatie van bewakingsassistenten op sectie. Een aantal gedetineerden hebben het gevoel dat je voldoende geïnformeerd wordt als er een straf boven je hoofd hangt, maar dat wanneer je andere dingen wil vragen je soms lang moet wachten.

Tot slot geven gedetineerden aan dat ze voorstander zijn van een formele manier van communiceren en dat ze een voorkeur hebben voor het schriftelijk ontvangen van informatie op cel. Zij zijn er bovendien van overtuigd dat iedereen geïnformeerd moet worden zodat elk individu nadien voor zichzelf kan uitmaken of hij/zij al dan niet wil participeren aan bepaalde zaken.

Zowel gedetineerden als hulp- en dienstverleners duiden hierbij wel op de problematiek van een **aantal groepen die uit de boot vallen**. Ten eerste worden **laaggeletterden/ analfabeten** genoemd. Voor deze gedetineerden is het moeilijk tot zelfs onmogelijk om deze informatie te begrijpen. Een geïnterneerde haalt hierbij aan dat een celgenoot of een penitentiair bewakingsassistent de informatie zou kunnen voorlezen zodat ook laaggeletterden of analfabeten van de informatie op de hoogte zijn.

Tijdens verschillende focusgroepen, zowel met gedetineerden als met het penitentiair personeel, komt naar boven dat naast laaggeletterden/ analfabeten het vooral de groep van **gedetineerden die nieuw zijn**

in de gevangenis die moeilijkheden ervaren met het bekomen van informatie of het zoeken naar antwoorden op vragen die ze zich stellen. Bij het binnenkomen ontvangt iedereen een boekje waarin het reglement beschreven staat. Gedetineerden geven aan dat zij de periode van het binnenkomen in een nieuwe gevangenis als een hectische tijd beschouwen. Op dat moment vinden zij het moeilijk dit reglement helemaal door te lezen en de informatie op te nemen. Daarnaast geven gedetineerden aan dat de informatie die ze bij het binnenkomen ontvangen niet altijd up-to-date is. Voor de nieuwkomers spelen medegedetineerden, en dan vooral celgenoten, een belangrijke rol bij het wegwijs maken in de gevangenis. Dit blijkt onder andere uit volgende citaten:

"Ik denk dat voor inkomende gedetineerden hier binnenkomen echt een ramp is als je op een cel alleen valt. Als je Nederlandstalig bent, is dat nog handig, maar als je nog eens een andere taal spreekt... Op onze vleugel, vleugel D, zijn er vrouwen die pas na 3 weken weten dat ze ook recht hebben op een propere onderbroek of een propere T-shirt." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 33 jaar)

"Informatie, goh. Je krijgt een reglement als je hier binnenkomt, je krijgt een reglement maar dat is het hé. Je moet zelf alles beginnen uitpluizen en vragen, en dit aan die en die van hoe zit dat hier allemaal in elkaar?" (Mannelijke gedetineerde, Nederlandstalig, 28 jaar)

Naast het nieuw zijn in een gevangenis wordt ook het **niet of onvoldoende beheersen van het Nederlands** als een moeilijkheid ervaren bij het bekomen van informatie. We leggen alle respondentengroepen de participatieladder voor en vragen hen op welk niveau participatie en inspraak van gedetineerden gesitueerd kan worden in de gevangenis van Gent. Anderstalige gedetineerden halen aan dat ze zelfs niveau 1 niet bereiken, dat ze onvoldoende geïnformeerd worden. Deze gedetineerden vertellen dat de documenten die zij op cel ontvangen steeds in het Nederlands opgesteld zijn. Zij ervaren dan ook moeilijkheden met het begrijpen van de inhoud ervan.

"Quand on est informé, on est informé seulement par des papiers en Flamand, jamais en Français. C'est un problème, car même s'ils nous informent, on ne comprend pas parce que c'est en Néerlandais. Donc ça c'est une problème pour nous." (Vrouwelijke gedetineerde, Franstalig, 41 jaar)

Door deze doelgroep wordt aangegeven dat er weinig informatie is, en dat wanneer ze wel over zaken geïnformeerd worden, ze de boodschap vaak niet begrijpen. Zo heeft één van de anderstalige gedetineerden 'strikt' gekregen toen hij net in de gevangenis was omdat hij het reglement niet volledig begrepen had:

"Le problème c'est, quand vous arrivez dans cette prison, le règlement est en Néerlandais. Et il n'y a pas de règlement dans d'autres langues. Ça veut dire, [...] vous allez trouver des solutions, sans même savoir ce qui se passe. Par exemple, j'ai eu une sanction il y a pas longtemps. J'ai été en 'strict'. J'arrive et on me dit: 'Oui, c'est en fait parce que selon le règlement, tu dois faire ça, tu dois faire ça. Mais je ne savais pas." (Mannelijke gedetineerde, Franstalig, 34 jaar)

Ook de groep anderstalige gedetineerden geeft aan dat medewerkers van het Justitieel Welzijnswerk (JWW) en medegedetineerden belangrijke kanalen zijn voor het verkrijgen van informatie.

2.2. Raadplegen

Waar bij het niveau van informeren wordt gesteld dat voornamelijk anderstaligen, nieuwkomers en laaggeletterden uit de boot vallen, wordt duidelijk dat het niveau van raadplegen weggelegd is voor een nog meer **selecte groep**. Gedetineerden en hulp- en dienstverleners geven aan dat niet elke gedetineerde geraadpleegd wordt. Twee groepen van gedetineerden ervaren wel dat ze geraadpleegd worden; 1) **gedetineerdenvertegenwoordigers** uit het gedetineerdenoverleg (meer info, zie hoofdstuk 2. Gedetineerdenoverleg), en 2) **gedetineerden die actief zijn in de werkhuizen** of als fatik. Een werker aan het woord:

"Ik werk in het magazijn en er wordt ook naar onze mening gevraagd soms. Over hoe we dingen in de kantine kunnen verbeteren." (Mannelijke gedetineerde, Nederlandstalig, 35 jaar)

Gedetineerden ervaren de werkhuizen als de belangrijkste plaats waar ze (op een informele manier) geraadpleegd worden door het penitentiair personeel. Bijgevolg ervaren gedetineerden die niet werken minder sterk het gevoel dat ze binnen de gevangenis als doelgroep geraadpleegd worden.

Hulp- en dienstverleners hebben het gevoel dat ze elk binnen hun domein bepaalde zaken aftoetsen bij de doelgroep en op die manier

de gedetineerden raadplegen. Volgens hulp- en dienstverleners zijn trajectbegeleiders vaak een eerste klankbord en kunnen ze op die manier heel wat zaken detecteren. Ook mensen die werkzaam zijn in de bibliotheek en de sportcoördinator vragen op een **informele manier** aan gedetineerden wat er leeft in de groep en welke ideeën of voorstellen ze hebben.

Naast deze informele vormen van raadpleging, vinden in de gevangenis van Gent enkele initiatieven plaats waarbij gedetineerden op een **formele** manier geraadpleegd worden. Het gaat daarbij vooral om schriftelijke bevragingen. Zo staan een aantal penitentiair bewakingsassistenten open voor formele bevragingen van gedetineerden en komen ze met het voorstel om een aantal maal per jaar een schriftelijke bevraging te doen.

"Je kan werken met een schriftelijke bevraging. Zo veel keer in een jaar en dat dan goed onderbouwen, heel goed opbouwen en kijken wat eruit komt. Zijn er dingen die terug komen, zijn er zaken die wat minder doen?" (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Er worden echter al dergelijke initiatieven genomen. In het kader van het actieplan hulp- en dienstverlening 2014-2015 heeft de sector onderwijs in samenwerking met het justitieel welzijnswerk een aparte bevraging georganiseerd. Gedurende de periode waarin de focusgroepen afgenomen worden, bevraagt de trajectbegeleiding tijdens cliëntgesprekken bij gedetineerden waar hun interesses liggen om het onderwijsaanbod vervolgens daarop af te stemmen. Er wordt een tijdspanne van een aantal weken gekozen waarin elke gedetineerde die op gesprek komt bij een trajectbegeleider bevraagd wordt over zijn onderwijsvoorkeuren. Zo wordt hen een lijst van twaalf mogelijke cursussen voorgelegd die ze kunnen rangschikken naar hun persoonlijke interesses. Voordien gebeurde het bepalen van het aanbod eerder op basis van het 'buikgevoel' van de professionals. Daarnaast vindt hierrond ook een schriftelijke bevraging plaats op de vrouwenafdeling. Gelijktijdig raadpleegt de sector onderwijs gedetineerden via een evaluatieformulier dat iedereen die een opleiding afrond of beëindigd, ontvangt. Hierop kunnen positieve en negatieve punten, bedenkingen en aanbevelingen aangehaald worden. Een hulp- en dienstverlener haalt aan dat het wel belangrijk is om gedetineerden te ondersteunen tijdens het invullen van dergelijke enquêtes:

"Ik merkte dat je al goed geschoold moet zijn: je mag al niet analfabeet zijn en je moet de taal kennen. Het is blijkbaar handig als daar iemand bij zit en het kan uitleggen." (Hulp- en dienstverlener, 28 jaar)

Verder wordt er in het kader van het actieplan 2014-2015 gedurende een half jaar een ideeënbox geplaatst in de bibliotheek. Ondanks de grote passage in de bibliotheek is de respons heel klein (18 reacties). Hulp- en dienstverleners beschouwen de onpersoonlijke aanpak als een mogelijke verklaring voor de beperkte respons. Een gedetineerde haalt dan weer aan dat de ideeënbox niet serieus genomen wordt. Als er al briefjes in gestopt worden, is dit voor de lol. Een gedetineerde heeft bijvoorbeeld een briefje geschreven met als boodschap *"ik vind de ideeënbox niet zo'n goed idee" (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 28 jaar)*

Toch zijn de meningen van gedetineerden over de ideeënbox verdeeld. Enkelen vinden het een initiatief dat kansen biedt tot raadplegen; anderen zijn geen voorstander van het concept. De twijfels bij het initiatief ontstaan vooral uit bezorgdheid om de privacy; het is voor gedetineerden niet duidelijk wie de briefjes zou lezen en waar ze uiteindelijk terecht zouden komen. Daarnaast wordt ook aangehaald dat het niet duidelijk is of men briefjes in de bus mocht steken zonder toestemming te vragen aan de kwartiefchef. Indien er toch een ideeënbox zou komen, worden het centrum en de sectie aangehaald als geschikte plaatsen. Hier passeren gedetineerden als ze bijvoorbeeld naar de wandeling gaan. De vraag is of passeren langs de ideeënbox wel voldoende is. Men heeft de ideeënbox ooit in de bibliotheek geplaatst met het idee dat daar zeker 75% van de gedetineerdenpopulatie passeert en toch bleek het niet te werken.

Tot slot werken de organisatieondersteuners van JWW met een evaluatieformulier dat na elke infoavond uitgedeeld wordt. Gedetineerden kunnen ook hier hun bevindingen, bedenkingen en suggesties voor toekomstige infoavonden kwijt.

2.3. Adviseren

Het formeel vragen van advies aan gedetineerden is zichtbaar in zowel permanente initiatieven, alsook in tijdelijke projecten. Als eerste halen professionals (zowel hulp- en dienstverleners als penitentiair

bewakingsassistenten) het **gedetineerdenoverleg** aan als initiatief waarbij gedetineerden op een structurele wijze kunnen adviseren (zie ook hoofdstuk 2. Gedetineerdenoverleg).

Daarnaast komen tijdens de focusgroepen stelselmatig nog een aantal andere vormen naar boven. Zo neemt één gedetineerde deel aan de **werkgroep communicatie.** Dit is ook iets wat voortkomt uit het actieplan 2014-2015. De gedetineerde die deelneemt aan deze werkgroep is niet verkozen door medegedetineerden, maar aangeduid door het personeel. Hij mag vergaderingen bijwonen en heeft in een bepaalde mate inspraak in de werkgroep. Door met gedetineerden rond de tafel te zitten, kan het perspectief van de doelgroep mee in beschouwing genomen worden indien er beslissingen gemaakt worden. Gedetineerden halen zelf aan dat het niet enkel een goed idee is om gedetineerden te betrekken bij de werkgroepen communicatie, maar dat het ook mogelijk zou zijn om een gedetineerde die veel van eten afweet, te betrekken in een werkgroep keuken bijvoorbeeld, of een gedetineerde die veel van sport weet bij de werkgroep sport. Op het moment van de bevraging gebeurde dit nog niet, maar hulp- en dienstverleners en directieleden hebben wel de intentie dit initiatief uit te breiden naar andere werkgroepen. Sinds een tijd (na het onderzoek) worden gedetineerden ook betrokken in de werkgroep sport. Leden van de stuurgroep participatie halen aan dat ze gedetineerden graag meer in dergelijke werkgroepen zouden betrekken omdat ze het gevoel hebben dat ze nu over gedetineerden spreken en dat ze vaak wel denken te weten wat gedetineerden denken en voelen, maar dat ze hierin niet altijd correct zijn. Als er dan een gedetineerde mee aan de tafel zou zitten, kan die spreken vanuit diens ervaring als gedetineerde. Gedetineerden hebben veel meer voeling met wat er leeft bij medegedetineerden en waar zij nood aan hebben. Een lid van de stuurgroep participatie heeft ook ervaring met het betrekken van gedetineerden in werkgroepen (vb. werkgroep sport) in andere gevangenissen en haalt hierbij aan dat ze gedetineerden als een evenwaardige partner beschouwt:

"Vanuit mijn gevoel en vanuit mijn functie worden die (gedetineerden) als gelijkwaardig beschouwd. Zij krijgen evengoed, net als de directie en een PA of andere mensen die daarbij zitten, het overzicht van budgeten, van financiën die we per jaar te besteden hebben. Zij kijken samen met ons mee, van we gaan dat en dat besteden en we gaan dat niet besteden." (Lid stuurgroep participatie, 36 jaar)

Uit de gesprekken met gedetineerden blijkt dan weer dat zij het gevoel hebben dat ze nooit een evenwaardige partner zouden kunnen zijn, omdat ze nog altijd een gedetineerde zijn en blijven.

Als derde initiatief is er elke maandag een **praatuurtje** met 6 tot 8 **geïnterneerden**. De begeleiders gaan samen met geïnterneerden rond de tafel zitten en bieden een kanaal waar geïnterneerden hun wensen, maar ook hun klachten kwijt kunnen. Op basis van deze input kan de begeleiding het programma aanpassen en/of aanvullen. Indien geïnterneerden graag een bepaalde crea-activiteit willen doen, wordt bekeken of dit mogelijk is.

Daarnaast komt het project van de **bibliotheekweek**, een themaweek om de bibliotheek onder de aandacht te brengen, grotendeels tot stand door de adviezen en ideeën van 2 gedetineerden die actief zijn binnen de bibliotheekwerking. De bibliotheekmedewerker haalt aan dat zij aan deze gedetineerden vraagt wat zij leuk zouden vinden om te doen. De gedetineerden geven hierbij advies over wat zou aanslaan bij de doelgroep en formuleren suggesties naar wat er veranderd zou kunnen worden aan het project. Hieruit haalt de bibliotheekmedewerkster een aantal dingen die haalbaar zijn en effectief omgezet kunnen worden in de praktijk. De 2 gedetineerden helpen hierbij en verrichten het grootste werk.

Een ander voorbeeld waarbij gedetineerden advies kunnen verlenen, is het **project 'ouders als onderzoekers'**. In de gevangenis van Gent organiseert men een aantal gespreksgroepen met gedetineerde ouders waarin thema's m.b.t. een ouder zijn in de gevangenis besproken worden. Dit project resulteert in een rapport met aanbevelingen naar de directie toe. Een aantal gedetineerden stellen zelf de adviezen voor aan de directie. Zo worden bijvoorbeeld adviezen gegeven over het verbeteren van bezoekmodaliteiten en het gebruik van de telefoon. Een aantal van de aanbevelingen zijn effectief gerealiseerd. Zo is er in navolging van het project de mogelijkheid om familiaal bezoek te hebben op zondag. Andere adviezen zijn dan weer niet opgevolgd. Gedetineerde ouders geven aan dat ze graag een uitbreiding van het kinderbezoek willen, niet enkel op woensdagnamiddag maar ook op zaterdag. Dit is niet omgezet in de praktijk. Personeelsleden zijn op de hoogte gebracht van de resultaten van dit onderzoeksproject door de nieuwsbrief en intranet. Daarnaast is ook een 'CORT XL' georganiseerd. Een CORT

XL is een forum waarbij een expert een welbepaald onderwerp van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden van de gevangenis van Gent toelicht voor geïnteresseerde medewerkers van hulp- en dienstverlening en het penitentiair personeel. Een CORT XL heeft als doel hulp- en dienstverleningsthema's inhoudelijk uit te diepen zodat ze breder bekend en meer gedragen worden. Elk jaar worden er een drietal CORT XL's georganiseerd. Een grote terugkoppeling over het onderzoeksproject 'ouders als onderzoekers' naar de gedetineerdenpopulatie is er niet geweest.

Daarnaast is er ook een inspraakproces opgestart voor het **opstellen van het actieplan hulp- en dienstverlening 2014-2015** waarbij een groep gedetineerden advies geeft over welke elementen opgenomen kunnen worden in het actieplan, over wat er voor gedetineerden gedaan kan worden. Na dit proces gaat de groep van betrokken gedetineerden akkoord met de doelstellingen die uiteindelijk opgenomen worden in het actieplan. Hetzelfde proces wordt vervolgens ook met professionals doorlopen. Men maakt de afspraak dat men ook in de toekomst gedetineerden zal blijven betrekken bij de opmaak van actieplannen. Men wil hen blijven horen en hen laten participeren.

Ook voor het opstellen van de **'ik kompas vrij' gids** is een samenwerking opgestart met hulp- en dienstverleners en gedetineerden. Er zijn een vijftal gesprekgroepen georganiseerd waarbij de inhoud van de gids bepaald werd. Het initiatief is hiertoe genomen door het justitieel welzijnswerk. Deze gids is ontwikkeld om gedetineerden te ondersteunen in hun re-integratieproces en is een bundeling van adressen en informatie over verschillende levensdomeinen. Zo is er uitleg opgenomen over de werking van een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW), OCMW, onderwijs, VDAB, vrije tijd,... Onlangs is een tweede druk gepubliceerd en op basis van een gespreksgroep met gedetineerden is een hoofdstuk over 'thuiskomen' toegevoegd.

2.4. Coproduceren

De vierde trap op de participatieladder van Edelenbos (2006) is die van het coproduceren. Over de mate waarin gedetineerden betrokken kunnen worden op dit niveau zijn er verschillende visies. Er zijn een aantal gedetineerden die het gevoel geven dat ze deze niveaus

wel willen bereiken, maar ze dit nu niet mogen, en misschien wel nooit zouden mogen. Het nemen van beslissingen en het maken van keuzes beschouwen zij momenteel als taken die enkel bestemd zijn voor professionelen. Dit gevoel leeft ook bij een aantal hulp- en dienstverleners. Volgens hen zijn gedetineerden eerder afwachtend en gaan ze niet zeggen van 'wij vinden het onze taak om mee te bepalen wat er hier gebeurt', daar is **geen cultuur** voor.

Een aantal hulp- en dienstverleners zijn echter van mening dat **coproduceren** wel **mogelijk** zou (moeten) zijn en dat binnen de gevangenis van Gent het domein cultuur zich het makkelijkst zou lenen tot dit niveau. Gedetineerden zouden bijvoorbeeld het thema en het kader van een theatervoorstelling mee kunnen bepalen.

Verder wordt aangehaald dat men met een kleine groep geïnterneerden soms het niveau van coproductie bereikt. In het verleden beslisten professionelen die met geïnterneerden werken zelf welke activiteiten verricht werden tijdens de crea. Ze beslisten zelf *'vandaag gaan we dat doen en vandaag gaan we dat doen' (Lid stuurgroep participatie, 52 jaar)*, maar ze merkten dat er weinig enthousiasme was bij de geïnterneerden. Sinds 2 jaar is men gestart om elke drie maanden samen te zitten met een aantal geïnterneerden en hen te bevragen over wat zij graag zouden doen. De begeleiders proberen tegemoet te komen aan deze ideeën en merken dat hierdoor de motivatie om deel te nemen groter is. De ideeën komen van hen zelf, ze vinden het leuker. Professionelen hebben wel het idee dat coproductie gemakkelijker te bereiken is in een relatief kleine groep.

Professionelen uit het interlevensbeschouwelijk overleg halen verder aan dat zij streven naar het niveau van coproduceren. Gedetineerden kunnen bijvoorbeeld op een informele manier meewerken aan de **voorbereiding en vormgeving van vieringen.**

"Het is één keer per maand ongeveer dat we met een klein groep de viering samen voorbereiden. [...] Zij (gedetineerden) schrijven zelf de teksten, zij doen voorstellen van muziek waar in veel gevallen rekening mee gehouden wordt, soms ook niet. Dat zijn situaties waar ik vind het dat toch wel vrij ver gaat. Maar dat is ook altijd wel een klein groepje gedetineerden, omdat het maar een kleine groep is die het in die mate aankan. Alhoewel, ik probeer toch zoveel mogelijk... Iemand die kan tekenen, iemand die kan voorlezen, ook al is het gebrekkig, om die toch aan bod te laten komen." (Lid interlevensbeschouwelijk overleg, 42 jaar)

Ook toen men op de vrouwenafdeling geconfronteerd is met een situatie van zelfdoding, zijn vrouwelijke gedetineerde betrokken in het vormgeven van een levensbeschouwelijke viering.

"We hadden onlangs een situatie van zelfdoding bij de dames en waar we... Eigenlijk daar kunnen opspelen hebben. Dus de vraag kwam van kunnen we meteen een viering houden, kunnen we naar de kapel gaan? We hebben eigenlijk samen met suggesties die zo op een paar uur tijd van dames kwamen, een viering samen gestoken waar heel veel vrouwen gekomen zijn. Dat voelde echt aan als iets van hen." (Lid interlevensbeschouwelijk overleg, 42 jaar)

Daarnaast komen nog enkele vormen van **vrijwillige inzet** naar boven doorheen de gesprekken. Zo worden sommige gedetineerden gevraagd om te helpen aan de organisatie of uitvoering van hulp- en dienstverlening in de gevangenis in Gent. Enkele deelnemers van de focusgroep met Nederlandstalige gedetineerden vertellen dat zij soms optreden als **tolk** op vraag van penitentiair bewakingsassistenten of ander personeel. Dit wordt door de stuurgroep participatie bevestigd. Ook hebben ze gedurende een bepaalde periode een **sportmonitor** aangesteld om sportactiviteiten te begeleiden. Eén van de Nederlandstalige gedetineerden is van mening dat de oorzaak hiervan een gebrek aan budget voor een professionele coach is. Een ander voorbeeld van inzet is een gedetineerde die gedurende zijn detentie vrijwillig enkele mensen heeft **leren lezen en schrijven** door deze privélessen te geven. Enkele respondenten in de stuurgroep zien het zeker zitten om gedetineerden vaker te laten optreden als vrijwilliger, bijvoorbeeld bij het geven van lessen.

"... dat we dan misschien wel vaststellen dat we hier wel met wat mensen zitten die verdomme goed kunnen lesgeven bijvoorbeeld of andere zaken. En waarom zouden we die dan niet kunnen inzetten? Ik ben wel gewonnen voor het idee om dat toe te passen. Maar begeleid, niet zo van 'je kan het, trek je plan nu'. Begeleid, ondersteund, omdat we met orde en veiligheid moeten rekening houden." (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Uit de focusgroep met leden van het coördinatieteam hulp- en dienstverlening komt ook naar voren dat één van de penitentiair bewakingsassistenten gedetineerden opdrachten geeft bij het **uitvoeren van verschillende activiteiten tijdens de eindejaarperiode en de Gentse feesten**. Tijdens deze periodes vinden er allerlei optredens en tornooien plaats zodat gedetineerden hun dag zinvol kunnen doorbrengen,

aangezien de werkhuizen dan gesloten zijn. Enkele gedetineerden in het overlegorgaan zijn hiervan op de hoogte, maar de gedetineerden die niet participeren aan het overleg, weten van niets. Enkele gedetineerden hebben het gevoel dat het aanbod van activiteiten al 'voorgekauwd' is en hun hulp enkel gevraagd zou worden om het werk van de penitentiair bewakingsassistenten te verminderen.

"Nee, nee, jij mag werk oplossen voor hen, of de vraagstukken oplossen voor hen. Dat is geen inspraak wat voor jou toekomt he." (Mannelijke gedetineerde, Nederlandstalig, 38 jaar)

Toch vinden de leden van de stuurgroep het belangrijk om gedetineerden ook te betrekken in de vormgeving van activiteiten. Zij geven aan dat gedetineerden betrokken moeten worden bij de organisatie van opgelegde activiteiten, maar staan ook open voor de vraag van gedetineerden naar andere activiteiten. Een voorbeeld hiervan is aangehaald door een begeleider van de geïnterneerden. Op deze afdeling wordt elk jaar een **quiz** georganiseerd en ze hebben al een paar keer gehad dat een geïnterneerde vraagt of hij die quiz mocht voorbereiden. De geïnterneerden nemen hiertoe zelf het initiatief en de uitwerking verloopt goed. Verder is er in het zorgwerkhuis (waar geïnterneerden tewerkgesteld zijn) een 'praatpaal'. Dit is een bijnaam voor een geïnterneerde die aan nieuwe werkers uitlegt hoe het werk moet gebeuren.

2.5. Meebeslissen

Ook op het gebied van meebeslissen hebben een aantal gedetineerden het gevoel dat ze dit nooit zouden bereiken. Ze hebben schrik voor de **perceptie van de buitenwereld** indien gedetineerden meer betrokken zouden worden bij het maken van beslissingen tijdens hun detentieperiode.

"Ik denk persoonlijk van niet (dat gedetineerden kunnen meebeslissen). En ik denk ook niet dat dat een goed idee zou zijn. Als je als gedetineerde mee gaat beslissen, dat gaat ten eerste naar de buitenwereld al zeer verkeerd overkomen. 'Gedetineerden en ze kunnen daar in de gevangenis zelf kiezen?' [...] Ik denk niet dat het goed is dat we als gedetineerden zelf beslissingen gaan nemen. [...] Ze gaan dat nooit doen, ze gaan ons nooit laten beslissen. Ik denk dat dat te veel risico's met zich mee brengt." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, Nederlandstalig, 28 jaar)

In de focusgroep met het interlevensbeschouwelijk overleg wordt aangehaald dat ze het wel wenselijk zouden vinden moest voor bepaalde zaken het niveau van **meebeslissen** bereikt worden. Het voorbeeld van de kantinelijst wordt hierbij aangehaald. Voor hen lijkt het perfect mogelijk dat gedetineerden beslissen wat er op de kantinelijst komt en wat niet. Ook een aantal bewakingsassistenten staan hiervoor open. Zij zijn van mening dat gedetineerden zelf het beste weten wat zij nodig hebben (voor meer info, zie hoofdstuk 2. Gedetineerdenoverleg).

"Ik denk dat het altijd interessant is om die mensen (gedetineerden) ook op een bepaalde manier aan het woord te laten. Misschien zijn er zaken die echt wel voor die mensen belangrijk zijn, terwijl dat wij dat compleet over het hoofd zien. En dat kan ook wel een bepaalde rust of dynamische veiligheid teweegbrengen dus." (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Een aantal penitentiair bewakingsassistenten halen wel aan dat de onderwerpen waarover gedetineerden mee beslissingen kunnen nemen, beperkt zijn. Over veiligheid mag volgens de meerderheid nooit de mening van gedetineerden gevraagd worden. Ook een lid van het interlevensbeschouwelijk overleg haalt aan dat meebeslissen geen evidentie is. In de gevangenis is een verscheiden groep van actoren aanwezig: de overheid, de medewerkers, gedetineerden zelf,... Volgens deze persoon is het niet wenselijk om iedereen te betrekken bij het nemen van beslissingen.

Als laatste initiatief worden **'de baktrappers'** (training fietsen op rollen) aangehaald als een voorbeeld van actieve participatie. Tijdens deze activiteiten is er geen bewakingsassistent aanwezig en zijn gedetineerden zelf verantwoordelijk voor het goede verloop van de activiteit (materiaal onderhouden, zorgen dat de activiteit vlot verloopt, tussentijds overleg met verantwoordelijke penitentiair bewakingsassistent om aanbod bij te sturen,...). Er kan gesteld worden dat gedetineerden tijdens deze activiteit zelf beslissingen nemen.

3. Gedetineerden zouden kunnen helpen bij de organisatie van het gevangenisleven

Tijdens de focusgroepen worden gedetineerden gevraagd of en welke activiteiten zij graag zelf zouden willen organiseren in de gevangenis.

Ze halen drie soorten activiteiten aan: (1) sportactiviteiten, (2) andere vrijetijdsactiviteiten en (3) communicatiegerichte activiteiten.

Bijna alle Nederlandstalige gedetineerden halen sport aan. Ze stellen voor dat **sportfatikken** de sportactiviteiten zouden organiseren en begeleiden. Dit zou ervoor zorgen dat er geen externe sportleerkracht betaald zou moeten worden. De mening van een van de respondenten uit het coördinatieteam hulp- en dienstverlening en van andere hulp- en dienstverleners sluit hierbij aan. Gedetineerden kunnen optreden als werkkrachten mits professionele ondersteuning. Dit zou een win-winsituatie zijn: de gedetineerde wordt aangesproken op zijn individuele competenties en leert allerlei vaardigheden, terwijl professionelen dit kunnen ondersteunen. Indien men een opleiding zou krijgen tot sportfatik, zouden de gedetineerden deze kennis en vaardigheden ook kunnen inzetten in andere situaties na hun vrijlating.

Daarnaast wordt ook regelmatig aangehaald dat gedetineerden een rol kunnen spelen in de **organisatie en uitvoering van allerhande vrijetijdsactiviteiten**. Zo zouden gedetineerden een muziekgroep kunnen oprichten, een activiteit organiseren voor het goede doel, een culturele of muziekavond, een soort estafette onder gedetineerden,... Volgens een van de respondenten uit de stuurgroep is reeds in het verleden door enkele gedetineerden voorgesteld om een quiz of een kaartenavond te organiseren. Deze gedetineerden wilden alles in elkaar steken en organiseren, zodat de penitentiair bewakingsassistenten enkel de gedetineerden van hun cel naar het lokaal moesten brengen. Deze activiteit heeft uiteindelijk niet kunnen plaatsvinden. De reden hiervoor is niet duidelijk uit de focusgroepen naar boven gekomen. Daarnaast wordt door gedetineerden ook het idee geopperd om een werkgroep te vormen rond de activiteiten van de eindejaarperiode of de Gentse feesten waarin zowel personeelsleden als gedetineerden zetelen. Gedetineerden zien hierin de mogelijkheid om zelf een aantal ideeën uit te werken en deze voor te stellen aan de professionele werkkrachten. Beide groepen dienen vertegenwoordigd te zijn zodat hun noden, maar ook het veiligheidsaspect mee in rekening gebracht kan worden. Ze halen hierbij wel aan dat dit *"iets is wat moet groeien. Dat het niet van vandaag op morgen is van die activiteit zien we nu zitten." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 45 jaar)*

Als laatste wordt door een aantal geïnterneerden het idee geuit om mee te werken aan een '**nieuwe wandeling gazetje'**, waarin informatie

verspreid kan worden over zaken die de gedetineerden en het personeel van de gevangenis van Gent aanbelangen.

Verder wordt nog een idee aangehaald door een penitentiair bewakingsassistent om een **goed doel** te steunen binnen of buiten de gevangenismuren.

"Ik herinner mij een Amerikaanse gevangenis die ook voor een goed doel iets deed. Wat hebben ze daar gedaan? Een spel gemaakt, een memory spel gemaakt met de tatoeages van al de gedetineerden. Die hebben ze dan verkocht buiten als memory spel en dan ging de winst daarvan naar een goed doel. Maar dat werd dan wel terug gebruikt in de gevangenis [...] ofwel voor een goed doel. Ik denk dat daar ook wel plaats voor moet zijn (in de gevangenis van Gent)." (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Dit is al een aantal keer gebeurd binnen de gevangenis van Gent. In het kader van Music for Life van Studio Brussel heeft het gedetineerdenoverleg in 2015 een filmvoorstelling betalend gemaakt en de opbrengst hiervan geschonken aan Tejo vzw. Daarnaast worden ook de inkomsten uit het project 'de ronde van Vlaanderen' (een project waarbij gedetineerden van verschillende gevangenissen de ronde van Vlaanderen rijden op rollen) geschonken aan een goed doel, zoals een sociale kruidenier.

SAMENVATTING

Er worden veel verschillende invullingen gegeven aan de begrippen "inspraak" en "participatie". Het zijn geen eenduidige begrippen waarover alle neuzen in dezelfde richting staan. De vormen waarin inspraak en participatie kunnen plaatsvinden, worden dan ook ruim opgevat. Enerzijds zijn er formeel georganiseerde vormen, zoals bijvoorbeeld het gedetineerdenoverleg of het afnemen van een schriftelijke enquête om zo inzicht te krijgen in de mening van gedetineerden over een bepaald onderwerp. Daarnaast zijn er ook informele vormen van inspraak en participatie. Voorbeelden hiervan zijn het inschakelen van gedetineerden tijdens activiteiten wanneer de werkhuizen gesloten zijn (vb. eindejaarperiode, Gentse feesten) of de mening vragen van gedetineerden die actief zijn in de werkhuizen.

De vormen van inspraak en participatie in de Gentse gevangenis worden ingedeeld aan de hand van de niveaus van de participatieladder: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en meebeslissen. Er zijn allerlei kanalen om informatie te verspreiden naar gedetineerden. Enerzijds zijn er schriftelijke kanalen: folders, brochures, een informatiebord en een televisienetwerk. Daarnaast spelen ook persoonlijke contacten een belangrijke rol in het verspreiden van informatie: medegedetineerden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners,... Ondanks deze initiatieven vallen toch al een aantal groepen uit de boot op het niveau informeren: laaggeletterden, anderstaligen en nieuwkomers. Ook op de andere niveaus van de participatieladder worden allerlei initiatieven genomen. Wel kan gesteld worden dat hoe hoger op de participatieladder, hoe (veel) minder mensen bereikt worden.

Aangezien het meer betrekken van gedetineerden één van de doelstellingen is van het nieuw strategisch plan voor de periode 2015-2020 van de Vlaamse regering én van het actieplan hulp- en dienstverlening van de Gentse gevangenis, wordt gepeild naar de mogelijkheden hiervoor. Gedetineerden zien zichzelf sportactiviteiten, andere vrijetijdsactiviteiten en communicatiegerichte activiteiten organiseren.

Hoofdstuk 2: Gedetineerdenoverleg

Na een meer algemene visie op participatie en inspraak, focussen we in wat volgt op één specifieke vorm van participatie/inspraak, namelijk beleidsparticipatie en inspraak via het gedetineerdenoverlegorgaan.

1. Ontstaan en werking

Het gedetineerdenoverleg in Gent heeft **doorheen de jaren** reeds **enkele verschillende vormen** aangenomen. Zoals eerder vermeld was Gent één van de deelnemende gevangenissen aan het pilootproject van het oprichten van gedetineerdenoverlegorganen (2009). Tijdens deze periode zat een groep gedetineerden samen met de directie om het onderwerp 'kantine' te bespreken. Naast deze overlegmomenten hadden gedetineerdenvertegenwoordigers ook de mogelijkheid één maal per week afzonderlijk te vergaderen en agendapunten voor te bereiden. Het gedetineerdenoverleg heeft na deze proefperiode echter een tweetal jaar stilgelegen. Later, met het komen van het operationeel plan (in 2011) en met de uitvoering van het artikel uit de basiswet over het gedetineerdenoverlegorgaan (goedkeuring in 2005), is het gedetineerdenoverleg terug opgepikt en is er een nieuwe dynamiek aan gegeven. Op het moment van de bevraging is het gedetineerdenoverleg aan het tweede werkjaar toe.

In de basiswet is opgenomen dat de vertegenwoordigers uit het gedetineerdenoverleg verkozen dienen te worden. Omdat de gevangenis van Gent een arresthuis is, ervaart de directie **moeilijkheden** met het organiseren van dergelijke **verkiezingen**. Als eerste maakt het grote populatieverloop het moeilijk om verkiezingen te organiseren. Men heeft het idee dat gedetineerden die zich kandidaat zouden stellen mogelijks al vrij zouden of getransfereerd zijn op het tijdstip dat de verkiezingen effectief zouden plaatsvinden. Verder geeft een lid van de stuurgroep participatie aan dat het organiseren van een campagne geen evidentie zou zijn in een arresthuis. Er komen steeds nieuwe gedetineerden binnen, met als gevolg dat niet alle gedetineerden die aanwezig zijn in de gevangenis op de dag van de verkiezingen (en dus ook een stem mogen uitbrengen) de kandidaten zouden kennen.

Naast moeilijkheden geven hulp- en dienstverleners en gedetineerden ook **voordelen** aan van het organiseren van **verkiezingen**. Zo zou een persoon die de gedetineerde zelf verkozen heeft meer als een aanspreekpunt kunnen beschouwd worden. Daarnaast zouden gedetineerden die uit zichzelf niet deelnemen, aangemoedigd kunnen worden om zich kandidaat te stellen. *"Allez, dat is iets voor u, wilde gij daar niet inzitten?" (Lid stuurgroep participatie, 52 jaar).* Hierbij stellen professionals zich volgende vragen: Kan je mensen screenen voor ze zich kandidaat kunnen stellen? Is het systeem dan nog wel democratisch? Kan je werken met een functieprofiel? Vertrek je vanuit positieve kenmerken of voeg je ook uitsluitingscriteria toe? Is het gepast een functieprofiel op te stellen voor iets waar men vrijwillig aan wil participeren?

"Ik wil maar zeggen, het rare is: wat is er belangrijker? Het proces of het product? Wil je enkel maar de brave, goeie gedetineerden of zeg je, wij willen dat de mensen werken aan die vaardigheden en leren participeren? En geef je ook iemand die wat moeilijker ligt de kans om..." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar).

Om het huidige gedetineerdenoverleg samen te stellen is, in de plaats van verkiezingen te organiseren, een schriftelijke oproep gelanceerd aan de hand van flyers waarna gedetineerden zich schriftelijk kandidaat kunnen stellen. Alle kandidaten zijn vervolgens met goedkeuring van de directie gekozen om deel te nemen aan het overleg. Er is één gedetineerdenoverleg voor de hele gevangenis, waarin zowel vrouwelijke als mannelijke gedetineerden zetelen. Ook gedetineerden met een verschillend statuut kunnen zich kandidaat stellen voor de functie van gedetineerdenvertegenwoordiger: beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden.

Hoewel door het verspreiden van een algemene oproep via flyers rekening wordt gehouden met de context van een arresthuis, vinden niet alle hulp- en dienstverleners dit de ideale methode:

"Ik zeg niet dat verkiezingen ideaal zijn. Maar, we hebben het over participatie en eigenlijk zijn wij het die kiezen wie er mag participeren. Wij zeggen van 'dat is een goede groep, die mag aan bod komen', en uiteindelijk zijn wij het die kiezen. Gedetineerden kunnen niet zelf, ze mogen zelfs niet eens kiezen wie hen gaat vertegenwoordigen." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar).

Het gedetineerdenoverleg wordt steeds samengesteld voor de periode van één jaar. Aangezien te veel gedetineerden hebben gereageerd op de oproep om zich kandidaat te stellen, is ervoor gekozen om de gedetineerdenvertegenwoordigers op te splitsen in twee groepen. Om de twee weken komt één van deze groepen samen om te vergaderen, telkens op een zondag tussen 13 en 15u. Deze groep werkt verder op het verslag van de vergadering van de andere groep. In de loop van het jaar komen verschillende gedetineerdenvertegenwoordigers echter vrij of worden ze getransfereerd naar een andere gevangenis. Hierdoor houdt men uiteindelijk één groep van vertegenwoordigers over die telkens om de twee weken vergaderen. Er is één verantwoordelijke penitentiair bewakingsassistent voor het gedetineerdenoverleg. Hij werkt steeds op de zondag wanneer de vertegenwoordigers van het gedetineerdenoverleg samenkomen en kunnen beroep doen op hem indien ze vragen hebben. Deze bewakingsassistent is niet standaard aanwezig tijdens de vergadering. Onder de gedetineerden is ook een secretaris aangesteld die verantwoordelijk is voor het maken van het verslag. Dit verslag wordt overgemaakt aan de directie. Op basis van dit verslag kan de directie beslissen of ze adviezen opvolgen of niet. Daarnaast wordt ook eenmaal per jaar een grote bundeling van adviezen overgemaakt. Deze adviezen zijn voorgesteld aan geïnteresseerde personeelsleden. Onder hen zijn werkgroepen gemaakt om verder te bekijken welke adviezen gerealiseerd zouden kunnen worden en wat hiervoor dient te gebeuren.

Een directielid haalt aan dat de werking van het gedetineerdenoverleg momenteel niet slecht is, maar ook niet om te zeggen *"wow, dat is het nu en we zijn vertrokken voor de volgende 10 jaar, er moet daar niets meer aan veranderen." (Lid stuurgroep participatie, 47 jaar).*

2. Niveau op de participatieladder en taken

Tijdens de verschillende focusgroepen is gepeild naar de taken van het gedetineerdenoverleg en op welk niveau van de participatieladder ze dit orgaan zouden plaatsen. **Professionals schatten dit anders in dan gedetineerden.** Leden van de stuurgroep participatie, hulp- en dienstverleners en leden van het interlevensbeschouwelijk overleg plaatsen het gedetineerdenoverleg op het niveau van adviseren. Ook de meeste penitentiair bewakingsassistenten beschouwen het gedetineerdenover-

leg als een adviserend orgaan. Gedetineerdenvertegenwoordigers zelf daarentegen zien het gedetineerdenoverleg eerder als een vorm van raadplegen waarbij ze soms even op de trap van adviseren komen. Of ze die trap van adviseren bereiken, is afhankelijk van de diensten naar wie ze hun adviezen formuleren. De gedetineerdenvertegenwoordigers hebben het gevoel dat sommige diensten luisteren naar hun adviezen en er voor openstaan, terwijl anderen totaal niet.

Enerzijds formuleert het gedetineerdenoverleg zelf adviezen naar de directie toe over **thema's** van algemeen belang. Zo wordt bijvoorbeeld besproken welke producten er op de kantinelijst staan, welke mogelijke aanpassingen aan de regelgeving rond bezoek of telefoon gedaan kunnen worden en doen ze suggesties voor het installeren van een elektro-kantine (vb. mogelijkheid tot aankopen van een waterkoker, vuren om op cel te koken). In de focusgroepen met penitentiair bewakingsassistenten komt de vraag naar boven hoe ver de adviezen van gedetineerden mogen gaan. Zo wordt veiligheid aangehaald als een topic waarover gedetineerden geen adviezen mogen formuleren. Gedetineerden die niet van het bestaan van het gedetineerdenoverleg afweten, vermelden een aantal zaken die ze graag besproken zouden zien door het overlegorgaan. Een aantal zaken hiervan worden reeds besproken door het gedetineerdenoverleg (vb. hygiëne, het open of dichtdoen van de luiken van de cellen, gebruik van de telefoon). Zij zijn hiervan echter niet op de hoogte.

De deelnemers van het gedetineerdenoverleg kunnen dus zelf voorstellen formuleren en hun mening geven. Gedetineerdenvertegenwoordigers stellen dat zij probleempunten bespreken die zij in de eerste plaats zelf ervaren. Daarnaast proberen zij ook te reageren op deze knelpunten en werken ze mogelijke oplossingen uit. Deze oplossingen/ adviezen maken zij over aan de directie. Hierbij ervaren zij dat een **detentiecontext een bureaucratisch systeem** is waarbij veranderingen veel tijd vragen.

"Justitie, daar los je niet iets op in vijf minuten, en dat moet je ook begrijpen. Zo'n apparaten dat kan je niet even zomaar gaan veranderen, 'we gaan een vergadering houden en de directie is akkoord en het is in orde'. Nee, zo gaat het niet. En dat kun je soms zo moeilijk aan mensen wijsmaken. Dat leer je pas als je een paar jaar in de gevangenis rondloopt. Als je van buiten komt, ben je gewoon van dingen zeer vlug geregeld te zien." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 45 jaar).

Ondanks de trage werking van gevangenissen, zijn de gedetineerdenvertegenwoordigers wel **tevreden met wat al gerealiseerd is** door het gedetineerdenoverleg. Ze hebben hierbij echter wel het gevoel dat voornamelijk de adviezen waarbij de gevangenis zelf voordeel heeft, gerealiseerd worden. Bijvoorbeeld: het gedetineerdenoverleg formuleert het advies om te werken met brooddozen voor de broodbedeling. Voordien werden papieren zakken gebruikt wat een hogere kostenprijs heeft per jaar. De brooddozen zijn na een maand al ingevoerd. Daarnaast hebben een aantal vertegenwoordigers het gevoel dat sommige veranderingen die zij voorstellen er sowieso zouden komen, ook zonder het gedetineerdenoverleg. Bepaalde voorstellen passen volgens hen binnen het actieplan van de gevangenis en worden hierdoor uitgevoerd. Sommige gedetineerdenvertegenwoordigers vinden dit jammer, terwijl anderen tevreden zijn dat ze kunnen bijdragen aan kleine veranderingen, dat bepaalde dingen in een stroomversnelling terechtkomen door het gedetineerdenoverleg en op deze manier bij kunnen dragen aan het comfort van de gedetineerdenpopulatie.

"Voor mijn part mag de visie uitgetekend worden door de directie, door Brussel of door Europa. Als ik op het einde de toepassing of de implicatie van een regel misschien maar een klein beetje mee kan inkleuren, maakt dat een wereld van verschil." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 45 jaar)

Anderzijds wordt het **gedetineerdenoverleg zelf gecontacteerd door de directie** wanneer men erover nadenkt om bepaalde zaken in de gevangenis te veranderen, om hen zo proactief te raadplegen en betrekken.

"We hebben er wel een beetje uit geleerd dat als het in het gedetineerdenoverleg besproken kan worden, of het is een materie die hun aanbelangt, dan proberen we wel eigenlijk proactief dat eerst aan hen voor te leggen en dat dan met de directie te bekijken." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Gedetineerdenvertegenwoordigers geven aan dat ze zichzelf beschouwen als een **'filterorgaan'** tussen gedetineerden en directie. Ze krijgen soms suggesties van medegedetineerden die niet realiseerbaar zijn en deze geven ze dan ook niet door aan de directie. Zij hebben dus ergens de 'macht' om te beslissen wat zij wel of niet voorleggen. Zo wordt het voorbeeld gegeven van een gedetineerde die de vraag had gesteld om de Pizzahut te laten leveren aan de gevangenis. De gedetineerdenverte-

genwoordigers wisten op voorhand dat dit niet mogelijk zou zijn en hebben dit niet voorgelegd aan de directie. Ze beschouwen het wel als hun taak om bij te dragen aan het comfort van alle gedetineerden. Hiervoor vinden ze het belangrijk om rechtstreeks te kunnen communiceren met directieleden. Door rechtstreekste communicatie is het bijvoorbeeld gemakkelijk om door te geven dat de meerderheid van de gedetineerden niet geïnteresseerd is in bepaalde producten die op de kantinelijst staan, maar dat ze liever andere producten zouden hebben.

3. Perceptie ten aanzien van het gedetineerdenoverleg

3.1. Perceptie gedetineerden die niet deelnemen aan het overleg

Zowel uit de groep Nederlandstalige gedetineerden, de groep anderstalige gedetineerden als uit de groep geïnterneerden zijn **slechts enkelen op de hoogte** van het bestaan van het gedetineerdenoverleg, en nog minder van wie er dan concreet in zit. Gedetineerden die wel op de hoogte zijn, krijgen deze informatie via een penitentiair bewakingsassistent of via medegedetineerden die lid zijn van het gedetineerdenoverleg. Respondenten geven aan dat ze het wenselijk zouden vinden dat er naar hen toe gecommuniceerd wordt wie er in het gedetineerdenoverleg zit. Dit zou kunnen door bijvoorbeeld op de informatieborden uit te hangen wie de gedetineerdenvertegenwoordigers zijn. Op die manier zouden ze weten bij wie ze terecht kunnen om iets aan te kaarten. Ook de verslagen van wat er tijdens het overleg besproken wordt, mogen volgens gedetineerden uitgehangen worden.

Enkele gedetineerden hebben het gevoel dat er tijdens het gedetineerdenoverleg veel besproken wordt, maar dat er uiteindelijk in de praktijk weinig verandert: *Ik heb een cel gedeeld met iemand die in die raad zat. Ze stellen dingen voor, debatteren uren waarschijnlijk, maar er komt weinig uit." (Mannelijke gedetineerde, Nederlandstalig, 38 jaar).* Bijgevolg hebben gedetineerden ook het gevoel dat het geen zin heeft onderwerpen aan te brengen op het gedetineerdenoverleg omdat er naar hun gevoel toch niet naar geluisterd wordt.

"Het is nog niet lang geleden dat er een gedetineerde bij mij kwam met ergens een voorstel dat ze bezig waren te bespreken op het gedetineerdenoverleg. Ik zeg tegen

hem: 'Ga een keer bij Jan, die fatik is en lid is van het gedetineerdenoverleg', 'Maar nee', zegt hij, 'naar mij gaan ze niet luisteren, maar naar u wel'." (Lid stuurgroep participatie, 52 jaar).

3.2. Perceptie professionelen (Directieleden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, interlevensbeschouwelijk overleg)

Over het algemeen zijn professionals, zowel hulp- en dienstverleners, penitentiair bewakingsassistenten, als leden van het interlevensbeschouwelijk overleg, **op de hoogte van het bestaan** van het gedetineerdenoverleg. De minderheid onder hen is goed op de hoogte van wie er allemaal in het gedetineerdenoverleg zit, maar de meeste **weten niet wie er aan deelneemt**.

Wel staat de meerderheid **positief** tegenover het overlegorgaan. Ook de gedetineerdenvertegenwoordigers hebben het gevoel dat het overleg onder een aantal personen die werkzaam zijn in de gevangenis aanvaard is, onder andere mensen dan weer niet. Zo stellen de gedetineerdenvertegenwoordigers dat het team van de bezoekzaal een open houding heeft en nauw met hen samenwerkt. Andere teams gaan de samenwerking dan weer niet aan.

Een aantal penitentiair bewakingsassistenten staan open voor het gedetineerdenoverleg. Deze bewakingsassistenten hebben het gevoel dat ze niet voor gedetineerden kunnen spreken, omdat men zich niet volledig kan inleven in diens situatie. Gedetineerden weten het beste wat ze zelf nodig hebben. Daarnaast wordt door een bewakingsassistent aangehaald dan men voorstander is van het overlegorgaan omdat dit een officieel orgaan is. Dit biedt de mogelijkheid om inzicht te hebben in wat er besproken wordt door gedetineerden. Andere bewakingsassistenten staan dan weer minder open voor het overlegorgaan. Ze stellen zich vragen bij de intenties van de gedetineerdenvertegenwoordigers. Zo stellen een aantal penitentiair bewakingsassistenten zich de vraag wat er zou gebeuren met het overlegorgaan indien men een apart orgaan zou oprichten voor mannen en vrouwen. Ze hebben het idee dat gedetineerden hier naartoe gaan omdat het een gemengde 'activiteit' is en dat er voornamelijk 'koppeltjes' aan deelnemen.

Een aantal gedetineerdenvertegenwoordigers halen aan dat ze het belangrijk vinden om op een informele manier in gesprek te gaan met penitentiair bewakingsassistenten over het gedetineerdenoverleg, om zo uit te leggen wat zij doen of over welke onderwerpen zij spreken.

"Dat personeelsleden denken dat het gedetineerdenoverleg zoiets is van 'wij komen hier op voor de rechten van de gedetineerden', zonder de andere zijde van de medaille te bekijken. Ik ondervind dat zelf. En als je dan gaat uitleggen waarover het hier gaat, dat het hier niet voor alle gunstjes van gedetineerden gaat en dit en dat, dat mensen het dan anders gaan bekijken." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 45 jaar).

Gedetineerdenvertegenwoordigers halen hierbij het voorbeeld aan van fouillehandschoenen voor penitentiair bewakingsassistenten. Dat zijn wegwerphandschoenen die gebruikt worden tijdens het fouilleren. Op het gedetineerdenoverleg wordt besproken dat het belangrijk is voor de veiligheid en hygiëne dat deze weggesmeten worden na een fouille. Een gedetineerdenvertegenwoordiger heeft dit uitgelegd aan een bewakingsassistent waardoor deze laatste meer inzicht heeft gekregen in de belangen van gedetineerden.

4. Inspraak achterban en terugkoppelen

4.1. Raadplegen achterban

Zowel professionals alsook de gedetineerdenvertegenwoordigers geven aan dat de **onderwerpen** die op het gedetineerdenoverleg worden aangebracht in eerste instantie van de **gedetineerdenvertegenwoordigers zelf** komen. De vertegenwoordigers brengen thema's of onderwerpen aan waarbij zij zelf moeilijkheden ervaren of verandering wenselijk zouden vinden. Een hulp- en dienstverlener vindt dat dit niet echt als een probleem beschouwd mag worden, aangezien dit buiten de muren ook zo is. Ook bij het penitentiair personeel is dit aangehaald.

"Maar aansluitend is dat buiten ook zo. Als ouders naar school gaan om te participeren of om inspraak te krijgen in de school doen zij dat ook vaak vanuit eigen motieven, en niet vanuit motieven van alle ouders. Ik denk dat dat gewoon zo is dat mensen..." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar).

Er zouden echter wel een aantal stappen ondernomen kunnen worden om het gedetineerdenoverlegorgaan meer bekendheid te geven en zo meer inspraak te krijgen van medegedetineerden. Een eerste belangrijke stap om de achterban meer te raadplegen is **het kenbaar maken van de gedetineerdenvertegenwoordigers**. Deze blijken vandaag de dag nog te weinig bekend te zijn. Op de vrouwenvleugel zijn de vrouwelijke vertegenwoordigers uit het overlegorgaan één keer van **cel tot cel** gegaan om zichzelf voor te stellen. Op de mannenafdeling gebeurt het van cel tot cel gaan nog niet, maar dit wordt wel in de toekomst gepland. De gedetineerdenvertegenwoordigers vinden het wel belangrijk dat het bekend is bij andere gedetineerden wie de vertegenwoordigers zijn én dat het gedetineerdenoverleg een **brievenbus** heeft. Ze beschouwen het regelmatig ronddelen van briefjes op cel met een uitleg over wat het gedetineerdenoverleg is en wie de gedetineerdenvertegenwoordigers zijn hiervoor de beste oplossing. De samenstelling van het gedetineerdenoverleg kan ook uitgehangen worden op de informatieborden (dit gebeurt nog niet), maar ze hebben het idee dat sommige gedetineerden te lui zouden zijn om hiernaar te kijken.

Ten tweede rijst de vraag hoe gedetineerdenvertegenwoordigers **vragen (kunnen) doorkrijgen van medegedetineerden**. Als de vrouwelijke gedetineerdenvertegenwoordigers bij hun medegedetineerden van cel tot cel gaan om zichzelf voor te stellen, vertellen ze daarbij dat iedereen met vragen en opmerkingen bij hen terecht kan en dat ze suggesties kunnen geven (persoonlijk of via de brievenbus van het gedetineerdenoverleg). Op deze manier wil men 'vraagverlegenheid' tegengaan. De briefjes in de brievenbus leveren echter geen bruikbare respons op. Er worden wel een aantal briefjes bezorgd aan het gedetineerdenoverleg, maar deze gaan niet over zaken die besproken kunnen worden op het gedetineerdenoverleg. Het voorbeeld wordt gegeven van een aantal briefjes waarbij een vrouwelijke gedetineerde vraagt om een mannelijke gedetineerdenvertegenwoordiger te kunnen spreken.

Een aantal gedetineerden die niet deelnemen aan het overleg geven aan dat ze niet verwachten dat de vertegenwoordigers hen komen bevragen. Wel willen ze graag op de hoogte zijn van wie er aan het gedetineerdenoverleg deelneemt zodat ze zelf de vertegenwoordigers kunnen aanspreken indien ze dit nodig achten. Andere gedetineerden stellen de mogelijkheid voor om op elke sectie iemand te kiezen die 1 keer per week langs de cellen mag gaan om te vragen of ze een thema of onderwerp kunnen meenemen naar het overleg.

4.2. Communicatie en terugkoppeling van informatie en beslissingen

4.2.1. Naar medegedetineerden

De terugkoppeling van informatie vanuit het gedetineerdenoverleg naar de volledige gevangenispopulatie is **niet formeel geïnstalleerd**. Enkele gedetineerden geven wel aan dat ze af en toe op een informele manier geïnformeerd worden over het gedetineerdenoverleg, bijvoorbeeld door celgenoten die aan het overleg deelnemen. Een gedetineerdenvertegenwoordiger haalt aan dat het niet evident is om informatie terug te koppelen naar medegedetineerden. Hij heeft het gevoel dat hij moet uitleggen aan zijn medegedetineerden dat het slechts om voorstellen gaat waarover nog geen beslissingen genomen zijn: *"De meeste gedetineerden denken ook dat als het besproken is dat het gaat goedgekeurd worden." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 54 jaar)*

Een gedetineerdenvertegenwoordiger haalt ook aan dat er niet naar gevraagd wordt door andere gedetineerden.

"Ik heb nog nooit gehad dat iemand aan mij zegt van 'vertel nu eens, hoe is het op dat gedetineerdenoverleg?' Vroeger was dat wel zo met mijne celgenoot, die vroeg daar wel eens achter. Maar dat was ook iemand die er even in geweest is en daarna gestopt is. Maar voor de rest gebeurt dat niet echt." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 28 jaar)

In de stuurgroep participatie leeft het idee echter wel om gedetineerdenvertegenwoordigers meer te ondersteunen in de terugkoppeling naar hun achterban, aangezien er soms misverstanden ontstaan over wat nu wel of niet door het gedetineerdenoverleg gerealiseerd is.

"Wat dat ook soms wel zo is, als er iets wordt veranderd, dat vaak ook gedetineerden die niet in het gedetineerdenoverleg zitten, denken dat het komt uit de groep gedetineerdenoverleg. De gedetineerden hebben dat als voorstel ingediend en dat is goedgekeurd, en dat is de verandering. Terwijl dat niet altijd zo is. Het kan ook zijn dat de directie die beslissing heeft genomen. En dan moeten ze zich soms gaan verdedigen." (Lid stuurgroep participatie, 38 jaar)

Gedetineerdenvertegenwoordigers halen aan dat de directie in de gevangenis van Gent bezig is met de ontwikkeling van een **digitaal**

informatiekanaal. Ook het gedetineerdenoverleg zou hierop een plaats kunnen krijgen om zaken die in behandeling zijn en zaken die gerealiseerd zijn daarop te plaatsen zodat geïnteresseerden dit kunnen raadplegen. Geïnterneerden halen daarnaast aan dat men ook een **informatieblaadje of krant** zou kunnen gebruiken om deze informatie terug te koppelen. Ook de **informatieborden** op de vleugels zouden hiervoor gebruikt kunnen worden. De verslagen van het 'vroegere' gedetineerdenoverleg werden hier bijvoorbeeld op uitgehangen, waardoor gedetineerden toen meer op de hoogte waren dan nu.

Het interlevensbeschouwelijk overleg haalt nog een andere manier aan om informatie terug te koppelen naar de achterban. Zo zou er **per maand een terugkoppelingsmoment** georganiseerd kunnen worden per vleugel waarop uitgelegd wordt wat in het gedetineerdenoverleg besproken is en wat de stand van zaken is. Indien de terugkoppeling naar kleine groepen zou gebeuren, zou het ook mogelijk zijn om anderstaligen te betrekken door bijvoorbeeld met pictogrammen te werken. Ze halen echter aan dat degelijke communicatie een intensief proces zou zijn, zeker als men grote groepen wenst te bereiken.

4.2.2. Naar personeelsleden (Directieleden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, interlevensbeschouwelijk overleg)

Verscheidende personeelsleden (zowel hulp- en dienstverleners, penitentiair bewakingsassistenten als leden van het interlevensbeschouwelijk overleg) geven aan wel op de hoogte te zijn van het bestaan van het gedetineerdenoverleg, maar niet echt van de zaken die daar besproken worden. De meerderheid wil **liever wel meer op de hoogte zijn van de taken en realisaties** van dit overlegorgaan. Zo haalt een begeleidster van geïnterneerden aan dat ze op deze manier haar doelgroep meer zou kunnen ondersteunen. Deze populatie heeft immers net iets meer motivering en ondersteuning nodig dan andere gedetineerden om een mening te vormen en deze te uiten. Indien de begeleiders meer op de hoogte zouden zijn van de agenda van het gedetineerdenoverleg, zou dit ook teruggekoppeld kunnen worden naar geïnterneerden en zou ook hun mening vertegenwoordigd kunnen worden.

Ondanks dat er weinig personeelsleden op de hoogte zijn van de taken en realisaties van het gedetineerdenoverleg, worden wel een aantal initiatieven genomen om zaken over het gedetineerdenoverleg terug te koppelen. Als eerste is er **intranet.** Alle personeelsleden van de gevangenis van Gent kunnen dit raadplegen: zowel penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners als leden van het interlevensbeschouwelijk overleg. Alle personeelsleden krijgen ook regelmatig een **nieuwsbrief.** Daarnaast worden alle personeelsleden ook uitgenodigd op een **evaluatiemoment** waar de resultaten van het gedetineerdenoverleg bekend worden gemaakt. Daar worden dan werkgroepjes opgericht onder personeelsleden volgens de onderwerpen die hen aanbelangen, waar ze al hun opmerkingen kwijt kunnen en zien hoe er verder mee aan de slag gegaan kan worden.

Het gedetineerdenoverleg hecht veel belang aan de **feedback** op hun voorstellen. Professionelen die het gedetineerdenoverleg begeleiden, halen aan dat zij proberen te verantwoorden waarom bepaalde zaken wel gerealiseerd worden en anderen niet. Zo stelde het gedetineerdenoverleg ooit voor dat elke gedetineerde zich iedere dag kan douchen. Dit is echter niet mogelijk omdat de gevangenisinfrastructuur dit niet toelaat. Iemand van het onderhoud heeft dit uitgelegd aan het overlegorgaan. Gedetineerdenvertegenwoordigers geven echter aan dat de directie hen sneller duidelijk zou mogen maken waarom een bepaald voorstel niet haalbaar is.

"Meestal krijgen we 'dat gaan we een keer bespreken in de zomer, dat gaan we meenemen voor dan'. En dat geeft een beetje het gevoel van onze keuken is onze U-Place, de kantine is bij ons onze Lange Wapper. Het zijn allemaal van die projecten die altijd maar uitgeschoven worden en waar we geen antwoord op krijgen en dat maakt het voor ons wel een beetje frustrerend." (Gedetineerdenvertegenwoordiger gedetineerdenoverleg, 28 jaar).

SAMENVATTING

Sinds 2009 wordt er in de gevangenis van Gent geëxperimenteerd met het gedetineerdenoverleg. Hoewel in de basiswet ingeschreven staat dat gedetineerdenvertegenwoordigers elk jaar verkozen dienen te worden, wordt in de gevangenis van Gent gekozen om geen verkiezingen te organiseren omwille van het grote verloop van de gedetineerdenpopulatie. In plaats daarvan werken ze met een schriftelijke oproep aan gedetineerden om zich kandidaat te stellen. Alle gedetineerden die zich kandidaat stellen worden opgenomen, tenzij er een probleem is met orde een veiligheid. Een gedetineerde kan voor één jaar het mandaat 'gedetineerdenvertegenwoordiger' krijgen.

Het gedetineerdenoverlegorgaan komt om de twee weken samen op zondag. Tijdens deze overlegmomenten bespreken de gedetineerdenvertegenwoordigers voornamelijk thema's van algemeen belang (vb. kantine, telefoon) en formuleren hierover adviezen. Daarnaast contacteert de directie ook proactief het gedetineerdenoverleg wanneer ze erover nadenken een bepaalde verandering door te voeren.

Wanneer gepeild wordt naar de bekendheid van het overlegorgaan, blijkt dat professionelen (vb. penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg) vaak weten dat het bestaat, maar niet van wie er concreet in zit. Vele gedetineerden zijn niet op de hoogte van het bestaan en dus nog minder van wie de gedetineerdenvertegenwoordigers zijn.

Hiermee samenhangend zijn velen ook niet op de hoogte van de realisaties van het gedetineerdenoverleg. Een eerste stap hierin zou zijn om meer bekendheid te geven aan de gedetineerdenvertegenwoordigers, maar daarnaast ook om het raadplegen van de achterban en de terugkoppeling van informatie formeel te installeren. Mogelijke opties hiervoor zijn het gebruik maken van het infokanaal en de informatieborden in het centrum, een infoblaadje uitgeven, op regelmatige basis een overleg organiseren op sectie,...

Hoofdstuk 3. Meerwaarde van inspraak en participatie door gedetineerden

Doorheen de verschillende focusgroepen wordt meermaals de meerwaarde van participatie en inspraak van gedetineerden aangehaald, en dit zowel voor gedetineerden als voor de gevangenis.

1. Meerwaarde voor gedetineerden

Een eerste meerwaarde van inspraak en participatie wordt aangehaald door leden van de stuurgroep participatie. Door te participeren, wil men bekomen dat gedetineerden het gevoel krijgen **meer controle** te hebben over hun dagelijks leven in de gevangenis. Tijdens de detentieperiode worden heel wat **verantwoordelijkheden** afgenomen waardoor een gedetineerde erg afhankelijk wordt van het regime. Ook wijzen professionals hierbij op het feit dat het huidige gevangenissysteem weinig tools biedt om aan die vaardigheid (het opnemen van verantwoordelijkheid) te werken. Respondenten stellen dat meer autonomie in het handelen van gedetineerden wenselijk is om bijvoorbeeld ook een **effectievere re-integratie** te bekomen.

"De gevangeniscontext neemt eigenlijk de gedetineerde al zijn verantwoordelijkheden af. Het maakt hem eigenlijk super afhankelijk van het regime, van het systeem, terwijl er eigenlijk tegelijkertijd van hun verwacht wordt dat hij zelf ook verantwoordelijkheid opneemt om zijn daden, zijn leven terug op te bouwen. Maar die context geeft momenteel te weinig tools, mogelijkheden, instrumenten om daar ook effectief vaardig in te worden en dat ook effectief uit te bouwen. En we zetten hem terug op straat en verwachten dat hij de volle verantwoordelijkheid neemt, terwijl hij tijdens detentie eigenlijk heel weinig verantwoordelijkheid kan opnemen." (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Hierbij stellen een aantal bewakingsassistenten dat participatie en inspraak gericht kan zijn op activering. Er zijn een aantal gedetineerden die de hele dag niets ondernemen en een hele dag op bed liggen. Indien deze gedetineerden geactiveerd kunnen worden, wordt dit beschouwd als een participatiesucces.

Hulp- en dienstverleners geven verder aan dat de vaardigheden die gedetineerden verwerven door deel te nemen aan inspraak- en participatieprocessen, ook gebruikt kunnen worden op andere momenten. Het

leereffect is met andere woorden **context-overschrijdend** en kan op deze manier bijdragen aan een effectievere re-integratie. Uit volgend voorbeeld komt dit naar voren:

"We hebben ook maandelijks een overleg met onze mensen (geïnterneerden) waarin dat het de bedoeling is om een stukje inspraak te hebben in onze werking en waar we ze ook zouden kunnen stimuleren om die mening naar voren te brengen naar de grotere gevangenis en eventueel ook later naar systemen buiten." (Hulp – en dienstverlener, 44 jaar)

Dit context-overschrijdend leereffect wordt ook aangehaald door een aantal penitentiair bewakingsassistenten. Gedetineerden die bijvoorbeeld werken binnen de gevangenismuren doen ervaringen op. Af en toe worden er door penitentiair bewakingsassistenten rapporten meegegeven met gedetineerden die vrijkomen zodat ze kunnen aantonen wat voor werk ze verricht hebben en welke ervaringen ze hebben opgedaan. Dit kan beschouwd worden als een formele vorm van erkenning. Tijdens de andere focusgroepen met professionelen (hulp- en dienstverleners en stuurgroep participatie) komt het voorstel naar boven om een attest op te stellen met de ervaringen die een gedetineerde tijdens zijn/haar detentieperiode opdoet. Ervaringsbewijzen zijn door de organisatievorm van arbeid in de gevangenis niet mogelijk, wel bestaat de mogelijkheid dat de directie zelf een attest opstelt waarin staat welke functie een gedetineerde heeft uitgevoerd gedurende een bepaalde periode. De directie geeft aan dat dit vandaag nog niet gebeurt omdat de vraag niet gesteld wordt.

Verder kan participeren het **zelfvertrouwen**, **zelfzekerheid** en **eigenwaarde** van gedetineerden een boost geven. Participatie kan iemand het gevoel geven iets te kunnen betekenen; het geeft iemand de bevestiging zelf iets te kunnen doen.

"Het hoogste doel van participatie is het terug oppikken van zelfwaarde." (Lid stuurgroep participatie, 36 jaar)

"Ik denk dat ze ook een stuk eigenwaarde krijgen en houden. Als ze al moeten opstaan als wij het zeggen, eten als wij het zeggen, hun wc uitkuisen als wij het zeggen, met hun vrouw naar bed moeten gaan als wij het zeggen, dan denk ik dat het interessant is om op zo een manier het gevoel te krijgen dat ze toch iets waard zijn. Een soort van eigenwaarde." (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Samenhangend hiermee kunnen gedetineerden zich **gewaardeerd** voelen wanneer ze bijvoorbeeld een bedanking krijgen.

"Er zijn er nu twee (gedetineerden) in de gevangenis van Gent die regelmatig opgeroepen worden als het om een vertaling in het Arabisch gaat. En die ene kwam vorige week op het rapport mij vragen 'Hoe komt het dat ge mij niet meer oproept?'. Het betekent dat toch wel, dat hij zich gewaardeerd voelt ook al krijgt hij daar geen geld voor, maar wel een bedanking." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Vervolgens willen professionals door middel van participatie ook een **aanbod op maat** kunnen aanbieden. Gedetineerden inspraak geven, kan hen helpen bij het aftoetsen van noden en behoeften. Op deze manier krijgen gedetineerden een stem die gehoord wordt. Een penitentiair bewakingsassistent haalt bijvoorbeeld aan dat inspraak in welke sportactiviteiten georganiseerd worden wenselijk is omdat er anders mogelijks activiteiten georganiseerd worden die niet aansluiten bij de interesses van gedetineerden. Professionals beschouwen gedetineerdenvertegenwoordigers als een belangrijke schakel tussen personeel en gedetineerden. Op die manier is het voor de hulp- en dienstverleners makkelijker het aanbod af te stemmen op de doelgroep.

"Zij hebben veel meer voeling wat er leeft bij de gedetineerden, waar zij nood aan hebben, dan dat ik dat kan hebben van achter mijn computer om het zo te zeggen. Dus dat is een absolute meerwaarde voor mij en ik denk ook absoluut voor hen." (Lid stuurgroep participatie, 36 jaar).

Doorheen de focusgroepen met gedetineerden komen nog een aantal noden naar boven. Zo stelt een Nederlandstalige gedetineerde voor om basisactiviteiten te organiseren om gedetineerden voor te bereiden op re-integratie in de maatschappij. Voor vrouwen zouden kook- en naaicursussen georganiseerd kunnen worden en mannen zouden kunnen leren werken in de tuin. Aangezien de gevangenis van Gent ook functioneert als een arresthuis, is het aanbieden van zulke langdurige cursussen volgens andere gedetineerden echter onmogelijk. Anderstalige gedetineerden hechten ook belang aan zinvolle vormingen, maar vinden het spijtig dat die nu enkel in het Nederlands plaatsvinden.

Ook **bewegingsvrijheid** is een meerwaarde van participatie. Bovendien wordt het op die manier makkelijker **sociale contacten** met andere gedetineerden te onderhouden. Daarnaast kan het actief participeren

in de gevangenis voordelig zijn bij de **verslaggeving** naar de **strafuitvoeringsrechtbank** toe. Tot slot kan participatie ook bijdragen aan de **sociale status** van een gedetineerde binnen een gevangeniscontext. Hulp- en dienstverleners halen bijvoorbeeld aan dat gedetineerden die deelnemen aan het gedetineerdenoverleg een sociaal engagement opnemen. Hun opdracht is om dingen die besproken worden in het gedetineerdenoverleg ook te vertalen naar de andere gedetineerden. Hierdoor staan deze gedetineerden *'sowieso een stap hoger' (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 44 jaar).*

Een andere medewerker van het coördinatieteam duidt op een mogelijk voordeel dat gedetineerden zouden kunnen krijgen, maar dat op het moment van de bevraging nog niet gebruikt wordt. Hij spreekt over een T-shirt voor gedetineerden met een bepaalde functie zodat andere gedetineerden en personeelsleden hen makkelijk kunnen **herkennen**. Het T-shirt zelf is heel materieel, maar gedetineerden zouden volgens hem wel veel belang hechten aan de symbolische betekenis van deze T-shirt. Ondertussen is dit ingevoerd. Zo hebben de CORT-fatiken en de vrouwen van de winkel een eigen uniform.

2. Meerwaarde voor de gevangenis

Naast meerwaarde voor de participanten zelf, kan ook de gevangenis als systeem voordelen ervaren bij participatie en inspraak van gedetineerden. Als eerste kan het **financieel voordelig** zijn dat gedetineerden functies opnemen die anders door betaalde beroepskrachten worden opgenomen. Er worden voornamelijk voorbeelden gegeven van arbeidsfuncties die gedetineerden binnen de gevangenis vervullen:

"Maar dat is voor de gevangenis dus ook wel een zeer goedkope arbeidskracht, ik denk dat we daar eerlijk in moeten zijn. Al die mensen die in celrenovatie werken, die schilderwerken uitvoeren,... Dat is eigenlijk allemaal prachtig gedaan en dat op een moment dat justitie geen geld heeft en zwaar moet besparen. Ik moet zeggen, dan mogen we blij zijn dat we die mensen hebben." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Ook een penitentiair bewakingsassistent haalt iets soortgelijk aan: *"Diene mens verbouwt gans, gans de gevangenis voor weinig geld, wat chapeau is." (Penitentiair bewakingsassistent, 48 jaar).* Gedetineerden halen verder het voorbeeld aan van een gedetineerde die in het verleden

aangesteld werd als sportmonitor. Op dat moment was er geen professionele fitnessmonitor en dit is volgens een gedetineerde te wijten aan het gebrek aan financiële middelen.

Professionals maken hierbij echter ook de bedenking dat een participatie- of inspraakproces vaak een intensieve begeleiding nodig heeft wat ook tijd en middelen vraagt (zie Hoofdstuk 5. Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden). De output van gedetineerden die participeren wordt wel steeds positief ervaren.

"In the end is uw tijdsinvestering misschien even groot, maar je hebt wel de winst dat dezelfde activiteit georganiseerd wordt en dat de gedetineerden veel inspraak hebben en andere dingen leren, dan wanneer je het zelf zou doen. Dus eigenlijk als het financieel evenveel kost, doe je met dezelfde inspanning twee dingen." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar).

Als tweede punt wordt ook het verhogen van de **dynamische veiligheid** als een voordeel van de participatie van gedetineerden ervaren. Dit wordt aangehaald door professionelen, zowel door leden van de stuurgroep participatie als een aantal penitentiair bewakingsassistenten. Door gedetineerden verantwoordelijkheden te geven, creëert men een bepaalde positieve sfeer wat de dynamische veiligheid kan verhogen.

"Dus ook op de momenten dat er zich een crisissituatie zou voordoen, heb je een ganse groep van mensen die je eigenlijk niet moet vrezen op dat moment. Die net doordat ze een zekere deelname hebben aan de organisatie, zullen kiezen voor de organisatie en er niet tegen." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar).

"Ik denk dat het altijd interessant is om die mensen (gedetineerden) ook op een bepaalde manier aan het woord te laten. Misschien zijn er zaken die echt wel belangrijk zijn voor die mensen en die wij compleet over het hoofd zien. Dat zou ook wel een bepaalde rust of dynamische veiligheid teweeg kunnen brengen. Ik denk dat het echt interessant is om ook te luisteren naar hen." (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Een laatste meerwaarde van inspraak en participatie die aangehaald wordt door professionelen is dat zij het gevoel hebben dat wanneer gedetineerden inspraak krijgen, het **enthousiasme** van participanten en de **motivatie** om deel te nemen groter wordt. Dit wordt bijvoorbeeld aangehaald door personeelsleden die werken met geïnterneerden.

Sinds 2 jaar worden geïnterneerden actief betrokken bij de vormgeving van de crea-activiteiten. Professionelen hebben het gevoel dat het enthousiasme en de motivatie van geïnterneerden om deel te nemen aan deze activiteiten hierdoor groter is geworden.

SAMENVATTING

Doorheen de focusgroepen komt duidelijk de meerwaarde van inspraak en participatie van gedetineerden naar boven.

Enerzijds zijn er voordelen voor de gedetineerdenpopulatie zelf. Door inspraak en participatie krijgen gedetineerden verantwoordelijkheden waardoor ze meer controle hebben over hun eigen leven, kunnen ze vaardigheden verwerven waarvan het leereffect context overschrijdend is, kan hun zelfbeeld, zelfvertrouwen en zelfzekerheid verhoogd worden, worden ze gewaardeerd, kan het aanbod meer afgestemd worden op hun noden en behoeften, heeft men meer bewegingsvrijheid en meer mogelijkheden om sociale contacten te leggen.

Anderzijds is er ook een meerwaarde voor de gevangenis als instituut. Zo verhoogt participatie en inspraak van gedetineerden de dynamische veiligheid, is het financieel voordelig en vergroot het de motivatie en het enthousiasme van gedetineerden om aan andere dingen deel te nemen.

Hoofdstuk 4. Profiel van de deelnemers

1. Participanten en hun motieven

Zowel gedetineerden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners als vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg halen aan dat voornamelijk **veroordeelden**, en dan vooral zij die gedurende een **lange tijd in de gevangenis van Gent verblijven**, deelnemen aan activiteiten of inspraakprocessen. Indien men de weg heeft gevonden naar een bepaalde vorm van inspraak of participatie, participeert men vaak ook op andere domeinen. Participerende gedetineerden halen aan dat ze vaak dezelfde deelnemers terugzien tijdens verschillende activiteiten. Bovendien blijkt dat deze gedetineerden vaak ook **penitentiaire arbeid** verrichten of zelfs **fatik** zijn. Daarnaast speelt ook taal een belangrijke rol. Het zijn vooral **Nederlandstalige** gedetineerden die deelnemen aan inspraak- en participatieprocessen.

Doorheen de focusgroepen worden verschillende **motieven** aangehaald om deel te nemen aan participatie- en inspraakprojecten. Deze motieven kunnen we onderverdelen aan de hand van het ecologisch model (Brosens, 2013; Brosens et al., 2013).

Figuur 7. Ecologisch model

Motieven op microniveau zijn zaken die inherent verbonden zijn aan het individu. Het gaat hierbij om **persoonlijke redenen** van gedetineerden om deel te nemen aan inspraak – of participatieprocessen. Volgens een aantal leden van het coördinatieteam hulp – en dienstverlening (CORT) verschilt de motivatie van activiteit tot activiteit. Ze hebben het gevoel dat gedetineerden deelnemen aan culturele activiteiten (vb. een sociaal-artistiek project) om het reguliere detentieleven te ontvluchten. Voor andere activiteiten (vb. het gedetineerdenoverleg) wordt eerder de mogelijkheid om zich persoonlijk te ontwikkelen aangehaald als motivatie: *"Je wilt vooruit en als je dan ook hier iets wilt betekenen is dat wel belangrijk denk ik. Zeker als je langere tijd zit." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 34 jaar).* Dit wordt ook aangehaald door gedetineerdenvertegenwoordigers. Zij nemen deel aan het overlegorgaan omdat ze er persoonlijk in geïnteresseerd zijn.

Het tweede niveau is het mesoniveau. Motieven op dit niveau hebben te maken met **sociale interacties** tussen gedetineerden en andere actoren in de gevangenis. Een lid van het CORT haalt aan dat het een belangrijke motivatie kan zijn om deel te nemen, bijvoorbeeld aan het gedetineerdenoverleg, als men gevraagd wordt door anderen.

Het laatste niveau is het **exoniveau**. Dit niveau gaat voorbij aan de sociale interacties en betreft omstandigheden specifiek verbonden aan de gevangenis of de organisatiepraktijk. Een lid van het interlevensbeschouwelijk overleg vermeldt dat gedetineerden hun eigen belangen en die van anderen kunnen vertegenwoordigen en op deze manier kunnen bijdragen tot een 'betere' gemeenschap: *"Ik denk zeker ook dat het aspect van ergens iets van betekenis willen zijn en iets willen bijdragen daar ook in zit. [...] Ik denk dat dat ook een motivatie is." (Lid interlevensbeschouwelijk overleg, 42 jaar).* Een lid van het CORT benoemt dit als het opnemen van een sociaal engagement. Men kan opkomen voor de eigen groep en naar voren brengen wat er leeft binnen de eigen gemeenschap. Gedetineerdenvertegenwoordigers omschrijven deze motivatie als 'het bijdragen aan het comfort van alle gedetineerden'.

Verder komt tijdens de focusgroepen naar boven wat de gewenste houding is van participerende gedetineerden. Over het algemeen wordt respect tonen voor de instelling en het personeel aangehaald als **gewenst gedrag**. In de groep van penitentiair bewakingsassistenten zijn er echter verschillende visies over de mate waarin gedetineerden

'al dan niet eens over de schreef mogen gaan'. Enerzijds is er een groep die stelt dat gedetineerden met verschillende tuchtrapporten geen verantwoordelijkheden mogen krijgen in inspraak – en participatieprojecten. Anderzijds is er een groep die van mening is dat het geven van verantwoordelijkheden juist aangemoedigd zou kunnen worden omdat het het gedrag positief kan beïnvloeden. Dit laatste standpunt vinden we ook terug bij de andere groepen professionelen (vb. hulp- en dienstverleners en vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg).

Verder worden nog een aantal competenties vernoemd waarover een gedetineerdenvertegenwoordiger dient te beschikken. Als eerste is het belangrijk voldoende lef te hebben, mondig en sociaal te zijn om met medegedetineerden in gesprek te treden. Daarnaast moet een vertegenwoordiger in groep kunnen werken en over voldoende communicatievaardigheden beschikken. Tot slot geven hulp- en dienstverleners en gedetineerden ook aan dat het kunnen luisteren naar anderen, respect en interesse tonen voor ieders mening belangrijke competenties zijn van een gedetineerdenvertegenwoordiger.

2. Groepen die uit de boot vallen en hun barrières

Zoals reeds aangehaald werd (2.1 Informeren), zijn **anderstaligen** vaak niet op de hoogte van afspraken en activiteiten. Bijgevolg zijn zij ook een doelgroep die uit de boot valt, zowel bij de participatie aan allerhande activiteiten en cursussen, maar ook bij inspraakprocessen en participatie aan het gevangenisleven in het algemeen (vb. gedetineerdenoverleg, werkgroepen, helpen bij activiteiten tijdens Gentse feesten/ eindejaarperiode). Hulp- en dienstverleners geven wel aan dat anderstaligen duidelijk vragende partij zijn. Binnen de werkgroep communicatie wil men hierop inspelen en is men van start gegaan met het uitwerken van een realistisch taalbeleid. De werkgroep communicatie is voornamelijk op zoek naar expertise binnen dit domein. Binnen het domein van penitentiaire arbeid en de wandeling participeren anderstalige gedetineerden wel. Zowel hulp- en dienstverleners als penitentiair bewakingsassistenten ervaren moeilijkheden bij het inspelen op de doelgroep van anderstalige gedetineerden omdat deze doelgroep ook onderling erg divers is.

Een aantal hulp- en dienstverleners en leden van de stuurgroep participatie vinden het een aandachtspunt om anderstalige gedetineerden te betrekken bij bijvoorbeeld het gedetineerdenoverleg, maar beseffen dat het zeer moeilijk is om de diversiteit die aanwezig is in de gedetineerdenpopulatie te vertegenwoordigen. De mogelijkheid om gedetineerden die minstens twee talen spreken te includeren in het gedetineerdenoverleg wordt aangehaald om op deze manier ook anderstalige gedetineerden te vertegenwoordigen.

Daarnaast zijn het **gedetineerden die nieuw zijn in de gevangenis** die moeilijk aansluiting vinden bij de activiteiten. Het feit dat de gevangenis van Gent een arresthuis is en bijgevolg een groot verloop heeft, wordt hierbij als mogelijke oorzaak aangehaald. Deze groep blijkt ook onvoldoende geïnformeerd te zijn over allerhande aspecten van het gevangenisleven. Er zijn verschillende visies over de mate waarin deze groep al dan niet betrokken moesten worden bij inspraak- en participatieprocessen. Enerzijds zijn er professionals die aangeven dat ze geen prioriteit geven aan het betrekken van gedetineerden die slechts een korte periode in de gevangenis van Gent verblijven.

"Ik denk dat we een hele groep niet bereiken, maar dat we in de realiteit van een arresthuis zijnde ook moeten stellen dat dat logisch is, in zeker opzicht toch, dat je niet de mensen die in voorhechtenis zitten, die hier maar een maand of twee maanden of drie maanden zitten. Die gaan moeilijker een engagement aangaan uiteraard. Dus ik denk ook niet dat het echt veel helpt of dat het echt zwaar de moeite is om daarop in te zetten en ze te betrekken." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 42 jaar)

Andere professionals delen deze mening niet. Zo geven een aantal leden van het penitentiair personeel aan dat gedetineerden die verblijven op geel (afdeling van beklaagden) vaak op hun bed liggen en hun tijd slijten. Ze proberen deze mensen te activeren, voor zoverre de gedetineerden dat ook zelf willen.

"Ik denk dat het belangrijk is om die mensen die nu op geel zitten bij ons, dus de mensen die niet werken, dat ze niet gewoon alleen op hun bed liggen en niets doen en andere zaken uitdenken. Ik denk dat het grootste participatiesucces is als ge die mensen activeert." (Penitentiair bewakingsassistent, 35 jaar)

Ook wordt gesteld dat deze groep mogelijks andere noden en behoeften heeft.

"De mensen in het gedetineerdenoverleg zitten hier langer, hebben zij dan geen andere ervaringen of problemen dan mensen die hier kort zitten? Dus het is wel belangrijk, net omdat we een arresthuis zijn, voor de mensen die hier even zitten, om te weten wat er voor hen anders zou kunnen." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 34 jaar)

Er wordt aangegeven dat de trajectbegeleiders en de psychosociale dienst een rol kunnen spelen in het detecteren van de problemen bij deze groep, namelijk bij mensen die (nog maar) een korte tijd in de gevangenis verblijven.

Een andere groep die uit de boot valt, zijn **geïnterneerden**. Zij participeren wel aan het aanbod dat specifiek op hen gericht is; aan het aanbod dat voor alle gedetineerden openstaat (bv. Gentse Feesten, activiteiten tijdens kerstperiode) participeren zij minder. Hulp- en dienstverleners stellen dat een minderwaardigheidsgevoel bij geïnterneerden en de opmerkingen die andere gedetineerden geven hierin een rol spelen.

"Ik heb geïnterneerden al horen vertellen dat wanneer ze naar het zorgwerkhuis gaan, dat er wel een keer een opmerking komt van 'ze zijn op weg naar hun kleutertuin' of 'naar hun speeltuin'. Dus er zal zeker ook wel een minderwaardigheidsgevoel meespelen." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Het is de bedoeling dat geïnterneerden ook aansluiten bij het gedetineerdenoverlegorgaan. Er wordt echter aangehaald dat dit geen evidente opdracht is. Vele geïnterneerden kennen het gedetineerdenoverleg niet en toen het aangehaald werd tijdens de focusgroepen ontstond er ook verwarring of dit wel voor hen bedoeld is. Nochtans zijn een aantal mensen die actief zijn op de sectie van geïnterneerden ervan overtuigd dat het gedetineerdenoverleg voor deze subgroep veel zou kunnen betekenen, omdat zij andere noden hebben dat de doorsnee gedetineerde.

"Voor onze mensen zit daar een heel gemiste kans, want zij hebben gans andere dingen nodig. Goedkope producten, dat is zeker iets goed. Maar bijvoorbeeld hoe kan ik mij bezig houden op cel? Goedkope creatieve producten, nen eenvoudige puzzel, [...], ne kleurboek. Allé, zij hebben dat nu niet kunnen zeggen." (Hulp- en dienstverlener, 44 jaar)

Een aantal geïnterneerden zijn van mening dat er 1 gedetineerdenoverleg moest zijn waarin gedetineerden uit de hele gevangenis vertegenwoordigd worden. Andere geïnterneerden zouden dan weer liever een apart overlegorgaan hebben. Dit apart '**deeloverleg'** wordt ook aangehaald door een lid van het interlevensbeschouwelijk overleg. Men heeft het idee dat men door te werken met deel-overleggen, een evenwichtigere vertegenwoordiging zou krijgen.

Er worden **verschillende barrières** aangegeven waarom bepaalde groepen gedetineerden weinig of niet participeren. Volgens een aantal leden van de stuurgroep participatie speelt het mee dat gedetineerden gevraagd worden te participeren in een context waar ze niet willen zijn. De bereidheid te participeren in een context of organisatie waar je zelf niet voor gekozen hebt, kan daardoor minder groot zijn. Daarnaast wordt ook aangehaald dat het belangrijk is om in te spelen op de interesses van gedetineerden. Mogelijks liggen deze interesses niet in het gevangenisleven zelf, maar wel in het leven daarna.

"Ik denk dat ook de focus die iemand legt, daarom inderdaad misschien niet in eerste instantie in de gevangenis zal liggen en de participatie die daar gebeurt. Veeleer buiten: welke plaats ga ik opnieuw opnemen binnen een netwerk, binnen mijn familie? Ik denk dat het datgene is dat voorop staat." (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Ten tweede geven leden van de stuurgroep, het CORT en het interlevensbeschouwelijk overleg aan dat ze het gevoel hebben dat gedetineerden niet participeren aan inspraakprocessen omdat men de verwachting heeft dat er toch niet naar hun ideeën geluisterd zou worden of dat er geen rekening mee zou gehouden worden. Volgens deze professionelen hebben gedetineerden lage verwachtingen van wat er met hun input zou gebeuren omdat ze het niet gewoon zijn dat er naar hen geluisterd wordt.

"Of 't heeft te maken met het feit dat de gedetineerden niet verwachten dat er naar hun ideeën effectief geluisterd zal worden en dat daar effectief ook rekening mee gehouden zal worden, omdat ze dat eigenlijk niet gewoon zijn." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Als derde punt stellen hulp – en dienstverleners vast dat gedetineerden te weinig zelfvertrouwen hebben om te participeren. Zij vergeten vaak doorheen hun levensloop welke competenties en talenten ze bezitten.

"'t Zijn ook vaak zaken, als 't gaat om competenties, talenten, krachten,... die mensen vaak, als ik kijk naar de gesprekken die ik heb, zelf vergeten zijn of verloren zijn doorheen hun levensloop. Als ge mensen daar heel expliciet of uitdrukkelijk naar vraagt, dan merkt ge dat ze al een tijd moeten teruggaan. 'Dan was ik fel bezig met tekenen, dan was ik iemand die vaak ging fietsen.' Maar door alles wat erbij is gekomen van problemen, detentie, zijn die mensen dat verloren en ook een stuk de kracht om dat te gaan doen." (Lid stuurgroep participatie, 35 jaar)

Een respondent uit het interlevensbeschouwelijk overleg haalt daarnaast aan dat sommige gedetineerden weinig vertrouwen hebben in diensten omdat ze in hun leven al dikwijls teleurgesteld zijn geweest. Hulp- en dienstverleners zijn er echter ervan overtuigd dat er heel wat talent in de gevangenis aanwezig is maar dat deze niet altijd zichtbaar worden.

Zoals eerder al werd aangehaald, kan ook taal een barrière vormen voor gedetineerden om te participeren. Anderstaligen geven aan dat zij niet altijd op de hoogte zijn van activiteiten doordat de communicatie hierrond in het Nederlands gebeurt. Enerzijds vinden anderstalige gedetineerden dit logisch aangezien er een grote groep gedetineerden is die Nederlands spreekt. Anderzijds zitten zij met vragen rond het feit er in België drie officiële landstalen zijn en dat de communicatie in de gevangenis van Gent, een federale instelling, toch voornamelijk in het Nederlands verloopt.

"Ici, on est dans un pays où on a 3 langues: le Français, le Néerlandais et l'Allemand. Ici, c'est une prison fédérale. Normalement, une prison fédérale, c'est obligé d'avoir au moins les 2 langues. Je comprends pas pourquoi ici, que soit les surveillants, je dirai plutôt a la directrice, qui dit comme quoi ici il y a un loi qui interdit la langue Française. Je sais que c'est faut. Je suis née ici et je sais plus ou moins mes droits. Je connait mes devoirs et met droits." (Mannelijke gedetineerde, Franstalig, 31 jaar)

Anderstaligen geven daarnaast ook aan dat ze zich uitgesloten voelen van opleidingen omdat deze in het Nederlands gegeven worden. Hulp- en dienstverleners stellen dat het aanbod vaak uit groepsprocessen bestaat waarbij het minder evident is verschillende talen te spreken. Onder Nederlandstalige gedetineerden zijn de meningen over het betrekken van anderstalige gedetineerden bij participatie en inspraak erg verdeeld. Een aantal gedetineerden halen aan dat men 1 van de 3 landstalen moet leren. Andere gedetineerden zijn dan weer van mening dat er tolken ingezet kunnen worden om met anderstalige gedetineerden te

communiceren. Zo halen een aantal geïnterneerden aan dat men een vaste en professionele tolk zou kunnen inschakelen zodat ook anderstaligen kunnen deelnemen aan het gedetineerdenoverleg. Daarnaast zien ze ook de mogelijkheid om tolken in te schakelen om informatie terug te koppelen naar de achterban. 1 of 2 keer per maand zou men wat er besproken wordt op het gedetineerdenoverleg kunnen vertalen voor de grootste taalgroepen. Professionelen halen aan dat er af en toe gewerkt wordt met tolken. Zo doet het justitieel welzijnswerk soms beroep op de Vlaamse tolkendienst, maar dit is dan eerder om hun werking te ondersteunen en niet om informatie over het gedetineerdenoverleg te vertalen.

Zowel gedetineerden als hulp – en dienstverleners wijzen erop dat het belangrijk is steeds in het achterhoofd te houden dat niet iedereen de behoefte heeft om te participeren. Zij stellen dat er zowel buiten als binnen de gevangenis steeds een groep mensen is die geen behoefte heeft om te participeren en op die manier contact te hebben met anderen. Enkele professionals (zowel penitentiair bewakingsassistenten als hulp- en dienstverleners) zijn van mening dat participatie dan ook niet opgelegd hoeft te worden. Anderen geven dan weer aan dat ze het belangrijk vinden gedetineerden te motiveren om te participeren omdat het voor hen vaak om een cultuur gaat die minder bekend is.

1.3.2. Wie zou kunnen helpen aan de organisatie van het leven in de gevangenis?

De gedetineerden die mogen helpen bij de uitvoering van de Gentse Feesten en andere activiteiten, worden ter plaatse door een penitentiair bewakingsassistent gekozen en aangesproken. Deze penitentiair bewakingsassistent neemt deel aan de focusgroep met het coördinatieteam hulp- en dienstverlening en vertelt dat er **geen strenge criteria** verbonden zijn aan de selectie van deze personen. Wel kijkt hij naar de competenties die nodig zijn om de taken te vervullen. Zo zou iemand die niet kan voetballen, niet gevraagd worden om als scheidsrechter op te treden tijdens een toernooi. Bij de selectie van de persoon die meedraait in de werkgroep communicatie wordt wel gekeken naar diens competenties.

"Dat staat los van zijn status als gedetineerde, puur van 'die mens had capaciteit, ja competenties om mee te draaien en, en dat had op die vlak een heel grote meerwaarde om die daarbij te gaan betrekken'." (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Nederlandstalige gedetineerden hebben de indruk dat steeds dezelfde personen gevraagd worden om te helpen bij activiteiten, namelijk personen met een **vertrouwensfunctie** in de gevangenis. Leden van het coördinatieteam hulp- en dienstverlening bevestigen deze indruk.

Naast het in kaart brengen van welke gedetineerden actief burgerschap opnemen binnen de gevangenis, wordt ook gepeild naar wat de wenselijke situatie is met betrekking tot het profiel van gedetineerden die betrokken zouden kunnen worden bij de organisatie van hulp- en dienstverlening. Doorheen de focusgroepen komen meerdere kenmerken aan bod.

Nederlandstalige gedetineerden geven aan dat zij het wenselijk vinden dat gedetineerden die veel van sport wisten, betrokken zouden worden bij de sportactiviteiten. Volgens de respondenten uit het gedetineerdenoverleg moeten personen die willen participeren in de gevangenis, al een **lange tijd in de gevangenis verblijven**. Dit zou ervoor zorgen dat gedetineerden de werking van de gevangenis beter kennen en dat penitentiair bewakingsassistenten het gedrag van gedetineerden in zekere mate kunnen inschatten. Ook hechten zij er belang aan dat gedetineerden die participeren de juiste **interesses** hebben. Nederlandstalige gedetineerden en leden van het coördinatieteam hulp- en dienstverlening geven 'kunnen luisteren' aan als een belangrijke vaardigheid die participatie vereist.

De respondenten uit de stuurgroep willen meer inzetten op het versterken van competenties van gedetineerden. Deze competenties zouden bijvoorbeeld door de psychosociale dienst of de directie bevraagd kunnen worden. Ook op een informele manier zou het personeel kunnen polsen bij gedetineerden wat hun sterke punten zijn en op deze manier selecteren wie er kan participeren aan de organisatie van het aanbod aan hulp- en dienstverlening (zie verder hoofdstuk 5. Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden).

Op het moment van de bevraging is er geen specifiek profiel voor gedetineerden die kunnen meehelpen met de organisatie van het gevangenisleven. In de praktijk wordt wel verwezen naar de sportfatik en de fatik van het CORT als voorbeelden van gedetineerden die een bijdrage leveren aan de organisatie. Voor deze fatikken is er een **functieprofiel** waarin een aantal functievereisten zijn opgenomen (vb. correct, stipt en nauwgezet werken, flexibele ingesteldheid, in team kunnen werken,

klantvriendelijk zijn). Daarnaast worden doorheen de focusgroepen een aantal kenmerken van een 'toekomstig profiel' naar voren geschoven: een vertrouwensfunctie hebben, gedurende een langere tijd in de gevangenis verblijven en/of ervaring/talent/kennis hebben zodat ze dit kunnen doorgeven aan andere gedetineerden (vb. een gedetineerde die gitaar kan spelen, kan gitaarlesgeven aan andere gedetineerden).

SAMENVATTING

Algemeen genomen zijn gedetineerden die deelnemen aan inspraak en participatieprocessen vaak veroordeeld, al gedurende een lange tijd in de gevangenis van Gent, werkers of zelfs fatik en Nederlandstalig.

De redenen waarom gedetineerden deelnemen aan inspraak en participatieprocessen zijn: persoonlijke redenen (vb. persoonlijke ontwikkeling, detentieregime ontvluchten), sociale redenen (vb. in contact komen met medegedetineerden of beroepskrachten) en organisatorische redenen (vb. verdedigen van eigen belangen en die van de gedetineerdenpopulatie om zo bij te dragen aan het comfort van alle gedetineerden).

Daarnaast zijn er ook een aantal groepen die vaak uit de boot vallen: nieuwkomers, beklaagden, geïnterneerden, niet-werkers en anderstaligen.

Tenslotte heeft niet iedereen de behoefte om deel te nemen. Toch kunnen gedetineerden wel gemotiveerd worden want 'participeren' of 'inspraak hebben' is voor hen bijvoorbeeld vaak een onbekende cultuur. Voor gedetineerden die wel zouden willen deelnemen aan inspraak- en participatieprocessen worden verschillende barrières aangehaald. Voorbeelden hiervan zijn te weinig zelfvertrouwen, problemen met de Nederlandse taal of niet de verwachting hebben dat er naar hun ideeën geluisterd zal worden.

Hoofdstuk 5. Randvoorwaarden voor inspraak en participatie van gedetineerden

Doorheen de focusgroepen worden 5 randvoorwaarden aangehaald voor het realiseren van inspraak en participatieprocessen: (1) er beleidsmatig voor kiezen, (2) voorzien in basiscomfort, (3) scheppen van vertrouwen en veiligheid, (4) creëren van een draagvlak en (5) het ontwikkelen van een participatiecultuur. Twee van de basisvoorwaarden, namelijk het scheppen van vertrouwen en veiligheid en het creëren van een draagvlak, worden ook aangehaald in de literatuur.

1. Beleidsmatige keuze

Leden van de stuurgroep participatie halen aan dat het een eerste stap is om op een beleidsmatige manier te kiezen voor inspraak en participatie binnen de gevangenis van Gent. Hierbij dient men inhoudelijk na te denken over welke richting men wil uitgaan en de krijtlijnen uit te tekenen. Men is er zich van bewust dat dit een lang proces zou zijn. Het impliceert immers een ontwikkeling van een participatiecultuur en veranderingen in houdingen en attitudes.

Er zijn een aantal officiële documenten waarin inspraak en participatie van gedetineerden structureel verankerd is. Een eerste document is de **basiswet** betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden. Zowel de leden van de stuurgroep participatie als het een aantal penitentiair bewakingsassistenten halen aan dat de vrijheidsberoving de enige straf is en dat gedetineerden hun andere rechten behouden. Door een aantal penitentiair bewakingsassistenten wordt echter wel aangehaald dat niet iedereen achter de basiswet staat.

"De theorie dat je krijgt in je opleiding is goed en je word daar gebombardeerd. Maar in de praktijk, op de werkvloer... 80% van de collega's staan daar gewoon niet achter, achter die basiswet. Die willen in feite alleen maar hetgene wat de meeste buiten ook willen: je moet ze straffen, en het liefst nog opsluiten, 24 op 24u." (Penitentiair bewakingsassistent, 50 jaar)

Sinds de invoering van de basiswet in 2005 hebben bewakingsassistenten veel veranderingen meegemaakt. Zo wordt bijvoorbeeld het gedetineerdenoverleg officieel geïnstalleerd. Een aantal penitentiair

bewakingsassistenten ervaren dit negatief, ze hebben het gevoel dat gedetineerden steeds meer en meer inspraak krijgen, maar dat er weinig tot niet met hen over wordt gecommuniceerd. Niettemin zijn er ook bewakingsassistenten die wel achter deze wet en het gedetineerdenoverleg staan (zie verder randvoorwaarde 4. Draagvlak bij penitentiair bewakingsassistenten).

Daarnaast wordt tijdens de focusgroepen aangehaald dat inspraak en participatie ook opgenomen is in het **operationeel plan** van de gevangenis van Gent. Verder kiest ook de Vlaamse regering bewust voor participatie en inspraak van gedetineerden met 'het decreet betreffende de organisatie van hulp – dienstverlening aan gedetineerden'. Ondertussen heeft de regering dit decreet vertaald in een eerste strategisch plan voor de periode 2015-2020.

2. Basiscomfort

Daarnaast is het ook belangrijk om in te zetten op basiscomfort. Een hulp- en dienstverlener is van mening dat een eerste en essentiële stap om te kunnen komen tot inspraak en participatie het aanbieden van voldoende basiscomfort is.

"We hebben het hier over inspraak en participatie [...], maar ik zie daar nog iets onder liggen. Soms denk ik over de hygiëne, hoe dat mensen erbij lopen. Voelt maar ne keer wat zelfwaarde hé als je iedere ochtend een onderbroek moet aandoen die eigenlijk tussendoor tot op uw knieën zakt en dat ge heel den tijd moet optrekken. [...] Als de basis niet in orde is, hoe gaan wij ooit tot mensen komen die zich gewaardeerd voelen? En die inspraak kunnen hebben? En die mondig genoeg zijn? [...] 't Is nu misschien een beetje overdreven, maar als je rondloopt met een T-shirt die boven uwe buik komt en een broek die onder uwe buik zit, dan denk ik dat je u heel slecht voelt en dat je geen behoefte hebt om uw mening te zeggen. Dat je eigenlijk enkel maar onder tafel wilt kruipen. Dat je niet gezien wilt worden." (Hulp- en dienstverlener, 44 jaar)

Dit wordt ook aangehaald door een aantal penitentiair bewakingsassistenten. Volgens hen is er niet voldaan aan basisaspecten en is het hierdoor moeilijk om al een stap verder te gaan. Zij vinden het belangrijk om eerst in te grijpen op zaken zoals hygiëne van het cellulair en de gevangenis op zich. Indien in dit gebied inspraak mogelijk is, zou dit ten goede kunnen komen van alle gedetineerden.

"Als er klachten komen over basiseten van dat ze van de gevangenis krijgen, de hygiëne van de gangen, van het cellulair op zich en dat er daar eigenlijk nooit iets aan gedaan is geweest tot dat bepaalde mensen hun der ne keer zijn beginnen achter scharen. Dat vind ik dan jammer. Dat is denk ik uiteindelijk de basis van inspraak, dat is hetgene waar iedereen nut of onnut van heeft die hier zit. Zowel degenen met geld als zonder geld, met vertrouwensfunctie, zonder vertrouwensfunctie, bravekes, minder bravekes. Iedereen heeft daar een bepaald nut van als er op dat punt naar hen geluisterd wordt en dat gebeurt in mijn ogen veel te weinig." (Penitentiair bewakingsassistent, 27 jaar)

Daarnaast kan inspraak en participatie van gedetineerden er ook voor zorgen dat een gebrek aan basiscomfort gemeld kan worden aan de directie, bijvoorbeeld op een gedetineerdenoverleg, en het aangepakt wordt.

3. Vertrouwen en veiligheid

Een derde randvoorwaarde heeft betrekking op het zoeken van een evenwicht tussen het geven van vertrouwen en het bieden van veiligheid/controle. Alle respondentengroepen zijn zich bewust van het feit dat men te maken heeft met een context waarin veiligheid gewaarborgd dient te worden. Zo wordt bijvoorbeeld door hulp- en dienstverleners aangehaald dat de rol van penitentiair bewakingsassistenten in eerste instantie het toezien is op orde en veiligheid en dat hiermee de nodige portie wantrouwen gepaard gaat.

"Nu, ik denk dat het ook iets is van vertrouwen. Een penitentiair kader heeft per definitie wantrouwen naar gedetineerden, naar hun motieven, hun instellingen enzovoort. En als je iemand inspraak geeft, veronderstelt dat een basis aan vertrouwen dat je geeft aan diegene die met jou in overleg gaat. Dat is ook hun rol, dat wantrouwen." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar)

Hulp- en dienstverleners zijn dan ook van mening dat men 'een cultuur moet kweken' waarin participatie en inspraak van gedetineerden een plaats kan krijgen.

"Elk educatief proces is een pedagogisch proces van loslaten, vertrouwen geven of voorlopig nog niet. Dat is overal zo. Als je een kind leert fietsen, dan hou je dat zadeltje vast tot op het moment dat je als vader min of meer zeker bent het zal niet meteen omvallen. Dat is in elk educatief proces, dus je moet dat ook doen in de gevangenis.

Je moet dat niet zo maar van de ene op de andere keer veranderen." (Vrijwilliger, 74 jaar)

De visies over welke **mate van vertrouwen** er gegeven kan worden om de veiligheid niet in het gedrang te brengen, zijn verschillend. Een aantal leden van de stuurgroep participatie halen aan dat je aandacht moest hebben voor veiligheid, maar dit zonder angst te laten primeren. Zij zien nog veel groeimogelijkheden op het gebied van inspraak en participatie van gedetineerden. Hoewel niet alles verwezenlijkt kan worden binnen de gevangenismuren, zijn ze van mening dat er meer mogelijk is dan dat nu gebeurt. Om dit te realiseren, is er een bepaalde handelingsmarge nodig. Deze marge is nog erg beperkt, niet enkel wanneer het om handelingen gaat, maar ook om het uitdrukken van emoties en het reageren op situaties. Een lid van de stuurgroep participatie zegt daarover het volgende:

"Verantwoordelijkheid opnemen veronderstelt ook meer autonomie krijgen in uw handelen. En ik denk dat dat toch iets is waar we naar moeten streven. Massaal gaat dat nooit kunnen, want je blijft binnen die context werken, maar dat dat toch wel wat opschuift, dat er iets meer autonomie in handelen kan zijn, dat er ook iets meer verantwoordelijkheid kan worden opgenomen." (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar).

Leden van de stuurgroep geven aan dat vooraf bepaald moet worden welke taken gedetineerden kunnen vervullen. Zo is het momenteel bijvoorbeeld niet duidelijk of gedetineerden elkaar mogen ondersteunen. Een aantal hulp- en dienstverleners vinden het belangrijk om hiervoor ruimte te creëren, maar hebben het gevoel dat ze dit niet mogen vanuit Justitie. Het idee leeft dat vanuit Justitie gesteld wordt dat gedetineerden geen gezagsfunctie mogen hebben over andere gedetineerden, of dat gedetineerden hun beroep niet verder mogen uitoefenen binnen de gevangenismuren.

"In plaats van men externe lesgevers te werken met gedetineerden, dat is nog niet haalbaar." (Lid stuurgroep participatie, 36 jaar)

Een aantal penitentiair bewakingsassistenten geven aan dat gedetineerden autonomie hebben binnen een afgelijnd kader. Ze staan open voor feedback van gedetineerden (vb. door het gedetineerdenoverleg) als het gaat over de kantine, hygiëne, voeding, sportactiviteiten, lessen,... De ultieme beslissingen moeten volgens hen wel gemaakt worden door de directie van de gevangenis zelf.

4. Draagvlak bij het penitentiair bewakingsassistenten

Aansluitend bij de voorwaarde van vertrouwen en veiligheid, moet er ook een voldoende groot draagvlak aanwezig zijn om participatie en inspraak van gedetineerden mogelijk te maken. Bij gedetineerden leeft het gevoel dat er een verscheidenheid is binnen de groep van penitentiair personeel als het aankomt op inspraak en participatie. In hun perceptie is er enerzijds een groep die hier voorstander van is en ervoor openstaat, anderzijds hebben ze het gevoel dat er ook personeelsleden zijn die stellen dat gedetineerden hun straf moeten uitzitten zonder al te veel extra's.

Deze mening wordt ook gedeeld door een aantal penitentiair bewakingsassistenten zelf. Zo haalt een respondent aan dat er een grote **kloof** is tussen **jongere en oudere penitentiair bewakingsassistenten** in hoe ze naar gedetineerden en hun familieleden kijken/ hen behandelen.

"Toen ik ging solliciteren voor PBA te worden was het de bedoeling dat mensen met een andere visie aanvaard werden. Die examens waren er ook naar gericht hé. Nieuwe lichting denkt er meestal anders over hé, maar je merkt dat goed. Ik ga nu regelmatig met mijn oude dinosaurussen die daar 17, 18 jaar werken in de clinch. Gewoon omdat die mensen zoiets hebben van, die veroordelen ook bezoekers. 'Ze moeten maar niet met zo ne vent getrouwd zijn, of dat is die haar schuld of zonder…' Allé, dat is toch niet normaal? Dat is een bezoekster." (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

Ook onderstaand citaat maakte duidelijk dat er niet bij elke penitentiair bewakingsassistent een draagvlak is voor participatie en inspraak van gedetineerden:

"Om een voorbeeld te geven, er hangt bij ons een artikel over die opstand over een ex-cipier of PBA van Brugge. Een artikel vertelt zo'n beetje hoe dat hij het ziet. Dus er heeft er een leukertje van bij ons… Wacht de titel was […] 'We zijn geen rechter, geen beul en geen dierentemmer'. Er heeft dus een leuke collega van bij ons dat veranderd en erop geschreven: 'We zijn een rechter, een beul en een dierentemmer'. Ja, allé, je kunt dat al lachend interpreteren, maar ik bedoel, dat zegt alles." (Penitentiair bewakingsassistent, 50 jaar)

Een aantal bewakingsassistenten zijn van mening dat gedetineerden inspraak en participatie moeten **verdienen**. Dat ze mogen deelnemen, maar dat ze er eerst iets voor moeten doen.

"Ik vind dat er compromissen gemaakt kunnen worden. Als zij (gedetineerden) dingen vragen, bijvoorbeeld, ik zeg nu maar iets: ik zou liever meer fitness hebben of dit of dat. Dan zegde gij [...] ze moeten uit hun bed opstaan en hun bed opmaken. Hebben ze dat niet gedaan, awel, dan gaan ze niet naar de fitness. Awel ja, zo van die dingen, als wij ze iets geven, moeten ze iets weergeven ook hé." (Penitentiair bewakingsassistent, 43 jaar)

Bij een aantal penitentiair bewakingsassistenten leeft de **angst** dat er in de toekomst **meer inspraak en participatie** van gedetineerden zal komen. Ze vermoeden dat dit sowieso gaat gebeuren omwille van de visie van de directie; het is een directie die veel mogelijk maakt en openstaat voor inspraak en participatie. Een bewakingsassistent haalt aan ergens schrik te hebben indien er meer inspraak en participatie van gedetineerden zou komen. Niet zo zeer omdat hij er niet achter staat, wel omwille van de aankomende besparingen op vlak van personeel: *"Maar ja, als ze meer dingen organiseren hebben ze meer personeel nodig en het zijn besparingen. Er moeten 18 personeelsleden afvloeien binnen 2 jaar." (Penitentiair bewakingsassistent, 42 jaar).* Niettemin halen penitentiair bewakingsassistenten een aantal **positieve zaken** aan die verbonden zijn met het betrekken van gedetineerden. Zo vindt een penitentiair bewakingsassistent het belangrijk om in gesprek te gaan met gedetineerden zodat bijvoorbeeld de sportactiviteiten meer op hun noden en behoeften afgestemd kunnen worden; gedetineerden kunnen zich meer gewaardeerd voelen wanneer ze betrokken worden; gedetineerden kunnen ervaringen opdoen die ze ook mee kunnen nemen in hun verdere leven; het biedt structuur in hun dag en het vergroot de dynamische veiligheid.

Een aantal andere bewakingsassistenten staan dan weer **niet positief** tegenover participatie en inspraak van gedetineerden en hebben het gevoel dat de directie een soort van voorbeeldgevangenis wil creëren: *"Het is altijd voor de visie van buiten, van Gent doet dit en Gent doet dat en Gent kan dat en Gent, Gent, Gent,... En dat stopt niet, hier stopt dat niet. Gewoon voor de schijn." (Penitentiair bewakingsassistent, 43 jaar).* Wanneer gepeild wordt naar de redenen waarom men niet achter inspraak en participatie van gedetineerden staat, wordt aangehaald dat het vertrouwen dat gedetineerden krijgen momenteel niet eerlijk verdeeld is. Een aantal gedetineerden krijgt veel, volgens een aantal penitentiair bewakingsassistenten zelfs te veel vertrouwen vanuit de directie, terwijl andere gedetineerden totaal geen vertrouwen krijgen. Ze

hebben het gevoel dat sommige gedetineerden misbruik maken van het vertrouwen dat ze krijgen en dat sommige gedetineerden deelnemen aan processen van inspraak en participatie om *'hun zaakskes te regelen' (Penitentiair bewakingsassistent, 35 jaar)*. Een andere reden die aangehaald wordt, is dat het ook in de samenleving niet evident is om deel te nemen of inspraak te krijgen. Penitentiair bewakingsassistenten moeten zelf eerst werken om hun ontspanningsactiviteiten te kunnen betalen, terwijl gedetineerden kunnen kiezen om enkel leuke dingen mee te doen en verder in hun bed te blijven liggen.

"Nu doen ze enkel de leuke dingen hé, enkel de leuke. Ze gaan fitnessen, ze gaan naar de keramiek, maar ze liggen wel een hele dag in hun bed. Ja ik bedoel, wij moeten eerst werken voor te kunnen fitnessen want we moeten het nog betalen ook, alle ja." (Penitentiair bewakingsassistent, 43 jaar)

Verder bieden een aantal penitentiair bewakingsassistenten weerstand tegen inspraak – en participatie omdat men vreest voor een grotere werkbelasting.

"Ge gaat daar altijd voorstanders tussen hebben en ge gaat daar vrees ik een grotere tegenstand van krijgen. Ge gaat daar ne kleinere groep van hebben die daar voorstander van gaan zijn, die daar de moeite voor gaan doen, die daar bereid zijn, want dat is natuurlijk werk intensief, denk ik. Ja het centrum moet op de hoogte gesteld worden en zo van die zaken en ik vrees dat daar..." (Mannelijke geïnterneerde, Nederlandstalig, 41 jaar).

Hulp- en dienstverleners zijn zich bewust van de verschillen in visies die er zijn bij het penitentiair personeel. Een aantal onder hen stellen dat het tijd vraagt voordat nieuwe zaken m.b.t. inspraak en participatie van gedetineerden, waaronder het gedetineerdenoverleg, geaccepteerd worden door penitentiair bewakingsassistenten.

"Het is goed dat het gedetineerdenoverleg terug is. Het wordt door gedetineerden zelf wel geapprecieerd. En het personeel heeft tijd nodig daarvoor. Het personeel heeft tijd nodig om daarmee te leren omgaan en dat is ook wel begrijpelijk. Dat is voor velen niet zo evident als dat het is voor de mensen die daaraan deelnemen of daarover reflecteren. En dat is niet voor iedereen zo. En je kan zeggen 'goed, dat moet voor iedereen zo worden', maar je moet dat tijd geven en trachten te begrijpen waarom dat niet voor iedereen zo is." (Lid stuurgroep participatie, 49 jaar)

Een directielid wijst hierbij op het feit dat het bij het penitentiair personeel vaak te weinig bekend is dat inspraak van gedetineerden verankerd is in de basiswet. Zij ziet communicatie en transparantie hieromtrent dan ook als belangrijke factoren om een draagvlak te creëren. Bovendien benadrukken hulp- en dienstverleners dat de **bewakingsassistenten op de werkvloer zelf niet actief bevraagd** worden naar hun mening of visie op bepaalde activiteiten.

"Bij het CORT sluiten ook wel mensen vanuit justitie aan. Maar ik denk dat de gewone bewakingsassistent die op de werkvloer staat, die passeert wel het dienstonthaal, maar voor de rest is het niet dat die actief bevraagd wordt wat zijn mening over een bepaalde activiteit is. En ja, ik denk dan ook dat als je een gedetineerde betrekt, dat dat wel gevoelig kan liggen, dat dat ook wel een bepaalde grens is." (Lid coördinatieteam hulp- en dienstverlening, 38 jaar)

Dit komt ook naar boven in de focusgroepen met het penitentiair personeel. De vraag wordt gesteld waarom gedetineerden inspraak en participatie hebben, terwijl de gevangenisdirectie niet (voldoende) met hen in gesprek gaat. Er is wel een overleg tussen de directie en de kwartierchef, maar bewakingsassistenten lager in rang worden, naar hun mening, onvoldoende betrokken.

"Ik denk dat als ik alles hoor, komt er één ding duidelijk terug: dat er gewoon een serieus communicatieprobleem is in transparantie, in communicatie, zowel van boven naar beneden en van beneden naar boven toe. Ik denk dat er al heel veel opgelost kan worden moest er een beetje meer transparantie zijn want ja onbekend is onbemind natuurlijk." (Penitentiair bewakingsassistent, 35 jaar)

Er wordt aangehaald dat er veel informatie ter beschikking gesteld wordt op intranet, maar dat vele zaken al beslist zijn zonder dat men de mening van de bewakingsassistenten heeft gevraagd:

"Ik vind die informatie die daarop staat, is informatie waar dat ze al over beslist hebben. Maar wij hebben nooit inspraak en dat vind ik niet goed" (Penitentiair bewakingsassistent, 43 jaar).

Toen het gedetineerdenoverleg aan bod kwam tijdens de focusgroep, vroeg een bewakingsassistent zich af: "Zouden ze dan ook geen personeelsoverleg doen? Ik denk dat dat interessant gaat zijn." (Penitentiair bewakingsassistent, 42 jaar)

5. Ontwikkelen van een participatiecultuur

Tijdens de focusgroepen met de stuurgroep participatie, het coördinatieteam hulp- en dienstverlening en het interlevensbeschouwelijk overleg komt naar boven dat men een **participatiecultuur** zou kunnen '**kweken**'. Een innovatieve manier om een participatiecultuur te ontwikkelen, is door in te spelen op **competenties en talenten**. Verschillende groepen van personeelsleden, zowel penitentiair bewakingsassistenten als hulp- en dienstverleners, geven echter aan niet goed te weten over welke talenten en competenties gedetineerden beschikken.

"Mijn vraag is of dat we eigenlijk wel weten in wat dat onze gedetineerden goed zijn? Den directeur doet met al die mensen die hier aankomen een gesprekje, maar hoe weten wij meer over die mensen? Weten wij of dat die goed kunnen tekenen? Of dat hij 3-4 talen spreekt?" (Penitentiair bewakingsassistent, 29 jaar)

"We hebben een groep gedetineerden met een hele hoop competenties dat onder de radar blijft zitten, die niet transparant is, die we ook niet kunnen bevragen. [...] We leggen heel weinig de focus op 'waar zijn ze sterk in?' 'Wat kunnen ze heel goed?' en 'Hoe kunnen we dat inzitten voor de organisatie?'. Ik vind dat ook een belangrijke bedenking om mee te nemen, als we verder willen groeien daarin, of evolueren, dan moeten we dat echt wel bij de mensen 'in the picture' krijgen. (Lid stuurgroep participatie, 42 jaar)

Over wiens taak het zou kunnen zijn om de talenten en competities van gedetineerden in kaart te brengen, heersen verschillende visies. Door een aantal penitentiair bewakingsassistenten wordt aangehaald dat de directie een gesprek voert met nieuwe gedetineerden en dat ze hierbij een soort van vragenlijst zouden kunnen gebruiken. Leden van de stuurgroep participatie zijn dan weer van mening dat het detecteren van talenten en competenties een taak van iedereen is die met gedetineerden werkt. Zo wordt bijvoorbeeld aangehaald dat het penitentiair bewakingsassistenten vlugger een gewone babbel kunnen slaan met gedetineerden op sectie en dus mogelijks ook sneller kwaliteiten kunnen detecteren.

In de samenleving is er een cultuur aan het ontwikkelen waarbij men vertrekt vanuit de talenten en sterktes van individuen. Volgens de stuurgroep participatie is het mogelijk om dit ook toe te passen

op de gedetineerdenpopulatie. Af en toe wordt al naar de aanwezige competenties gepeild, maar dat gebeurt eerder wanneer men iemand zoekt voor een bepaalde positie binnen de gevangenis, zoals een kok of een kapper. Een bewakingsassistent haalt aan dat vroeger het beroep van gedetineerden in access geraadpleegd kon worden, maar dat dit niet meer het geval is in het nieuwe systeem (cfr. Sidis-suite).

Belangrijk hierbij is dat men wou inspelen op het begeleiden en trainen van gedetineerden. Hulp- en dienstverleners vinden het voornaam dat gedetineerden die bijvoorbeeld de taak van gedetineerdenvertegenwoordiger opnemen hierin **begeleid en gecoacht** worden. Deze coaching of training gebeurt nog niet, maar professionals willen dit in de toekomst graag implementeren. Het idee leeft: *"Participeren kan je leren" (Lid interlevensbeschouwelijk overleg, 30 jaar).* Vormingen rond communicatie of vergadertechnieken zijn mogelijke voorbeelden van zo'n training. Men moet rekening houden met het feit dat de begeleiding en training van gedetineerden tijd en dus ook middelen vraagt. Gedetineerden geven aan dat een begeleidingsfunctie ook door gedetineerden zelf kon opgenomen worden. Zij geven hierbij het voorbeeld van een sportfatik die de sportactiviteiten zou kunnen begeleiden, of een gedetineerde die analfabeten zou kunnen leren lezen of schrijven. Dit laatste gebeurde in het verleden, maar nu niet meer.

Nu hebben gedetineerden het gevoel dat ze enkel 'ingeschakeld' worden wanneer het de professionelen zelf voordelen biedt. Bijvoorbeeld, door te tolken kunnen ze de kosten voor de gevangenis verlagen, of door te helpen met activiteiten in de eindejaarperiode of tijdens de Gentse feesten moeten er geen betaalde arbeidskrachten ingezet worden.

SAMENVATTING

Doorheen de focusgroepen worden 5 randvoorwaarden aangehaald voor het realiseren van inspraak en participatieprocessen.

1. *Beleidsmatige keuze voor inspraak en participatie:* Door op een bewuste manier voor inspraak en participatie van gedetineerden te kiezen, kan men zich ertoe verbinden hierin te blijven investeren en dit levend te houden.
2. *Voldoende basiscomfort:* Pas wanneer gedetineerden over voldoende basiscomfort beschikken (vb. persoonlijke hygiëne, kledij dat niet te groot of te klein is, hygiënische cellen), kunnen ze komen tot inspraak en participatie.
3. Zoeken van een *evenwicht* tussen het geven van *vertrouwen* aan gedetineerden en het bieden van *veiligheid en controle* binnen de gevangenismuren.
4. *Draagvlak bij penitentiair bewakingsassistenten:* De meningen over dit onderwerp zijn verdeeld. Bij sommige bewakingsassistenten is hiervoor weinig draagvlak, terwijl een aantal andere bewakingsassistenten hier wel positief tegenover staan. Een aantal vinden wel dat gedetineerden participatie moeten verdienen. Er leeft de schrik dat er in de toekomst meer inspraak en participatie van gedetineerden zou komen en hierdoor hun werkbelasting zou verhogen (en dit in tijden van besparingen en personeelstekorten). Het draagvlak zou mogelijks verhoogd kunnen worden indien penitentiair bewakingsassistenten zelf meer inspraak en participatie zouden krijgen. De vraag wordt gesteld of er naast een gedetineerdenoverleg ook geen parallelsysteem voor bewakingsassistenten zou kunnen bestaan.
5. *Detecteren en inspelen op competenties en talenten van gedetineerden:* Het is belangrijk om in te zetten op training en begeleiding van gedetineerden die deelnemen aan inspraak- en participatieprocessen.

SAMEN
STERKER

DEEL 4: Conclusie

Dat zowel op nationaal als internationaal niveau steeds meer aandacht gaat naar inspraak en participatie van gedetineerden bewijzen de recente beleidsevoluties. De tijd dat gedetineerden louter hun straf moesten uitzitten en zo veel mogelijk op cel moesten blijven om na te denken is voorbij. Er wordt steeds meer erkend dat participatie en inspraak van gedetineerden verschillende voordelen heeft, zowel voor het individu als voor de gevangenis als instituut. Voor een gedetineerde heeft het bijvoorbeeld als voordelen dat het zelfbeeld (Champion & Aguiar, 2013; Farrant & Levenson, 2002) en het verantwoordelijkheidsgevoel (Guffens et al., 2012; Bishop, 2006) verhoogd kunnen worden, dat men nieuwe vaardigheden kan verwerven of bestaande verder kan ontwikkelen (Edgar et al., 2011; Foster & Magee, 2011) en dat de kans op recidive vermindert (Kim & Clark, 2013; Ward, 2009). Daarnaast kan het ook positief zijn voor de gevangenis als instituut. Participatie en inspraak van gedetineerden kan onder andere de dynamische veiligheid verhogen (Hayes, 2011; Solomon & Edgar, 2004), de werklast van penitentiair bewakingsassistenten verminderen (Edgar et al., 2011; Jaffe, 2012) en de kwaliteit van het beleid verbeteren (Solomon & Edgar, 2004).

Dit onderzoek speelde in op de nood voor meer wetenschappelijk onderzoek binnen het thema 'inspraak en participatie van gedetineerden' in Vlaanderen. In de gevangenis van Gent zijn daarvoor 78 respondenten bevraagd in 11 focusgroepen over dit thema. Zowel gedetineerden, hulp- en dienstverleners, leden van de stuurgroep participatie, vertegenwoordigers van het interlevensbeschouwelijk overleg, als penitentiair bewakingsassistenten kwamen aan bod. Doorheen deze gesprekken poogden we een antwoord te krijgen op de volgende onderzoeksthema's:

1. Wat is inspraak en participatie? Hoe kan inspraak en participatie vorm krijgen? Hoe krijgt dit vandaag de dag al vorm in de gevangenis van Gent? Wat kan anders?
2. Waarom aandacht geven aan inspraak en participatie van gedetineerden?
3. Wie neemt hieraan deel? Wie valt uit de boot?
4. Hoe kunnen we inspraak en particpiatie versterken? Wat zijn randvoorwaarden, aandachtspunten, succesfactoren en knelpunten?

1. Inspraak en participatie

1.1. Begripsafbakening en vormen van inspraak en participatie

In dit onderdeel willen we inzicht bieden in het eerste onderzoeksthema:

Wat is inspraak en participatie? Hoe kan inspraak en participatie vorm krijgen? Hoe krijgt dit vandaag de dag al vorm in de gevangenis van Gent? Wat kan anders?

De respondenten geven vele verschillende invullingen aan de begrippen "participatie en inspraak". Deze begrippen zijn dus zeker **niet eenduidig**. Als hierrond projecten worden opgezet, is het dan ook belangrijk eerst te bepalen en af te bakenen wat men onder deze begrippen verstaat zodat alle neuzen in dezelfde richting gezet worden.

In de literatuur rond participatie en inspraak in het algemeen worden verschillende manieren gebruikt om de participatie/inspraak-initiatieven in te delen in categorieën. Een eerste indeling hebben we zelf gemaakt o.b.v. literatuur over participatie en inspraak in gevangenissen. In deze literatuur komt naar voren dat participatie – en inspraakgerichte activiteiten binnen de gevangenismuren ingedeeld kunnen worden in 4 categorieën: (1) democratische participatie (vb. gedetineerdenoverlegorgaan), (2) hulp- en dienstverleningsactiviteiten (vb. participatie aan sport, onderwijscursussen, bibliotheek, arbeidsvormingen), (3) activiteiten die gedetineerden toelaten om verantwoordelijkheden op te nemen (vb. herstelgerichte activiteiten, gedetineerden die zelf activiteiten uitdenken en organiseren) en (4) peer support schemes. In de gevangenis van Gent worden al **heel wat initiatieven genomen** die ondergebracht kunnen worden in deze indeling. De eerste 3 vormen hebben hun ingang gevonden en hierbij zijn voornamelijk de eerste 2 categorieën uitgewerkt. Er is een gedetineerdenoverleg dat om de twee weken bijeenkomt en daarnaast is er een uitgebreid aanbod aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten dat zich uitstrekt over zes domeinen: arbeid, cultuur, educatie, gezondheid, sport en welzijn. De derde vorm (nl. gedetineerden betrekken bij de organisatie en uitvoering van activiteiten) staat echter nog in zijn baby/kinderschoenen. Aangezien dit één van de doelstellingen is van het actieplan hulp- en dienstverlening van de gevangenis van Gent én aangezien dit opgenomen is in het nieuwe strategische plan van de Vlaamse

Regering voor de periode 2015-2020, is er duidelijk de intentie om dit in de toekomst verder uit te bouwen. Ook gedetineerden geven aan dat ze sportactiviteiten, andere vrijetijdsactiviteiten en activiteiten gericht op communicatie (vb. 'het nieuwe wandeling gazetje') zouden kunnen organiseren. De vierde categorie (peer support schemes) kent men officieel nog niet in de Gentse gevangenis.

Een tweede indeling is het onderscheid tussen **formele en informele vormen** van participatie en inspraak. Formeel wil zeggen dat deze vormen van participatie en inspraak officieel geïnstalleerd zijn. Voorbeelden hiervan zijn het gedetineerdenoverleg of het afnemen van een schriftelijke enquête om inzicht te krijgen in de mening van gedetineerden over een bepaald onderwerp. Op dit moment wordt in de Gentse gevangenis veel (op een formele manier) georganiseerd, terwijl eigenlijk ook veel op een informele manier gebeurt. Informeel wil zeggen dat deze inspraak en participatie eerder op een niet officiële/ vrijblijvende manier plaatsvindt. Voorbeelden hiervan zijn gedetineerden die gevraagd worden om scheidsrechter te zijn bij een sportwedstrijd door een bewakingsassistent of gedetineerden uit de werkhuizen die gevraagd worden naar hun mening over de dagelijkse gang van zaken. Het lijkt ons belangrijk niet enkel aandacht te hebben voor wat formeel georganiseerd wordt en dat te ondersteunen, maar ook aandacht te hebben voor het informele, zonder hierbij afbreuk te doen aan de waarde hiervan en het informele te willen formaliseren. Er zou wel meer blootgelegd mogen worden wat leeft om deze zaken te ondersteunen en valoriseren. Er bestaan immers vele kleine krachtverhalen die vandaag niet echt zichtbaar zijn.

Een derde onderverdeling die we gebruikt hebben bij de bespreking van de resultaten is de **participatieladder** (Edelenbos et al., 2006). Er zijn concrete projecten/acties mogelijk op alle niveaus. Het eerste niveau is dat van informeren. In de gevangenis van Gent worden gedetineerden zowel schriftelijk (door vb. flyers, posters, informatieborden) als mondeling (door vb. penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners) geïnformeerd over allerlei zaken. Een volgende trap op de participatieladder is raadplegen. Manieren om gedetineerden te raadplegen zijn het plaatsen van een ideeënbox zodat gedetineerden hun suggesties kunnen meedelen en het afnemen van een schriftelijke enquête om de ideeën van gedetineerden over een bepaald onderwerp te verzamelen. Adviseren vormt de derde trap op de participatieladder. Ook op dit niveau worden initiatieven genomen in de Gentse gevangenis. Zo

is er het gedetineerdenoverleg waarbij gedetineerden op een structurele wijze adviezen kunnen formuleren over zaken van algemeen belang en wordt er een praatuurtje gehouden met geïnterneerden zodat zij hun wensen maar ook hun klachten kunnen uiten. Een volgende trap op de participatieladder is coproduceren. Gedetineerden worden in de gevangenis van Gent betrokken bij de voorbereiding en vormgeving van religieuze vieringen. Zij kunnen zelf teksten schrijven, muziek kiezen,... Het hoogste niveau van de participatieladder is meebeslissen. De 'baktrappers' zijn een voorbeeld van participatie en inspraak op dit niveau. De baktrappers zijn gedetineerden die fietsen op rollen. Wanneer zij hiermee bezig zijn, is er geen penitentiair bewakingsassistent aanwezig en zijn ze dus zelf verantwoordelijk voor het goede verloop van de activiteit.

Na het onderzoek zouden we eigenlijk liever willen spreken van een **participatiepiramide** i.p.v. een ladder. Een ladder veronderstelt immers dat gedetineerden zo hoog mogelijk op de ladder moeten geraken. Een participatiepiramide wordt ook gebruikt in de literatuur over politieke participatie (Bovens & Wille, 2010; van de Wijdeven, 2012). Deze literatuur stelt dat in de bovenste delen van de piramide weinig burgers betrokken zijn, maar dat zij in verhouding wel een actievere participatie opnemen. Deze mensen stellen zich bijvoorbeeld kandidaat voor een politieke partij. Onderaan zijn dan weer meer burgers actief, weliswaar op een minder actieve wijze (vb. door te stemmen) (van de Wijdeven, 2012). Dit kunnen we ook toepassen op participatie en inspraak van burgers tijdens een verblijf in de gevangenis.

Figuur 8. Inspraak/participatiepiramide

Gedetineerden waarvan de participatie of inspraak zich meer bovenaan de piramide situeert, nemen een actievere rol op (vb. leden van werkgroepen, gedetineerdenvertegenwoordigers). Deze rollen zijn, net zoals in de vrije samenleving, weggelegd voor een beperkte groep. Uit de focusgroepen blijkt ook dat niet elke gedetineerde een behoefte heeft om op deze hogere niveaus te participeren of inspraak te hebben. Er kan wel gestreefd worden naar het toegankelijker maken van deze delen van de piramide voor gedetineerden die dit wensen maar hierin barrières ervaren. Daarnaast zien we een sterke drang van alle gedetineerden om wel actief betrokken te zijn in het onderste deel van de participatiepiramide: ze willen op zijn minst voldoende geïnformeerd worden over aspecten van het gevangenisleven. Hoewel in de gevangenis van Gent zowel mondelinge als schriftelijke communicatiekanalen ingezet worden om gedetineerden te informeren, blijken toch nog een aantal groepen aan te geven dat ze (veel te) weinig geïnformeerd zijn. Voornamelijk anderstaligen en nieuwkomers vallen hier uit de boot. Voor deze groepen mag de ondersteuning van medegedetineerden, en dan vooral van celgenoten, niet onderschat worden. Zij zijn vaak de eerste die informatie doorgeven over het leven in de gevangenis. Om in te spelen op deze problematiek bestaan er in het Verenigd Koninkrijk *insider schemes*. Deze vorm van peer-ondersteuning vertrekt vanuit het idee dat personen in een gelijkaardige situatie iets te bieden hebben dat niet door professionelen geboden kan worden. Gedetineerden die ingezet worden als *insider* kunnen nieuwkomers geruststellen en hen praktische informatie geven die handig kan zijn tijdens een detentie (Edgar et al., 2011; HM Prison service, 2005) (zie verder 4. Wie zijn participanten en niet-participanten?).

1.2. Het gedetineerdenoverleg

Een specifieke vorm van inspraak en participatie van gedetineerden waar we graag dieper op ingaan is het gedetineerdenoverleg. Sinds een aantal jaren wordt er met het gedetineerdenoverleg geëxperimenteerd. In 2009 was Gent één van de deelnemende gevangenissen aan het pilootproject voor het oprichten van een gedetineerdenoverlegorgaan. Na deze proefperiode heeft het overlegorgaan een tweetal jaren stilgelegen en is het nieuw leven ingeblazen sinds 2014. Ondertussen is het ook opgenomen in het operationeel plan van de gevangenis. Bij het systeem vandaag de dag wordt er één maal per jaar een schriftelijke oproep gelanceerd met de vraag aan gedetineerden om zich kandidaat te stellen voor het gedetineerdenoverleg. Hoewel in de basiswet ingeschreven is

dat er **verkiezingen** georganiseerd moeten worden, gebeurt dit niet. Redenen die professionals hiervoor opgeven zijn een groot verloop van de gedetineerdenpopulatie en dat het niet evident is om een campagne te organiseren in een arresthuis. Ook internationaal wordt erkend dat verkiezingen moeilijk te organiseren zijn met populaties die een groot verloop kennen (Champion & Aguiar, 2013). De vraag kan echter gesteld worden of het toch niet aangewezen zou zijn om wel verkiezingen te organiseren. Dit kan immers ook heel wat positieve (neven)effecten opleveren. Enerzijds zijn veel gedetineerden niet op de hoogte van het bestaan van het gedetineerdenoverleg en het organiseren van verkiezingen zou het overlegorgaan **meer bekendheid** geven. Anderzijds kan op deze manier ook bekend gemaakt worden wie de gedetineerdenvertegenwoordigers zijn en welke taken zij opnemen. Het organiseren van verkiezingen verhoogt ook de betrokkenheid van de gedetineerden, want *zij* hebben mogen kiezen, *zij* hebben hun afgevaardigden, *zij* hebben een stem. Dit kan een drive creëren, een klimaat creëren waar gedetineerden zich betrokken voelen. Ook al komen er na de verkiezingen nieuwe gedetineerden in de gevangenis, zal de kans groter zijn dat zij door andere gedetineerden hiervan op de hoogte worden gebracht.

Daarnaast kaarten gedetineerdenvertegenwoordigers op het overleg vaak problemen aan die zij zelf ervaren of zien bij andere gedetineerden, maar zelden komen er ideeën rechtstreeks vanuit hun achterban. Om daaraan tegemoet te komen zien de respondenten verschillende mogelijkheden: Op regelmatige basis (vb. maandelijks) rondgaan van cel tot cel of het organiseren van een gezamenlijk informeel overlegmoment met alle gedetineerden van een bepaalde sectie zouden hierin een verbetering kunnen betekenen. Op deze manier kan het overlegorgaan 'warm gehouden' worden: nieuwe gedetineerden worden op de hoogte gebracht van het bestaan van het orgaan, andere gedetineerden worden er regelmatig aan herinnerd, er kan informatie teruggekoppeld worden over zaken die besproken worden en gedetineerdenvertegenwoordigers kunnen ideeën van andere gedetineerden meenemen naar het overleg. Allen zijn verschillende mogelijkheden om de transparantie over het gedetineerdenoverleg te vergroten.

Een andere optie zou zijn om niet enkel te werken met een gedetineerdenoverleg voor de hele gevangenis, maar ook met *'wing forums'*. Een aantal gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk hebben naast een algemeen gedetineerdenoverleg - waar zaken van algemeen belang bespro-

ken worden - ook wing forums. Tijdens deze wing forums wordt naar oplossingen gezocht voor problemen die zich specifiek op de afdeling voordoen. Indien de thema's betrekking hebben op de meerderheid van de gevangenispopulatie, wordt dit dan meegenomen naar het algemeen gedetineerdenoverleg (Hayes, 2011; Solomon & Edgar, 2004). Op deze manier krijg je een soort van trapsysteem waarbij je een vertegenwoordiging hebt van de verschillende deel-overleggen in een algemeen overlegorgaan. In sommige 'high security prisons' in het Verenigd Koninkrijk werkt men enkel met wing forums. Omwille van het grote verloop van de populatie worden er geen verkiezingen georganiseerd om gedetineerdenvertegenwoordigers te selecteren, maar laat men de meetings open voor iedereen die ze wil volgen. Het idee hierachter is dat vertegenwoordigers te weinig tijd hebben om de ideeën van hun medegedetineerden te verzamelen (Hayes, 2011).

Ook de **bekendmaking en terugkoppeling naar professionelen** (zowel penitentiair bewakingsassistenten als hulp- en dienstverleners) is een aandachtspunt. Velen onder hen zijn wel op de hoogte van het bestaan van het overlegorgaan, maar weten niet wie de gedetineerdenvertegenwoordigers zijn of welke zaken daar besproken worden. Het intranet wordt gebruikt als een kanaal om informatie over het gedetineerdenoverleg terug te koppelen naar personeelsleden. Deze vorm van communicatie blijkt echter niet voldoende te zijn.

2. Waarom aandacht geven aan inspraak en participatie van gedetineerden?

Naast het in kaart brengen van de vormen van participatie en inspraak van gedetineerden in de gevangenis van Gent, is het ook belangrijk om stil te staan bij de meerwaarde die inspraak en participatie van gedetineerden kan betekenen. De volgende onderzoeksvraag staat centraal:

Waarom aandacht geven aan inspraak en participatie van gedetineerden?

De resultaten tonen dat inspraak en participatie van gedetineerden een meerwaarde kan betekenen op verschillende vlakken. Ten eerste komt uit de focusgroepen naar voor dat er een **meerwaarde** is **voor gedetineerden** zelf. De gevangenis is een context waarin vele verantwoordelijk-

heden afgenomen worden waardoor gedetineerden afhankelijk worden van het systeem. Participatie en inspraak bieden gedetineerden juist de mogelijkheid om verantwoordelijkheden op te nemen en zich verantwoordelijk te voelen voor bepaalde zaken. Door deel te nemen kunnen gedetineerden nieuwe vaardigheden verwerven die ze ook in andere situaties kunnen inzetten. Het leereffect van participeren/ het hebben van inspraak tijdens detentie is met andere woorden contextoverschrijdend. Het biedt niet enkel een meerwaarde tijdens de detentieperiode, maar ook daarna - wat mogelijks de re-integratie in de samenleving ten goede komt. Verder komt uit de focusgroepen naar voor dat participeren/ inspraak hebben het zelfvertrouwen, zelfzekerheid en eigenwaarde van gedetineerden een boost geeft en dat het aanbod (vb. kantinelijst, hulp- en dienstverleningsactiviteiten) beter op de noden en behoeften van de gedetineerdenpopulatie afgestemd kan worden. Ook andere voordelen zoals het hebben van meer bewegingsvrijheid, de mogelijkheid om sociale contacten te leggen en positieve invloed op de verslaggeving naar de strafuitvoeringsrechtbank worden door de respondenten aangehaald.

Ten tweede is er ook een **meerwaarde voor de gevangenis als instituut**. De dynamische veiligheid kan verhoogd worden doordat er positieve contacten ontstaan tussen gedetineerden onderling, maar ook tussen gedetineerden en personeelsleden. Daarnaast is het in bepaalde gevallen ook financieel voordelig. Zo wordt de vraag gesteld waarom een gedetineerde niet de taak van sportmonitor kan opnemen. Ook in andere gevangenissen in Vlaanderen worden gedetineerden ingeschakeld in deze functie. Daarnaast vergroot inspraak en participatie het enthousiasme waardoor gedetineerden gemotiveerder zijn om aan dingen deel te nemen.

3. Wie zijn participanten en niet-participanten?

Gevangenissen worden geconfronteerd met een heterogene populatie. Zo is er een grote diversiteit aan nationaliteiten in de Belgische gevangenissen (Snacken, 2007; FOD Justitie, 2015). In 2014 had 55% de Belgische nationaliteit. De top 5 van nationaliteiten wordt verder aangevuld met burgers uit Marokko (10.5%), Algerije (6.6.%), Roemenië (3.4%) en Nederland (2.2%) (FOD Justitie, 2015). Hiermee gepaard is er ook een grote verscheidenheid aan gesproken talen (Brosens et al., 2013). Bovendien kampt een groot aantal gedetineerden met een laag niveau

van geletterdheid (de Maeyer, 2005) en zijn er verschillen in verblijfsduur en statuut (Brosens et al., 2013). Deze heterogeniteit werkt ook door in participatie en inspraak van gedetineerden. Daarom wilden wij een antwoord bieden op volgende onderzoeksvraag:

Wie neemt deel aan inspraak en participatie? Wie valt uit de boot?

Niet alle gedetineerden zijn even actief betrokken bij inspraak – en participatieprocessen. Sommige groepen participeren beduidend meer dan anderen. De **meest voorkomende kenmerken van participanten** zijn:

- Veroordeeld zijn
- Al gedurende een langere tijd in de gevangenis verblijven
- Nederlands spreken
- Penitentiaire arbeid verrichten

Dit impliceert dat **bepaalde groepen minder kunnen/ willen/ mogen deelnemen** aan processen van inspraak en participatie in de gevangenis. Een eerste groep die uit de boot valt zijn *nieuwkomers*. Zij worden vaak geconfronteerd met een gebrek aan informatie over allerhande aspecten van het gevangenisleven. Ook in ander onderzoek is vastgesteld dat gedetineerden met een kortere tijd in de gevangenis bijvoorbeeld niet deelnemen aan hulp- en dienstverleningsactiviteiten omdat ze niet weten dat deze activiteiten georganiseerd worden of hoe ze zich moeten inschrijven (Brosens et al., In Press; Brosens et al., 2015a). Om hieraan tegemoet te komen, stellen verschillende gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk een aantal gedetineerden aan als 'insiders'. Deze 'insiders' bieden informatie over het gevangenisleven aan andere gedetineerden, voornamelijk aan nieuwkomers en gedetineerden die voor een eerste keer in de gevangenis komen (Edgar et al., 2011; Jaffe, 2012).

Een andere groep die moeilijker toegang vindt tot participatie en inspraak zijn *anderstalige gedetineerden*. Deze groep is bijvoorbeeld niet vertegenwoordigd in het gedetineerdenoverleg en velen onder hen vallen al uit de boot op het eerste niveau van de participatiepiramide – zij ervaren een gebrek aan informatie. Internationaal is er, weliswaar in beperkte mate, reeds onderzoek gevoerd naar de ervaringen en problemen van buitenlandse gedetineerden. Eén soort probleem waarmee zij geconfronteerd worden, zijn problemen op het gebied van taal (Barnoux & Wood, 2013; Bhui, 2009). Hoewel anderstaligheid en het niet hebben van de Belgische nationaliteit niet als synoniemen beschouwd mogen

worden (Brosens et al., 2015b), is het belangrijk oog te hebben voor het feit dat anderstaligen/ buitenlandse gedetineerden vaak informatie missen over basisvoorzieningen zoals douches, activiteiten,... of dat penitentiair bewakingsassistenten hen vaak verkeerd begrijpen (Bhui, 2004). Dit wordt in dit onderzoek bevestigd. Anderstalige gedetineerden lopen bijvoorbeeld soms een tucht op omdat ze zich niet goed kunnen uitdrukken in het Nederlands en hierdoor niet of fout begrepen worden door penitentiair bewakingsassistenten. Anderstaligen vallen dus al uit de boot op het niveau van 'informeren' en bereiken hierdoor nauwelijks (of nooit) een ander niveau van de participatiepiramide.

De vraag die zich stelt is of ingezet kan worden op het bereiken van deze groepen of niet. Zowel hulp- en dienstverleners als penitentiair bewakingsassistenten ervaren moeilijkheden om anderstaligen te betrekken, onder meer omdat deze groep ook onderling zeer divers is. Bij nieuwkomers gaat de discussie niet zo zeer over of het mogelijk is om deze groep te betrekken, wel over of het wenselijk is. Hierover zijn de meningen verdeeld. Een aantal hulp- en dienstverleners vinden het de moeite niet om in te zetten op deze groep omdat ze maar gedurende een korte tijd in de gevangenis verblijven. Anderen halen dan weer aan dat het wel de moeite loont omdat nieuwkomers waarschijnlijk andere noden hebben dan gedetineerden die wel deelnemen aan processen van inspraak en participatie. Hierdoor wordt over de ervaringen en perspectieven van nieuwkomers heen gekeken.

We kunnen dus stellen dat het betrekken van deze groepen (zowel anderstaligen als nieuwkomers) een hele uitdaging is. Niettemin denken we dat het belangrijk is om in te zetten op het onderste niveau van de participatiepiramide: informeren. Dit vereist geen actieve participatie van gedetineerden, maar kan mogelijks veel frustraties wegnemen. Dat de werkgroep communicatie een realistisch taalbeleid aan het uitwerken is en in de toekomst meer wil werken met pictogrammen is hiervoor alvast positief.

Daarnaast zou ook meer ingespeeld kunnen worden op het feit dat gedetineerden vaak op de hoogte worden gebracht over het reilen en zeilen van het leven in de gevangenis door medegedetineerden. Dit blijkt niet enkel uit dit onderzoek, maar ook uit onderzoek in de gevangenis van Antwerpen (Brosens et al., 2013). Het doorgeven van informatie gebeurt op een informele manier (vb. door celgenoten, in werkhuizen), maar

wordt niet formeel ondersteund. Er zijn verschillende manieren om dit toch meer te formaliseren. Een eerste manier is dat nieuwkomers een buddy krijgen die hen wegwijs maakt in de gevangenis. Bij gedetineerden die Nederlands spreken kan dit een Nederlandstalige zijn; bij anderstaligen kan, in de mate van het mogelijke, gezocht worden naar iemand uit dezelfde taalgroep. Deze buddy fungeert als een peter/meter. Daarnaast zou ook de functie van de gedetineerde die de kleren opmeet uitgebreid kunnen worden. Wanneer iemand nieuw is in de gevangenis, worden zijn/haar kledingmaten opgenomen door een medegedetineerde. Deze medegedetineerde zou ook praktische informatie kunnen doorgeven aan nieuwkomers. Het is belangrijk dat de 'kledingmeter' hierin ondersteund wordt (vb. door opleiding, evaluatie/intervisiemomenten) en eventueel hiervoor kan terugvallen op een beroepskracht: Welke vragen krijgt hij? Welke informatie mag/kan hij geven? Hoe omgaan met emoties van nieuwkomers?

Daarnaast wordt ook een mogelijkheid aangehaald om anderstaligen toch op een hoger niveau te betrekken. Het idee wordt geuit dat men een meer diverse groep van gedetineerden zou kunnen vertegenwoordigen door in het gedetineerdenoverleg een aantal tweetalige gedetineerden op te nemen.

Een laatste groep die soms uit de boot valt, zijn *geïnterneerden*. Hoewel geïnterneerden wel aansluiting vinden bij het aanbod dat expliciet voor hen georganiseerd wordt, vallen ze uit de boot als het aankomt op inspraak en participatie voor de gehele gedetineerdenpopulatie. Bij de groep geïnterneerden heerst er bijvoorbeeld verwarring over het gedetineerdenoverleg: is dit wel voor hen bedoeld? Hoewel de mening niet door alle geïnterneerden gedeeld wordt, zouden een aantal onder hen liever een apart deeloverleg hebben. Door te werken met deel-overleggen, kan er een evenwichtigere vertegenwoordiging van de verschillende populaties ontstaan.

4. Hoe kunnen we inspraak en participatie versterken?

Uit de literatuur over het opzetten van participatieprojecten in de vrije samenleving blijkt dat er een aantal randvoorwaarden zijn om participatie en inspraak mogelijk te maken (Derwael, 2013). Literatuur naar

de randvoorwaarden die van toepassing zijn op inspraak en participatie in een gevangeniscontext is veel zeldzamer. De laatste onderzoeksvraag van dit rapport luidde dan ook:

Hoe kunnen we inspraak en participatie versterken? Wat zijn randvoorwaarden, aandachtspunten, succesfactoren en knelpunten?

4.1. Basiscomfort als vertrekpunt

Een randvoorwaarde die expliciet voorkomt uit dit onderzoek is het inzetten op basiscomfort. Zowel een goede persoonlijke hygiëne, beschikken over kledij die niet te groot of te klein is, een goede hygiëne van het cellulair gedeelte als van de gehele gevangenis op zich, vallen onder basisaspecten waaraan voldaan moet zijn voordat men een stapje verder kan gaan. Het idee achter deze randvoorwaarde is dat wanneer gedetineerden over voldoende basiscomfort beschikken, ze kunnen komen tot inspraak en participatie. Deze gedachte sluit enerzijds aan bij de gedachtegang van Abraham Maslow (1943). Maslow onderzocht de *behoeften* van een mens en ondervond dat er verschillende groepen van menselijke behoeften bestaan. Bovendien, zo stelde hij, kan je de menselijke behoeften hiërarchisch rangschikken in een *piramide*.

Figuur 9. Behoeftepiramide

De fysiologische behoeften (vb. voldoende eten, drinken en slapen) staan onderaan de behoeftepiramide en zijn de belangrijkste en meest dominante behoeften. Deze moeten eerst vervuld worden vooraleer iemand een volgend niveau kan nastreven, zoals participeren of zich inzetten.

Een andere theorie die in verband gebracht kan worden met de behoefte om eerst een zekere mate van basiscomfort te hebben alvorens te participeren, is de *socio-economic security theorie*. "Deze theorie gaat ervan uit dat sociale contacten voldoen aan een zogenaamde 'hogere' behoefte. Het is pas als de basisbehoeften vervuld zijn dat mensen trachten om aan hogere behoeften te voldoen. Eerst moeten basisbehoeften vervuld zijn. Dat laat burgers toe om hogere behoeften na te streven, zoals sociale contacten en participatie." (Bral et al., 2011, p268).

4.2. Van een beleidsmatige keuze tot het ontwikkelen van een participatiecultuur

Uit het onderzoek komt ook naar voren dat het belangrijk is om op een beleidsmatige manier te kiezen voor inspraak en participatie van gedetineerden. Door deze bewuste keuze te maken, verbindt men zich ertoe te blijven investeren in inspraak en participatie van deze groep en wordt dit levend gehouden. Doel is te streven naar een **'participatiecultuur'**. Een cultuurverandering is echter een werk van lange adem. Denk hierbij maar aan de BOB-campagne – de actie tegen rijden onder invloed van alcohol – of de campagne om mensen bewust te maken van het belang van het dragen van een gordel. Het gedrag van mensen verandert niet van de ene dag op de andere. 'Participeren' of 'inspraak hebben' is voor vele gedetineerden (en penitentiair bewakingsassistenten) een onbekende cultuur, waardoor ze extra gemotiveerd dienen te worden. Verschillende actoren kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van een participatiecultuur: zowel de gevangenisdirectie, hulp- en dienstverleners van de Vlaamse gemeenschap, penitentiair bewakingsassistenten, vrijwilligers als gedetineerden zelf. Om een 'participatiecultuur' te realiseren in een gevangenis, is het belangrijk rekening te houden met verschillende aspecten.

Ten eerste is het belangrijk **aandacht** te besteden aan de **meerwaarde van participatie en inspraak van gedetineerden**. Participatie en inspraak mogen niet louter beschouwd worden als een gunst dat gegeven wordt aan gedetineerden, wel als iets wat meer effect heeft dan het op het eerste zicht lijkt. Denk hierbij maar aan de voordelen die hieruit voortvloeien voor

gedetineerden: een verhoging van zelfvertrouwen en zelfbeeld, de mogelijkheid om nieuwe vaardigheden te ontwikkelen en deze ook te gebruiken na de detentieperiode,... Daarnaast heeft het ook belangrijke meerwaarde voor de gevangenis zelf, namelijk dat de dynamische veiligheid verhoogd wordt en dat het enthousiasme en motivatie van gedetineerden vergroot. Bewust zijn van de voordelen die inspraak en participatie van gedetineerden met zich meebrengen en deze meer zichtbaar maken, zijn stappen in het vergroten van het draagvlak hiervoor.

Een tweede aspect bij de ontwikkeling van een participatiecultuur is **oog hebben voor inspraak en participatie van het penitentiair personeel**. We willen hierbij absoluut niet blind zijn voor het gevarieerde takenpakket dat penitentiair bewakingsassistenten vandaag hebben, gaande van taken in de cellulaire delen van de gevangenis, tot het verwelkomen van bezoekers en het controleren van uitgangsvergunningen (Tournel, 2014). Vermelden dat bewakingsassistenten met een hoge werkdruk te maken hebben door een personeelstekort en een zware overbevolking (Tournel & Snacken, 2009) is als een open deur intrappen. De hedendaagse context laat zich bovendien ook nog eens kenmerken door extra besparingen en bezuinigingen (Scheirs et al., 2015). Dit onderzoek toont dat - rekening houdend met de niet evidente werksituatie voor penitentiair bewakingsassistenten - er meer aandacht besteed zou kunnen worden aan hun ervaringen en inzichten. Zij hebben immers een direct contact met gedetineerden en kunnen op die manier veel talenten of problemen bij gedetineerden detecteren. Verschillende penitentiair bewakingsassistenten die betrokken zijn in dit onderzoek hebben echter het gevoel dat zij zelf weinig inspraak hebben en dat er te weinig naar hun verhalen geluisterd wordt. De vraag wordt gesteld of er – naast het gedetineerdenoverleg – ook geen ruimte zou zijn voor een personeelsoverleg. Vele zaken worden immers beslist zonder dat 'de bewakingsassistent op de werkvloer' hier inspraak in heeft. Ook in het Verenigd Koninkrijk wordt erkend dat het belangrijk is aandacht te besteden aan de ervaringen en suggesties die penitentiair bewakingsassistenten hebben. In een aantal gevangenissen in het Verenigd Koninkrijk heeft men 'staff voice' geïntroduceerd. Deze 'staff voice' is een groep penitentiair bewakingsassistenten die zaken van algemeen belang bespreken en deze zaken ook bespreken met het management. Ze hebben een brievenbus waarin andere bewakingsassistenten ideeën kunnen deponeren die dan besproken worden tijdens de 'staff voice'. Op deze manier wordt dus een parallelsysteem gecreëerd voor bewakingsassistenten (Champion & Aguiar, 2013).

Daarnaast is er nog de mogelijkheid om meer in te zetten op de **talenten en competenties van gedetineerden**. Het kan eigen zijn aan de context van een arresthuis waar veel nieuwkomers zijn en gedetineerden slechts voor een kortere tijd verblijven, maar men weet eigenlijk niet goed wie er in de gevangenis verblijft. In de toekomst kan men beter in kaart brengen wat voor werk de gedetineerden gedaan hebben in het verleden, welke hobby's ze hebben, wat hun interesses zijn, welke talen ze spreken,... Enkel wanneer dit in kaart gebracht wordt, kan men de competenties van gedetineerden optimaal benutten.

Verder mag het belang van **training en begeleiding van gedetineerden** niet onderschat worden. Het trainen van deelnemers en het behouden van interesses van de participanten zijn succesfactoren in een inspraak- of participatieproject (Derwael, 2013). Dit is zeker belangrijk wanneer participatie of inspraak zich afspeelt in de bovenste lagen van de participatiepiramide: adviseren, coproduceren en meebeslissen. Hoewel zich op deze niveaus een kleiner deel van de gevangenispopulatie bevindt, is training en begeleiding essentieel om tot een volwaardige participatie/ inspraak te komen. Om gedetineerden meer te betrekken bij de organisatie en uitvoering van hulp- en dienstverleningsactiviteiten wordt bijvoorbeeld het voorstel gedaan om een gedetineerde in te schakelen als sportfatik. Deze sportfatik kan de begeleidingsfunctie van de sportactiviteiten opnemen. Het is echter wel belangrijk dat de sportfatik hierin getraind en ondersteund wordt door een beroepskracht.

We geloven hierbij ook sterk in de kracht van begeleiding door peers: gedetineerden die andere gedetineerden begeleiden. In de focusgroepen kwam, naast het voorbeeld van een gedetineerde die als sportfatik andere gedetineerde kan ondersteunen tijdens de sportactiviteiten, naar boven dat in het verleden een gedetineerde vrijwillig andere gedetineerden heeft leren lezen en schrijven. Een andere vorm van (informele) peer support in de gevangenis van Gent is dat gedetineerden nieuwkomers (en dan vaak celgenoten) informatie geven over het reilen en zeilen van het leven binnen de gevangenismuren. De mogelijkheid om dit te formaliseren in de vorm van peer support schemes zoals in het Verenigd Koninkrijk zou geexploreerd kunnen worden. Een gevangenis kan dus met andere woorden beschouwd worden als een soort van labo waar gedetineerden getraind kunnen worden in actief burgerschap.

KAUS
(We find that about cool...)
RUST, WANKERING
SIGNALISERING / AIRBAG ONTWIKKELEN
(SIGNALFUNCTIE KAMERAD)
INTERESSE OP

DEEL 5: Participatietools – en methoden

Inleiding

Deel 5 biedt een overzicht van participatietools en - methoden. We maken een onderscheid tussen vijf categorieën die telkens onderverdeeld zijn in verschillende concrete methoden.

De kleur van de methode verwijst naar de moeilijkheidsgraad van uitvoerbaarheid; zo zijn groene methoden makkelijk uitvoerbaar, blauwe methoden zijn iets minder makkelijk en tot slot zijn er rode methoden die eerder moeilijk zijn (bv. veel benodigdheden, tijdsintensief). Dit wil echter niet zeggen dat ze niet de moeite waard zijn, integendeel.

De tools en methoden die hieronder beschreven worden, zijn grotendeels gebaseerd op drie andere toolkits. Een eerste is 'Prisoner participation in open and training prisons – a toolkit for prison staff' die ontwikkeld is door Nacro (2014) – Verenigd Koninkrijk. Hoewel deze toolkit gericht is op het stimuleren en ondersteunen van participatie in een open gevangenis, biedt het ook handvaten voor gevangenissen met een meer gesloten regime. De tweede toolkit is 'Involve, improve, inspire. A prisoner learner voice toolkit'. Deze toolkit is ontwikkeld door the Prison Education Trust uit het Verenigd Koninkrijk en is gericht op het implementeren van het concept 'learner voice' in gevangenissen. 'Leren' wordt breed opgevat: het gaat over het betrekken van gedetineerden bij de verkiezingen van gedetineerdenvertegenwoordigers voor het gedetineerdenoverleg tot het promoten van educatie bij medegedetineerden (Champion & Aguiar, 2013). Als laatste is ook 'Participation toolkit – Redistrubing the power!' gebruikt. Deze toolkit is ontwikkeld door het project Feantsa (2007). Het project werd gefinancierd door de Europese Commissie en verenigt organisaties die zich richten op daklozen. Op basis van de informatie die gekomen is uit de focusgroepen in Gent, zijn deze methodieken verdiept én nieuwe toegevoegd.

Een kort overzicht:

1. Golden oldies (klassieke methoden)
   - Fora en Meetings
   - Suggestiedozen en ideeënboxen
   - Talking walls
   - Posters en Brochures
   - Nieuwsbrieven

2. Een stapje verder (nieuwere methoden)
   - Participatie in werkgroepen en comités
   - Ondersteund vrijwilligerswerk
   - ICT
   - World café

3. Deelnemen[2] (Peer methoden)
   - Peer onderzoek
   - Peer educatie
   - Peer mentoren

4. Formele bevragingen en onderzoek
   - Surveys en vragenlijsten
   - Focusgroepen

5. Out of the box (Informele methoden)
   - Informele bevragingen
   - Assisteren op een event
   - Varia

Hoofdstuk 1: Golden oldies (klassieke methoden)

1. Fora en meetings

Fora en meetings zijn eigenlijk 'gewoon' vergaderingen. Deze vergaderingen kunnen eenmalig of wederkerend zijn. Een voorbeeld van een fora of meeting in een gevangeniscontext is het gedetineerdenoverleg. Het gedetineerdenoverleg heeft als taak om aanbevelingen van algemeen belang te formuleren naar het management. In de gevangenis van Gent contacteert de directie het overlegorgaan ook proactief indien ze nadenken om bepaalde dingen te veranderen. Ook een informatieavond kan onder deze methodiek gerekend worden.

Voordelen

- Kan veel input en feedback opleveren.
- Biedt de mogelijkheid externen uit te nodigen.

Aandachtspunten

- Bereikt slechts een klein deel van de gedetineerdenpopulatie.
- Sommige personen voelen zich niet comfortabel als ze in een groep moeten spreken.
- De aanwezigheid van andere personen (zoals personeelsleden) kan ervoor zorgen dat gedetineerden enkel sociaal wenselijke antwoorden bieden.
- Meestal niet toegankelijk voor anderstaligen, hoewel er natuurlijk specifiek fora en meetings voor anderstaligen georganiseerd kunnen worden.

Hoe van start gaan?

- Kies een voorzitter. Het is belangrijk dat de meetings voorgezeten worden door een bekwame persoon.
- Stem de agenda's op elkaar af (vb. niet tijdens lessen, werk, bezoek?). Vind een moment waarop er genoeg tijd is om alle onderwerpen die je wil bespreken aan bod te laten komen. Wees er ook zeker van dat alle woorden verstaanbaar zijn voor de participanten.
- Werk best met een agenda met duidelijke agendapunten die op voorhand worden doorgegeven aan de gedetineerden. Overloop de agendapunten eerst zodat iedereen op voorhand weet wanneer

hij zijn/haar opmerkingen kan vertellen. Laat de participanten tussen de meetings mee nadenken over agendapunten. Bied hen de mogelijkheid deze agendapunten ergens te noteren of door te geven.

- Het is aan te raden de meeting te beginnen met een ijsbreker: een makkelijke, uitnodigende vraag om de aandacht te trekken.
- Zorg ervoor dat iedereen zich op zijn gemak voelt bij de groep.
- Specifieke trainingen met betrekking tot de ontwikkeling van vaardigheden die horen bij vergaderen (notities nemen, vergaderingen leiden, ...) kunnen ook nuttig zijn.
- Als gedetineerden andere gedetineerden vertegenwoordigen, is het belangrijk om de feedback terug te koppelen naar de achterban. Mogelijkheden hiervoor zijn: op regelmatige basis (vb. één maal per maand) van cel tot cel gaan of een gezamenlijk overlegmoment organiseren met alle gedetineerden van een bepaalde sectie. Dit zijn manieren om het het overleg 'warm te houden': nieuwe gedetineerden worden op de hoogte gebracht van het bestaan van de overlegmomenten, andere gedetineerden worden er regelmatig aan herinnerd, ideeën en beslissingen worden uitgewisseld en teruggekoppeld.

Benodigdheden - weinig

- Beschikbare vergaderruimte, idealiter met koekjes en koffie/thee.
- Agenda's en verslagen van vorige vergaderingen.

2. Suggestiedozen en ideeënboxen

Suggestiedozen en ideeënboxen zijn een goedkope manier om feedback te verzamelen. Deze feedback kan zowel positief als negatief zijn, ook klachten kunnen in de doos gedeponeerd worden. Om het positief te houden, noemt u de doos beter niet 'klachtendoos'. Indien er suggesties voorgesteld worden, is het van belang deze ook van feedback te voorzien. Indien dit niet gebeurt, kan het zijn dat verdere suggesties uitblijven.

Voordelen

- Mogelijkheid om suggesties voor te stellen.
- Anoniem.

- Kan gebruikt worden voor het bepalen van de agenda van een meeting.
- De ideeënbox kan ontworpen worden door gedetineerden. Dit verhoogt de betrokkenheid bij de bus.
- Toegankelijk voor anderstaligen.

Aandachtspunten

- Moeilijk voor gedetineerden die moeilijkheden ervaren met lezen en schrijven.
- Onpersoonlijke aanpak.
- Noodzaak om duidelijk te maken dat gedetineerden briefjes mogen deponeren zonder toestemming te vragen aan penitentiair bewakingsassistenten (angst voor privacy).

Hoe van start gaan?

- Kies een aantal locaties waar gedetineerden (onopgemerkt) briefjes in de doos kunnen deponeren.
- Kies verschillende locaties (vb. op elke vleugel, in het centrum, in de bibliotheek).
- Leg pen en papier in de buurt en zorg dat er altijd een voorraad ligt.
- Maak duidelijk wanneer en hoe vaak de doos leeggehaald zal worden.
- Maak duidelijk dat er feedback gegeven wordt op de suggesties. Gebruik verschillende manieren om briefjes te beantwoorden: face-to-face, op een briefje,... Vraag aan gedetineerden welke manier zij verkiezen. Dit kan door een briefje te verspreiden onder gedetineerden waarop ze kunnen aanduiden welke methode ze verkiezen.
- Verzeker anonimiteit en vertrouwelijkheid.

Benodigdheden - weinig

- Duidelijk herkenbare doos (brievenbus) – eventueel ontworpen door gedetineerden.
- Papier en balpennen.
- Personeelslid dat verantwoordelijk is voor de dozen: de dozen leegmaken, de suggesties lezen en feedback geven op de suggesties.

3. Talking walls

Simpel gezegd is een 'talking wall' een groot papier dat tegen de muur hangt waarop gedetineerden ideeën kunnen noteren. Deze techniek wordt vaak gebruikt in combinatie met andere participatiemethoden, zoals meetings of focusgroepen. Maar ze kunnen ook op een permanente wijze gebruikt worden door ze op druk bezochte plaatsen te bevestigen (vb. bezoekersruimte, sectie, bibliotheek). Zowel gedetineerden als personeelsleden kunnen hun ideeën op deze talking walls noteren.

Voordelen

- Er kan ook getekend worden in plaats van geschreven.
- Levert interessant visueel materiaal op dat in de toekomst gebruikt kan worden.
- Dient als alternatief voor mensen die hun mening willen meedelen, maar niet in groep durven spreken.

Aandachtspunten

- Niet anoniem of privé, personen kunnen elkaar zien schrijven/tekenen. Om dit op te lossen kan met post-its worden gewerkt.
- Moeilijk voor mensen met een lage geletterdheid.

Hoe van start gaan?

- Hang een groot blad (A1 of A2 of behangpapier) op een plaats waar veel gedetineerden komen, schrijf de vraag bovenaan in grote, opvallende letters.
- Voorzie voldoende stiften en post-its om anonimiteit te garanderen.
- Talking walls worden vaak ook gebruikt tijdens meetings: spoor deelnemers aan op te schrijven wat ze willen.
- Stel iemand verantwoordelijk voor het weghalen van het papier en overschrijven van de suggesties, antwoorden, ...
- Voorzie een vorm van feedback.
- Het kan nodig zijn afspraken te maken of na te denken hoe je omgaat met vloeken, beledigende commentaren,....

Benodigdheden - weinig

- Papier (A1, A2, of behangpapier).
- Stiften.
- Post-its.
- Tijd om op te volgen en feedback te leveren.

4. Posters en Brochures

Posters en brochures kunnen overal opgehangen of uitgedeeld worden. In de gevangenis van Gent wordt het vaak gebruikt om gedetineerden te informeren. Laat gedetineerden zeker testen of de posters en brochures toegankelijk en begrijpelijk zijn en waarom hen niet betrekken in het maken ervan?

Voordelen

- Het gebruik van posters en brochures verspreidt niet enkel de boodschap, maar straalt ook professionaliteit uit en het belang dat gehecht wordt aan communicatie.
- Kan visueel heel krachtig zijn.

Aandachtspunten

- Niet vanzelfsprekend om posters in verschillende talen te voorzien.
- Moeilijk voor mensen met een lage geletterdheid.

Hoe van start gaan?

- Probeer zo algemeen mogelijk te zijn met de informatie die meegegeven wordt zodat de posters zo lang mogelijk dienst kunnen doen (vermijd namen van personeel of data).
- Gebruik een duidelijk en ordelijk lettertype.
- Let op het gebruik van achtergrondafbeeldingen, deze kunnen de informatie ondersteunen, maar ook juist minder toegankelijk maken.
- Hou de lay-out en inhoud zo simpel mogelijk.
- Betrek gedetineerden. Zij kunnen beter oordelen of de posters toegankelijk en duidelijk zijn.
- Zorg ervoor dat iedere gedetineerde een flyer krijgt. Dit kan bijvoorbeeld door de flyers te verspreiden op naam.
- Zorg ervoor dat de poster er professioneel genoeg uitziet om een maximaal effect te bekomen.
- Update de posters regelmatig. Zo blijven ze in het oog springen.

Benodigdheden - weinig

- Budget (printkosten).
- Raadplegingen bij het personeel en gedetineerden.
- Software om posters en brochures te ontwerpen.

5. Nieuwsbrieven

Een nieuwsbrief kan gebruikt worden om gedetineerden te informeren. Wie de nieuwsbrief maakt, bepaalt het niveau van inspraak. Als de nieuwsbrief gemaakt is door personeel naar gedetineerden toe, zit je lager op de participatieladder dan wanneer de nieuwsbrief (deels) gemaakt is door gedetineerden. Met een zorgvuldige planning en adequate middelen kan het empowerend werken om gedetineerden te betrekken bij het opmaken van nieuwsbrieven, krantjes, magazine,...

Voordelen

- Gedetineerden kunnen hun eigen gevoelens, bevindingen en creativiteit uiten tijdens het maken van de nieuwsbrief.
- Middel om good practices, beslissingen van het gedetineerdenoverleg, nieuwe beslissingen en projecten met andere gedetineerden en personeelsleden te delen.
- Gedetineerden leren bij over IT, werken in groep, werken met een budget en deadlines.
- Verbetering van relaties tussen gedetineerden en personeelsleden indien de nieuwsbrief samen gemaakt wordt.

Aandachtspunten

- Tijdsinvestering nodig om nieuwsbrieven te maken.
- Uitdaging om creatief te zijn en te blijven.
- Uitdaging om mensen geëngageerd te houden.
- Training en ondersteuning van deelnemende gedetineerden is nodig om negatieve ervaringen te voorkomen → vraagt een investering.
- Belangrijk om open te staan voor ideeën van gedetineerden en deze niet minderwaardig te beschouwen aan ideeën van beroepskrachten.
- Moeilijk voor mensen met een lage geletterdheid en anderstaligen. Denk bijvoorbeeld aan een pagina in een andere taal.

Hoe van start gaan?

- Denk na over inhoud van de nieuwsbrief: verhalen van gedetineerden, reclame voor participatieactiviteiten, nieuwsupdates, ontwikkelingen, feedback in verband met meetings en resultaten van het gedetineerdenoverleg,...

- Betrek gedetineerden van bij het begin, maak duidelijk dat zij ook een zeg hebben over de vorm en inhoud van de nieuwsbrief.
- Bepaal vooraf wie waarover mag schrijven en wat beter niet in de nieuwsbrief staat.
- Hou rekening met het participatieniveau dat je wil bereiken met deze activiteit.

Benodigdheden - medium

- Budget (printkosten - hangt af van het formaat, kleuren, ...).
- Computer en software.

Hoofdstuk 2: Een stapje verder (nieuwere methoden)

1. Participatie in werkgroepen en interactiecomités

In gevangenissen bestaan er vaak allerlei werkgroepen: werkgroep communicatie, werkgroep sport, werkgroep actieplan hulp- en dienstverlening,... In de gevangenis van Gent wordt geëxperimenteerd om naast professionelen ook gedetineerden in dergelijke werkgroepen te betrekken. Door gedetineerden te betrekken, wordt de visie van de uiteindelijke doelgroep betrokken in de voorbereiding, implementatie en evaluatie van activiteiten. Indien dit zorgvuldig gepland en ondersteund wordt, kan een zekere mate van coproductie bereikt worden.

Voordelen

- Gedetineerden doen ervaringen op op een hoger niveau.
- Gedetineerden worden betrokken in het nadenken over de te plannen activiteiten, het te spenderen budget,...
- Gedetineerden ontwikkelen vaardigheden zoals onderhandelen, communiceren, assertief zijn en reflecteren.

Aandachtspunten

- Kan een loos gebaar zijn indien de mening van gedetineerden niet als gelijkwaardig wordt beschouwd. Laat het geen excuustruus zijn.
- Moeilijk voor anderstaligen.

Hoe van start gaan?

- Stel functieprofielen op en zoek gedetineerden die hieraan voldoen. Zorg ervoor dat de selectie eerlijk verloopt en ook eerlijk overkomt.
- Zorg ervoor dat gedetineerden zich bewust zijn van hun positie in de werkgroep en welke taken aan deze positie verbonden zijn.
- Rolbeschrijving moet zeer duidelijk zijn: wat kan/mag/moet hun rol zijn?
- Training en ondersteuning van deelnemende gedetineerden is nodig om negatieve ervaringen te voorkomen → vraagt een investering. Bied dus formele training aan gedetineerden, maar ook informele bijstand is belangrijk (voor, tijdens en tussen vergaderingen in).
- De formele trainingen kunnen inzicht bieden in het gevangenisbeleid, informatie geven over de visie en de doelen.

Benodigdheden - medium

- Kosten van de training en ondersteuning van gedetineerden.
- Een draagvlak bij het professionele leden van de werkgroepen.

2. Ondersteund vrijwilligerswerk

Ondersteund vrijwilligerswerk staat voor het betrekken van gedetineerden bij formele vrijwilligersactiviteiten. Belangrijk hierbij is dat gedetineerden ondersteund worden bij de uitvoering van hun taken. In een aantal gevangenissen in Vlaanderen worden gedetineerden reeds betrokken bij de organisatie en uitvoering van hulp- en dienstverleningsactiviteiten (vb. kerngroep in Hoogstraten, activiteitenteam in Ruiselede). Aangezien het meer betrekken van gedetineerden één van de doelstellingen is van het nieuw strategisch plan voor de periode 2015-2020 (Vlaamse Regering, 2015), valt te verwachten dat dit in de toekomst steeds meer ingang zal vinden.

Voordelen

- Biedt gedetineerden de ervaring aan om te werken voor een organisatie.
- Verbetert het zelfbeeld, het zelfvertrouwen en het gevoel van eigenwaarde.
- Biedt de kans om vaardigheden te ontwikkelen of oude te doen heropleven.
- Creëert de mogelijkheid nieuwe sociale netwerken op te bouwen.
- Voor de organisatie: extra vrijwilligers.

Aandachtspunten

- Ondersteuning van gedetineerden vraagt een tijdsinvestering.

Hoe van start gaan?

- Ga op zoek naar mogelijkheden om vrijwilligerswerk binnen de muren door te laten gaan. Gedetineerden kunnen bijvoorbeeld een steentje bijdragen door samen hulp- en dienstverleningsactiviteiten uit te denken en uit te voeren in de praktijk.
- Niet enkel inspelen op de noden van de organisatie; ook belangrijk om rekening te houden met noden van gedetineerden.
- Deel uitmaken van een werkgroep of een meeting bijwonen en notities nemen, kunnen ook beschouwd worden als vrijwilligerswerk.

- Zorg ervoor dat het personeel van de gevangenis (directie, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners) achter de idee van vrijwilligerswerk door gedetineerden staat.
- Probeer het takenpakket en de interesses van de gedetineerde op elkaar af te stemmen.
- Hou tussentijdse feedback momenten.

Benodigdheden - veel

- Een vrijwilligerscoördinator.
- Je kan denken aan de ontwikkeling van een volledig vrijwilligersbeleid (profielen, rekruteringsacties, intakes, motivatie- en retentiebeleid, trainingsbeleid, week van de vrijwilliger, ...).
- Duidelijk beleid.
- Steun van het personeel, zowel van penitentiair bewakingsassistenten, management als van hulp- en dienstverleners.

3. ICT

ICT kan een ondersteunende rol spelen bij participatie van gedetineerden. Het is wel van belang rekening te houden met de zaken die aanvaardbaar en haalbaar zijn binnen de muren. Een IT-expert kan nuttig zijn om restricties op te leggen aan de server van de gevangenis of een aparte server creëren. Enkele voorbeelden waarbij technologie in de gevangenis een rol kan spelen:

- Online surveys: gedetineerden kunnen een online vragenlijst invullen.
- Online discussiegroepen en blogs: Een interactieve website waarop gedetineerden eigen meningen kunnen delen en meningen van anderen kunnen lezen.
- Beoordelen en stemmen: Het kan mogelijk zijn om te peilen naar de ervaringen van gedetineerden via een online ratingsysteem.
- Open leercentrum: Gedetineerden kunnen op hun eigen tempo cursussen volgen (zie bijvoorbeeld rapport 'Open leren maakt vrij' - Hendrickx et al., 2014).
- Dienstenplatforms: Mogelijkheid tot afstandsonderwijs, ondersteuning bij beroepsopleidingen en arbeidstoeleiding en inzage in juridisch dossier. Een voorbeeld van een dienstenplatform is PrisonCloud. Door PrisonCloud hebben een aantal gedetineer-

den in België toegang hebben tot dergelijke diensten vanuit hun cel (Beyens, 2015; e-BO Enterprises, n.d.). Daarnaast is er ook de Virtual Campus uit het Verenigd Koninkrijk dat gedetineerden de mogelijkheid biedt tot afstandsonderwijs (Champion & Edgar, 2013).

- Digitale games: Digitale games kunnen niet enkel gebruikt worden als een vorm van entertainment, maar ook als alternatief voor training en opleidingen, kennisoverdracht of het stimuleren van gedragsveranderingen.

Voordelen

- Online surveys: Snel, makkelijk, budgetvriendelijk (geen afdrukkosten) en kostenefficiënt.
- Online discussiegroepen en blogs: Snel, transparant, kan grote hoeveelheid participanten bereiken, tijdsefficiënt, goede methode om feedback te verzamelen.
- Beoordelen en stemmen: Geeft een goede 'snapshot' van de feedback en meningen van gedetineerden.
- Dienstenplatforms & Open leercentra: Gedetineerden kunnen leren op hun eigen tempo en niveau.
- Dienstenplatforms: Gedetineerden kunnen kiezen wanneer en hoe vaak ze hun juridisch dossier raadplegen. Bovendien krijgen gedetineerden de mogelijkheid digitale vaardigheden te verwerven die onmisbaar zijn voor hun re-integratie in de hedendaagse samenleving.
- Digitale games: Onderzoek in Vlaanderen toont aan dat gamen het probleemoplossend vermogen van gedetineerden stimuleert en het positief is voor het zelfbeeld. Daarnaast leert het deelnemers om te gaan met negatieve emoties (Ribbens & Malliet, 2015).

Aandachtspunten

- Het grootste deel van de hedendaagse gevangenissen is niet voorzien op ICT-technologie.
- Duur.
- Opletten dat ICT-gebruik niet zal leiden tot eenzame opsluiting en minder mogelijkheden om deel te nemen aan activiteiten buiten de muren van de cel.
- Nodige vaardigheden en kennis bij het personeel om de vragen i.v.m. technologische zaken te kunnen beantwoorden. Daarbij kunnen bijscholingen voor het personeel nodig zijn.

Hoe van start gaan?

- Ga na wat er reeds voorhanden is.
- Belangrijk om van bij het begin feedbackmomenten te voorzien.
- Ga na wat de wettelijke bepalingen zijn m.b.t. vertrouwelijkheid, dataprotectie en privacy.
- Zoek partners om mee samen te werken.
- Voorzie in training, niet enkel van gedetineerden maar ook van personeel.

Benodigdheden - veel

- Technologische ervaring en vaardigheden.
- Technologische apparatuur.
- Personeel met tijd om te analyseren.
- Personeel dat het ICT materiaal verzorgt en bewaakt.
- Tijd en middelen voor training van gedetineerden en personeel.

4. World café

World café is een laagdrempelige methodiek om een dialoog te stimuleren tussen mensen die elkaar niet zo goed kennen. In de zaal worden verschillende tafels geplaatst met telkens een groot papier waarop een vraag staat. Op dat papier worden ook de ideeën van de deelnemers genoteerd over dat bepaalde thema. De deelnemers worden ingedeeld in kleinere groepen – maak evenveel groepen en vragen als er tafels zijn. De groepen schuiven na een tijd door naar de volgende tafel, maar er is telkens één 'gastheer/vrouw' die blijft zitten om de ideeën van de vorige groep door te geven aan de nieuwe groep zodat zij hierop verder kunnen bouwen. Op het einde worden de ideeën van alle tafels gepresenteerd tijdens een plenaire sessie.

Voordelen

- Verschillende onderwerpen kunnen op een korte tijd besproken worden.
- Informele setting.
- Kleine groepen dus kleine drempel voor mensen om vrijuit te spreken.
- Toegankelijk voor laaggeletterden.
- Deelnemers kunnen verder bouwen op de ideeën van anderen.
- Kan leiden tot gedragen beslissingen.
- Snel en goedkoop.

Aandachtspunten

- Moeilijk om anderstaligen te betrekken.
- Sommige personen voelen zich niet comfortabel als ze in een groep moeten spreken.
- Niet anoniem.

Hoe van start gaan?

- Denk na over de onderwerpen die besproken kunnen worden.
- Zorg ervoor dat iedereen zich op zijn gemak voelt bij de groep.
- Voorzie voldoende stiften en grote papieren waarop de ideeën geschreven kunnen worden.
- Spoor deelnemers aan om hun ideeën te uiten en creatief te denken.
- Stel verschillende mensen verantwoordelijk als 'gastheer/vrouw' om de ideeën van de groep door te geven aan de nieuwe groep.
- Voorzie feedback over wat met de input van de sessie gedaan wordt.

Benodigdheden – weinig

- Papier (A2 of behangpapier).
- Stiften.
- Een voldoende groot lokaal met tafels en stoelen.

Hoofdstuk 3: Deelnemen[2] (Peer methoden)

1. Peer mentoren

Gedetineerden kunnen optreden als een mentor voor andere gedetineerden. Dit betekent dat zij één op één informatie geven. De taak van de mentor bestaat eruit de deelnemer te helpen met een bepaald aspect uit diens leven. Dit kan door te luisteren naar het probleem van de deelnemer, ideeën uit te wisselen, oplossingen te bespreken en doelen op te stellen. Vaak hebben de mentoren dezelfde ervaringen gehad als de deelnemers. Deze ervaring vormt dan ook de basis van hun expertise.

Voorbeelden van deze methode in gevangenissen zijn de *Insider* en *Listener schemes* die gangbaar zijn in het Verenigd Koninkrijk. Insider schemes zijn erop gericht om (1) geruststelling te bieden aan nieuwe gedetineerden en (2) nieuwe gedetineerden te voorzien van praktische informatie die handig kan zijn tijdens een opsluiting in de gevangenis. De steun die door een medegedetineerde (mentor) gegeven wordt, is kortstondig en vindt enkel plaats tijdens de eerste dagen van de opsluiting. *Listeners* daarentegen zijn gedetineerden die zich vrijwillig inzetten om naar andere gedetineerden te luisteren. Zij verlenen emotionele steun aan gedetineerden en handelen hierbij vanuit het vertrouwelijkheidsprincipe. Gedetineerden kunnen beroep doen op deze listeners gedurende hun hele detentieperiode.

Voordelen

- Moedigt aan elkaar te steunen.
- Verbetert het zelfbeeld, het vertrouwen en het gevoel van zelfwaarde.
- Mentoren leren nieuwe vaardigheden.
- Kan empowerend zijn voor alle betrokkenen.
- Kan het sociale netwerk uitbreiden.
- Nieuwkomers worden sneller ingewerkt door "ervaringsdeskundigen".

Aandachtspunten

- Middelen en tijd nodig voor training van gedetineerden.
- Personeel moet continu steun bieden aan de mentoren en de deelnemers.

- Een zeker niveau van geletterdheid is vereist voor de mentoren omdat zij de nodige documentatie moeten bijhouden.
- Mentoren kunnen gedeelde ervaringen hebben, waarbij professionele en emotionele ondersteuning nodig kan zijn.
- Intensief voor personeel om het programma te promoten en deelnemers te rekruteren.

Hoe van start gaan?

- Stel een personeelslid aan als coördinator.
- Deze coördinator ondersteunt de mentoren en de deelnemers gedurende de hele periode.
- Informatie opzoeken over andere peer programma's kan altijd nuttig zijn. In deel 2 van dit rapport kan u meer informatie terugvinden over de insiders en listeners schemes.
- Stel een lijst op met criteria waaraan de mentoren moeten voldoen en start dan met rekruteren (Stap 7 in de toolkit). Bied daarna een training aan.
- Voorzie emotionele steun voor de mentoren.

Benodigdheden - medium/veel

- Een verantwoordelijke om het programma uit te werken en te ondersteunen.
- Engagement van peer mentoren.
- Trainingen voor peer mentoren.
- Ondersteuning van peer mentoren.
- Promotiemateriaal.

2. Peer educatie

Deze methode steunt op het principe dat een gedeelde ervaring zal leiden tot een meerwaarde in het project. Door de hiërarchie tussen 'leraar' en 'leerling' weg te nemen, zijn leerlingen sneller bereid zich open te stellen voor informatie die hen meegedeeld wordt. Peer educatie is dus gebaseerd op de veronderstelling dat een (potentiële) gebruiker van de dienst beter geïnformeerd kan worden door iemand waarmee hij zich kan identificeren als peer dan wanneer hij informatie krijgt van iemand waarmee hij een dergelijke identificatie niet kan maken. De 'peer leerkrachten' worden getraind in een bepaald topic (kennis en vaardigheden) die ze dan nadien kunnen overbrengen op 'leerlingen'.

Voorbeelden van peer educatie in gevangenissen kunnen teruggevonden worden in de review van Bagnall et al. (2015). Daaruit blijkt dat peer educatie in het buitenland voornamelijk ingezet wordt m.b.t. de preventie van HIV en andere besmettelijke ziekten. Daarnaast is er bijvoorbeeld ook het 'Shannon Trust Reading Plan' waarbij gedetineerden andere gedetineerden leren lezen (Shannon Trust, 2012). Dit gebeurde in het verleden ook al in de gevangenis van Gent.

Voordelen

- Doordat een (potentiële) deelnemer zich kan identificeren met de 'leraar', ontstaat er een effectievere informatieoverdracht.
- Biedt de kans om ervaring op te doen als vrijwilliger.
- Verbetert het zelfbeeld, het vertrouwen en het gevoel van zelfwaarde.
- 'Leerlingen' krijgen informatie in een taal die zij begrijpen en op hun niveau.

Aandachtspunten

- Start-up kost voor het trainen van de 'onderwijzers'.

Hoe van start gaan?

- Voorzie genoeg tijd om degelijke voorbereidingen te maken voor elke stap van het project.
- Het materiaal voor de educatie moet ontwikkeld worden. Vraag hiervoor hulp aan gedetineerden.
- Leraren (gedetineerden) moeten geïdentificeerd en gerekruteerd worden. Daarna volgt een training.
- Leraren (gedetineerden) kunnen leerlingen aanspreken.
- Leraren (gedetineerden) moeten ondersteund worden, peer support is een mogelijk optie.
- Zoek op welke modellen er bestaan met betrekking tot peer educatie, liever dan een nieuw model uit te vinden.

Benodigdheden - veel

- Een verantwoordelijke om het programma uit te werken en te ondersteunen.
- Engagement van peer-leraren.
- Trainingen voor peer-leraren.
- Ondersteuning van peer-leraren.
- Promotiemateriaal.

3. Peer onderzoek

Peer onderzoek stoelt op het principe dat personen veeleer geneigd zij informatie te delen met iemand die zich in dezelfde situatie als hen bevindt. Bij peer onderzoek gaan gedetineerden dus andere gedetineerden bevragen. Peer onderzoekers krijgen een opleiding en voeren dan ook het onderzoek uit. Het is een bottom-up methode die het beste ontwikkeld wordt in samenwerking met gedetineerden.

Participatief onderzoek waarbij gedetineerden betrokken worden als co-onderzoekers zijn relatief zeldzaam. In de gevangenis van Gent is er een mooi voorbeeld te vinden: het project 'ouders als onderzoekers' – opgestart op initiatief van VCOK in samenwerking met De Rode Antraciet, de Vlaamse Overheid, het Justitieel Welzijnswerk en de vakgroep sociale agogiek van de universiteit van Gent. Tussen het najaar van 2013 en het voorjaar van 2014 werden verschillende gespreksgroepen georganiseerd met gedetineerde ouders. Eén maal per week kwamen zij samen om te praten over thema's m.b.t. een ouder zijn in de gevangenis. Deze gespreksgroepen resulteerden uiteindelijk in een rapport met aanbevelingen naar de directie toe. De aanbevelingen werden door gedetineerden zelf gepresenteerd. Meer informatie over dit project kan je vinden in het onderzoeksrapport "Ouder zijn in de gevangenis. Gedetineerde ouders doen onderzoek over ouder zijn in de gevangenis van Gent" (Houtman, 2014).

Een voorbeeld uit het buitenland is het participatief onderzoek van Fine en collega's (2001) in een gevangenis in New York (Amerika). Onderzoekers van The Graduate Center en 'gedetineerden-onderzoekers' werkten zo veel als mogelijk samen gedurende een vierjarig project. 15 vrouwelijke gedetineerden volgden een cursus 'onderzoeksmethoden' waarin ze de onderzoeksvragen afbakenden over onderwijs. Daarna interviewde elke 'gevangenisonderzoeker' 5 andere gedetineerden. Omdat dit zo goed liep, werd hierna 'the College in Prison research collective' opgericht, een onderzoeksgroep samengesteld uit de helft onderzoekers en de helft gedetineerden.

Voordelen

- Empowert alle betrokkenen.
- De geïnterviewde voelt zich meer op zijn gemak.

- Garandeert echte participatie en geen 'schijnparticipatie'.
- Hogere responsgraad.
- Minder sociaal-wenselijke antwoorden.
- Mogelijkheid om anderstaligen te bereiken via peers.

Aandachtspunten

- Aangezien de onderzoeker dezelfde ervaringen kan hebben als de geïnterviewde, kan het er emotioneel aan toe gaan → Daar aandacht en ondersteuning voor bieden.
- Oppassen voor subjectiviteit van de onderzoeker (zeker als hij zich in dezelfde situatie bevindt/bevonden heeft).

Hoe van start gaan?

- Gedetineerden die peer onderzoeker willen worden hebben een intensieve training nodig. De training moet handelen over taken, vertrouwelijkheid, onderzoeksontwikkeling, gelijke kansen en grenzen.
- Idealiter: Gedetineerden-onderzoekers moeten van de meet af aan betrokken worden bij het onderzoek. Dit houdt in dat zij ook mee de populatie selecteren en de vragenlijsten opstellen, maar ook dat de analyse mee door hen gerealiseerd wordt.
- Bottom-up benadering is heel erg belangrijk, personeel plaatst zich dan ook op gelijk niveau met de gedetineerden-onderzoekers.
- Enkele van de methodieken hier beschreven kunnen dienst doen als onderzoeksmethoden (vb. interviews, focusgroepen, surveys, ...).
- Ook het schrijven van het rapport kan mede in de handen liggen van de gedetineerden-onderzoekers.

Benodigdheden - veel

- Een verantwoordelijke om het peeronderzoek uit te werken en te ondersteunen.
- Engagement van gedetineerden-onderzoekers.
- Training van gedetineerden-onderzoekers.
- Ondersteuning van gedetineerden-onderzoekers.
- Promotiemateriaal.

Hoofdstuk 4: Formele bevragingen en onderzoek

1. Surveys en vragenlijsten

Surveys en vragenlijsten zijn goede methoden om veel, representatieve informatie over specifieke, concrete zaken te verzamelen. Kennis, houdingen en gedragingen van gedetineerden kunnen op deze manier onderzocht worden op een kosten- en tijdsefficiënte manier. Deze data kunnen gebruikt worden om de diensten te verbeteren en het beleid beter af te stemmen op de noden van gedetineerden.

Het is echter belangrijk om voldoende aandacht te besteden aan de voorbereiding van de afname van de enquête. Een voorbeeld van hoe je de voorbereiding kan aanpakken, kan u terugvinden in het behoefteonderzoek in de gevangenis van Antwerpen (Brosens et al., 2013). Eén of twee verantwoordelijke(n) van elk domein van de hulp- en dienstverlening vormden samen met een aantal onderzoekers van de Vrije Universiteit Brussel een stuurgroep die verantwoordelijk was voor de bepaling van het onderzoeksdoel, afbakening van onderzoeksvragen, wetenschappelijke formulering van de vragen die opgenomen werden in de vragenlijst,... Tijdens de afname van de vragenlijsten waren er een 20 à 30-tal mensen aanwezig die gedetineerden konden ondersteunen bij het invullen hiervan (vrijwilligers, mensen uit de praktijk, onderzoekers, gedetineerden-onderzoekers, penitentiair bewakingsassistenten). Een groot deel van de gevangenispopulatie kampte immers met geletterdheidproblemen waardoor sommige gedetineerden graag verduidelijking kregen bij bepaalde vragen, terwijl bij analfabeten de vragen letterlijk voorgelezen werden. Het vergde dus verschillende inspanningen om een zo hoog mogelijke responsgraad te bereiken.

Voordelen

- Feedback van veel participanten.
- Kan gebruikt worden om allerhande informatie te verzamelen.
- Gedetineerden betrekken bij het maken van de vragenlijsten kan zeer empowerend werken en hen de visie van het personeel beter doen begrijpen.
- Biedt de mogelijkheid om een evidence-based beleid te voeren.
- Er zijn veel mogelijkheden om een survey af te nemen (1 op 1 interview, in iemands brievenbus, in een klaslokaal, op cel,...).

Aandachtspunten

- Moeilijk om correcte vragen op te stellen op het niveau van de gehele doelgroep. Het probleem van geletterdheid kan deels opgevangen worden door mensen in te schakelen die gedetineerden ondersteunen tijdens het invullen van de vragenlijst.
- Vragenlijst kan best vertaald worden voor anderstaligen. In het behoefteonderzoek in Antwerpen bijvoorbeeld was de vragenlijst beschikbaar in 13 talen.

Hoe van start gaan?

- Eerst en vooral moeten de doelen van de vragenlijsten en surveys bepaald worden. Dit kan het beste gebeuren in samenwerking met een wetenschappelijke partner, praktijkmensen en enkele gedetineerden.
- Ontwerp de vragenlijst. Gedetineerden betrekken kan empowerend werken.
- Tijdens het interviewen moet de onderzoeker actief luisteren en belang hechten aan wat de respondent bedoelt. Interviewers hebben training/richtlijnen nodig.
- Als de vragenlijsten ingevuld zijn, kan het analyseproces beginnen.
- Na de analyse wordt er een rapport opgesteld met de resultaten van het onderzoek.

Benodigdheden - medium

- Tijd en vaardigheden om vragenlijsten op te stellen, interviews uit te voeren, deze te analyseren en een rapport te schrijven.

2. Focusgroepen

Een focusgroep is een onderzoeksmethode die de kans biedt aan een groep personen om rond de tafel te zitten over een onderwerp. De groepen kunnen zowel homogeen als heterogeen zijn. De grootte van de focusgroep varieert best tussen 6 à 10 personen (min. 4 en max. 12) en neemt één à twee uur in beslag. Het is belangrijk dat de deelnemers zich op hun gemak voelen en vrijuit kunnen praten.

Normaal gezien worden focusgroepen het beste afgenomen door iemand met een onderzoeksachtergrond. Niettemin kunnen professionelen

getraind worden om dit zelf te doen. Zo hebben personeelsleden uit de gevangenis van Gent een opleiding gehad bestaande uit 4 delen:

1) Opleidingsdag 1: Hier werd uit de doeken gedaan wat focusgroepen zijn, hoe je ze praktisch kan organiseren, wat de taken van de moderator en notulist zijn, welke vragen gesteld kunnen worden en hoe je op een succesvolle manier respondenten kan rekruteren.
2) Praktisch deel 1: Elke deelnemer volgde minstens één focusgroep die geleid werd door een onderzoeker. Vervolgens begeleide deze persoon zelf een focusgroep die bijgewoond werd door de onderzoeker. Deze onderzoeker gaf achteraf feedback.
3) Opleidingsdag 2: Tijdens deze dag werd informatie gegeven over hoe je focusgroepen kan analyseren en resultaten presenteren.
4) Praktisch deel 2: De deelnemers typten de focusgroepen letterlijk uit en gingen nadien effectief aan de slag om deze te analyseren en presenteren.

Voordelen

- Brede en diepe discussie.
- Grote hoeveelheid informatie op korte tijd.
- Relatief goedkoop.
- Veel feedback.

Aandachtspunten

- Aandacht hebben voor groepsdruk zodat eigen mening echt aan bod kan komen.
- Als personeel aanwezig is, kan er sprake zijn van sociale wenselijkheid.
- Voor mensen die zich niet veilig voelen in groep is er best een 1 op 1 optie beschikbaar.
- Moeilijker voor anderstaligen (uitzondering: mits tolk, een gehele groep anderstaligen wel haalbaar).

Hoe van start gaan?

- Bepaal eerst over welk onderwerp je wiens mening wil weten.
- Hou voor de datum rekening met de participanten, doe hen er ook meermaals aan denken.
- Bevraag de mening van zo veel mogelijk actoren (vb. Nederlandstalige gedetineerden en geïnterneerden, anderstalige gedetineerden en geïnterneerden, penitentiair bewakingsassistenten, hulp- en dienstverleners, directieleden,...).

- De moderator heeft een beetje kennis over het onderwerp, maar is niet partijdig. Hij/zij zorgt voor een open sfeer en vertrouwen.
- Benadruk waarvoor de resultaten gebruikt zullen worden.

Benodigdheden - medium

- Moderator en personen die nota's nemen.
- Materiaal om het gesprek op te nemen (vb. computer met het gratis programma 'Audacity').
- Papier en pennen.
- Tijd met het personeel om de focusgroep voor te bereiden (agenda bespreken, regels vastleggen en feedback).
- Eventueel een kleine versnapering en een drankje.
- Ruimte ter beschikking. Deze ruimte kan best volledig afgesloten worden. Dit verbetert de kwaliteit van de geluidsopname. Achtergrondlawaai maakt het moeilijk de focusgroepen letterlijk uit te typen.
- Tijd en vaardigheden om de focusgroepen te analyseren en een rapport te schrijven.

Hoofdstuk 5: Out of the box (informele methoden)

Uit de focusgroepen in de gevangenis van Gent blijkt dat er ook informele methoden gebruikt worden om gedetineerden te betrekken in het leven van de gevangenis. Je kan participatie officieel in projecten gieten, maar vaak gebeurt dit ook informeel, niet officieel ingepland, maar is het eerder een manier van werken.

1. Informele gesprekken en detectie

Een eerste vorm zijn informele gesprekken. Door op een spontante manier gedetineerden te bevragen over een bepaald onderwerp, kan veel informatie verkregen worden. In de gevangenis van Gent maken verschillende beroepskrachten gebruik van deze methode: de sportcoördinator die peilt naar welke noden er leven bij gedetineerden op het gebied van sport, beroepskrachten die gedetineerden uit de werkhuizen naar hun mening vragen over de werking van de werkhuizen, mensen die in de bibliotheek werken peilen naar ideeën en voorstelen van gedetineerden, penitentiair bewakingsassistenten die in gesprek treden met gedetineerden op sectie,...

De informele gesprekken met gedetineerden kunnen ook een detectiefunctie hebben. In de focusgroepen uitgevoerd in het kader van dit onderzoek werd aangehaald dat bewakingsassistenten op sectie talenten en competenties kunnen detecteren bij gedetineerden omdat zij vlot een babbel kunnen slaan. Maar evengoed kunnen zij niet alleen talenten en competenties detecteren, maar ook problemen, zoals: Wie krijgt geen bezoek? Wie heeft weinig contact met andere gedetineerden? Wie voelt zich niet goed? Wie heeft zich al verschillende keren ingeschreven voor een activiteit maar haakt uiteindelijk toch altijd af? Wie heeft er te kleine/ te grote kledij, schoenen?

Voordelen

- Is spontaan.
- Laagdrempelig.
- Creëert een vertrouwensrelatie tussen de persoon die gedetineerden bevraagt en gedetineerden.
- Bruikbaar om de visie van mensen die moeilijkheden hebben met lezen en schrijven te achterhalen.

- Goedkoop.
- Kan veel feedback opleveren.

Aandachtspunten

- Er wordt niet altijd iets gedaan met wat uit de informele bevragingen naar boven komt.
- Moeilijker te realiseren met anderstaligen.

Hoe van start gaan?

- Denk na over een onderwerp waarover je feedback wil krijgen, en ga gericht aan de slag.
- Neem de tijd om met verschillende gedetineerden hierover in (kort) gesprek te gaan.
- Betrek penitentiair bewakingsassistenten – zij hebben vaak een direct contact met een groot aantal gedetineerden en kennen de situatie op sectie het best.
- Registreer deze feedback en ga hier achteraf ook effectief mee aan de slag.

Benodigdheden – weinig

- Tijd om informele gesprekken te voeren met gedetineerden.

2. Assisteren op een event

In de gevangenis van Gent worden gedetineerden soms op het moment zelf gevraagd door een penitentiair bewakingsassistent om mee te helpen op bepaalde evenementen (vb. scheidsrechter van een voetbalmatch, activiteiten tijdens de Gentse feesten of de eindejaarperiode) of door religieus personeel om mee een viering in elkaar te steken.

Voordelen

- Mogelijkheid om in te spelen op competenties en talenten van gedetineerden.
- Kan bijdragen tot een verhoging van het zelfvertrouwen en zelfbeeld van gedetineerden.
- Gedetineerden kunnen vaardigheden opdoen, ontwikkelen of verdiepen.
- Mogelijk om laaggeletterden en anderstaligen te betrekken (vb. door hen muziek te laten kiezen in de viering).

Aandachtspunten

- Omdat het informeel gebeurt, kan het zijn dat er mensen niet gevraagd worden om mee te doen of dat altijd dezelfde mensen worden aangesproken.

Hoe van start gaan?

- Denk na over activiteiten waarbij gedetineerden kunnen helpen.
- Spreek gedetineerden aan op hun competenties en talenten, ook gedetineerden die minder goed in hun vel zitten.
- Ondersteun gedetineerden.
- Ga achteraf in gesprek met gedetineerden over hun ervaringen.

Benodigdheden – weinig

- Is enkel mogelijk wanneer personeelsleden daarvoor openstaan en vragen aan gedetineerden om mee te helpen.

3. Varia

Daarnaast vinden in de gevangenis van Gent nog een aantal zaken op een informele – niet georganiseerde manier – plaats. Enkele voorbeelden zijn:

- Gedetineerden zijn voor elkaar een belangrijke bron van informatie. Zij informeren elkaar over het reilen en zeilen van het leven in de gevangenis. We kunnen spreken van een informele vorm van peer ondersteuning.
- Gedetineerden bieden elkaar niet enkel informatie, maar helpen elkaar ook. Zo zijn er gedetineerden die briefjes die ze op cel ontvangen voorlezen voor hun celgenoot omdat deze het moeilijk heeft met lezen en schrijven.
- Ook penitentiair bewakingsassistenten worden over het algemeen beschouwd als een aanspreekpunt voor het bekomen van informatie. Gedetineerden kunnen bij penitentiair bewakingsassistenten - de 'kwartierchef' was hier vaak het eerste aanspreekpunt - terecht met vragen en worden dan door hen doorverwezen naar de bevoegde dienst.
- Tweetalige gedetineerden worden soms door een penitentiair bewakingsassistent of een andere beroepskracht gevraagd om een gesprek te tolken.
- ...

Hoofdstuk 6: Andere participatietools – en methoden

Er zijn heel veel participatietools – en methoden. Een aantal hebben we hierboven uitgewerkt, maar daarnaast zijn er nog andere interessante methodieken voorhanden. Hieronder sommen we nog een aantal voorbeelden op met telkens een link naar meer informatie.

GPS-brainstormkit

De GPS-brainstormkit werkt hetzelfde als de GPS in je auto: Weet je niet goed welke weg je uit moet? Dan wijst de GPS je de weg. De GPS-brainstormkit wordt gebruikt om op een gestructureerde wijze met groepen van 10 tot 15 personen te brainstormen over ontwikkelingen waarvoor je organisatie staat.
Inwoners van België kunnen gratis een kit bestellen. Vanaf de tweede kit betaal je €25. Daarnaast kan je ook beroep doen ervaren consultants om jouw sessie te begeleiden.
Meer informatie: http://www.flandersdc.be/nl/gps

GIBSON -methode

De GIBSON-methode wordt gebruikt om de mening van burgers te weten te komen over een bepaald onderwerp aan de hand van stellingen. Deze methode wordt bijvoorbeeld gehanteerd om gebruikers de dienstverlening van een bepaalde organisatie te laten evalueren. De GIBSON-methode is goedkoop en eenvoudig te realiseren. Je hebt enkel kaartjes nodig met stellingen en een voldoende groot lokaal om met een groep over deze stellingen na te denken.
Meer informatie:
http://www.participatiekompas.nl/methoden-en-tools/gibsonmethode

Video's van Prison Education Trust

Prison Education Trust (een organisatie uit het Verenigd Koninkrijk dat gedetineerden toegang wil bieden tot leermogelijkheden om zo hun kansen na vrijlating te vergroten) heeft een eigen kanaal op youtube waar filmpjes staan over hun werking. Zij gebruiken allerhande methodieken om gedetineerden toegang te verlenen tot educatie in de brede zin van het woord:
https://www.youtube.com/channel/UCYKOiSOplGVS8DEi_Gs_egg

Ten slotte wijzen we graag ook op de websites 'de participatiewijzer' en 'participatiekompas'. Deze websites vormen een databank waarin allerlei methodieken om participatie van burgers te realiseren opgenomen zijn:
http://www.participatiewijzer.nl/De-Participatiewijzer/Databank-methoden
http://www.participatiekompas.nl/methoden-en-tools

Bronnenlijst

Activiteitenteam PLC Ruiselede. (2014). PLC for life quiz. Retrieved from http://klasbak.net/index.php/265-plc-for-life-quiz

Baarda, B., Bakker, E., Julsing, M., Fisher, T., Peters, V., van der Velden, T., & de Goede, M. (2013). Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek (3rd ed.). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers. Retrieved from http://ho.noordhoff.nl/boek/basisboek-kwalitatief-onderzoek

Bagnall, A.-M., South, J., Hulme, C., Woodall, J., Vinall-Collier, K., Raine, G., ... Wright, N. M. J. (2015). A systematic review of the effectiveness and cost-effectiveness of peer education and peer support in prisons. BMC Public Health, 15(290). http://doi.org/10.1186/s12889-015-1584-x

Barnoux, M., & Wood, J. (2013). The specific needs of foreign national prisoners and the threat to their mental health from being imprisoned in a foreign country. Aggression and Violent Behavior, 18(2), 240–246. http://doi.org/10.1016/j.avb.2012.11.012

Beleidsteam gevangenis Gent. (2014). Samen bruggen bouwen. Actieplan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden - Gevangenis Gent - 2014-2015. Retrieved from http://actieplanhdgent.skynetblogs.be/list/decreet-8-maart-2013/actieplan-h-d-2014-2015-gevangenis-gent.html

Belgische Federale Overheidsdiensten. (2011). Meer info over de gevangenis van Gent. Retrieved November 17, 2015, from http://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/gevangenissen/belgische_gevangenissen/gevangenissen/meer_info/gent/

Best, M. P. (1999). Keeping prisoners active in an increasingly difficult economic environment. In 12th Conference of directors of the prison administration (CDAP) – proceedings (pp. 75–105). Strasbourg: Council of Europe Publish.

Beyens, K. (2015). PrisonCloud. Een ICT-platforum voor de Belgische gevangenissen. Panopticon - Tijdschrift Voor Strafrecht, Criminologie En Forensisch Welzijnswerk, 36(2), 122–126.

Bhui, H. S. (2004). The Resettlement Needs of Foreign National Offenders. Criminal Justice Matters, 56(1), 36–44. http://doi.org/10.1080/09627250408552947

Bhui, H. S. (2009). Foreign national prisoners: Issues and debates. In H. S. Bhui (Ed.), Race and Criminal Justice (pp. 154–169). Lodon: SAGE.

Bishop, N. (2006). Prisoner Participation in Prison Management. Champ pénal/Penal Field, (Vol. III). http://doi.org/10.4000/champpenal.487

Boothby, M. R. K. (2011). Insiders' Views of their Role: Toward their Training. Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 53(4), 424–448.

Bovens, M., & Wille, A. (2010). The education gap in participation and its policital consequences. Acta Politica, 45, 393–422.

Bral, L., Carton, A., Noppe, J., Pauwels, G., Pickery, J., & Verlet, D. (2011). Sociale, maatschappelijke en politieke participatie in Vlaanderen en Europa. In J. Noppe, L. Vanderleyden, & M. Callens (Eds.), De sociale staat van Vlaanderen 2011 (pp. 257–310). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Brosens, D. (2013). Participation in prison programmes: encouraging and discouraging factors. In P. Ponsaers, A. Crawford, J. de Maillard, J. Shapland, & A. Verhage (Eds.), Crime, violence, justice and social order. Monitoring contemporary security issues (pp. 275–298). Antwerpen, Apeldoorn & Portland: Maklu.

Brosens, D., De Donder, L., Dury, S., & Verté, D. (2015a). Barriers to participation in vocational orientation programmes among prisoners. Journal of Prison Education and Reentry, 2(2), 8–22. http://doi.org/10.15845/jper.v2i2.817

Brosens, D., De Donder, L., Dury, S., & Verté, D. (2015b). Participation in prison activities: An analysis of the determinants of participation. European Journal on Criminal Policy and Research. http://doi.org/10.1007/s10610-015-9294-6

Brosens, D., De Donder, L., & Verté, D. (2013). Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen: een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

Brosens, D., Dury, S., Vertonghen, J., Verté, D., & De Donder, L. (In Press). Understanding the barriers to prisoners' participationi n sport activities. The Prison Journal.

Champion, N., & Aguiar, J. (2013). Involve, improve, inspire. A prisoner learner voice toolkit. Mitcham - Surrey: Prison Education Trust.

Champion, N., & Edgar, K. (2013). Through the gateway. How computers can transform rehabilitation. London/Mitcham: Prison Reform Trust and Prison Education Trust.

Council of Europe. (2006). Recommendation No.2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Retrieved from https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747

Daems, T. (2011). Gekooid recht voor de gekooide mens: stand van zaken basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden. Tijdschrift Voor Strafrecht, 5, 335–345.

Davies, B. (1994). The Swansea Listener Scheme: Views from the prison landings. The Howard Journal of Criminal Justice, 33(2), 125–135.

de Maeyer, M. (2005). Literacy for special target groups: prisoners. (Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2006, literacy for life). UNESCO.

De Rode Antraciet. (z.d.). Activiteitenteam Ruiselede. Retrieved October 11, 2014, from http://www.derodeantraciet.be/paginas/nieuws_detail.php?nieuws_ID=169

Derwael, B. (2013). Praktijkgids particpiatie. 55 concrete tips voor succesvolle inspraakprojecten. Brussel: Politeia nv.

Directoraat-generaal EPI. (2010). Nota aan directeurs: Overlegorganen.

Doherty, E. E. (2006). Self-Control, Social Bonds, and Desistance: A Test of Life-Course Interdependence. Criminology, 44(4), 807–833. http://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2006.00064.x

e-BO Enterprises. (n.d.). PrisonCloud. Retrieved from http://www.ebo-enterprises.com/en/prison-cloud

Edelenbos, J., Domingo, A., Klok, P.-J., & Van Tatenhove, J. (2006). Burgers als beleidsadviseurs. Een vergelijkend onderzoek naar acht projecten van interactieve beleidsvorming bij drie departementen. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.

Edgar, K., Jacobson, J., & Biggar, K. (2011). Time well spent: A practical guide to active citizenship and volunteering in prison. London: Prison Reform Trust.

Farrant, F. (2002). Isolated but not excluded: can prisoners be participants? Criminal Justice Matters, 49(1), 38–39. http://doi.org/10.1080/09627250208553501

Feantsa. (2007). Participation toolkit. Redistibuting the power! Retrieved from http://www.feantsa.org/spip.php?article122&lang=en.

Federale overheid. Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, Belgisch Staatsblad 2815–2850 (2005).

Federale Overheidsdienst Personeel en Organisatie. (z.d.). SMART formuleren van doelstellingen. Retrieved August 31, 2015, from www.acvgevangenissen.be/docs/ontwikkelcirkels/MW_doelstellingen.pdf

Fine, M., Torre, M. E., Boudin, K., Bowen, I., Clark, J., Hylton, D., ... Upegui, D. (2001). Changing Minds: The Impact of College in a Maximum-Security Prison. Effects on Women in Prison, the Prison Environment, Reincarceration Rates and Post-Release Outcomes. For full text: http://www.changingminds.ws/. Retrieved from http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/detail?accno=ED469691

FOD Justitie. (2012). Activiteitenverslag 2011 - Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. Brussel: DG EPI - Penitentiaire Inrichtingen.

FOD Justitie. (2014). Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen: Jaarverslag 2013. Brussel: DG EPI - Penitentiaire Inrichtingen.

FOD Justitie. (2015). Directoraat-Generaal Penitentiaire Inrichtingen: Jaarverslag 2014. Brussel: DG EPI - Penitentiaire Inrichtingen.

Gröning, L. (2014). Education for foreign inmates in Norwegian prisons: A legal and humanitarian perspective. Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice, 2(2), 164–188. http://doi.org/10.15845/bjclcj.v2i2.708

Guffens, H., Sempot, L., & Van Driessche, K. (2012). Basiswet interne rechtspositie gedetineerden: de opstart van de overlegorganen in de Belgische gevangenissen|. Panopticon, 33(2), 171.

Hayes, C. (2011). A review of service user involvement in prisons and probation trusts. London: Clinks.

Hendrickx, M., Van Holewinckel, P., Sluyts, E., Geenen, K., Somers, S., & Neefs, I. (2014). "Open leren maakt vrij". Interdisciplinair project - eindrapport. Onderwijs op maat in de gevangenis van Antwerpen. Antwerpen: Universiteit Antwerpen - Instituut voor Onderwijs- en Informatiewetenschappen.

Hetland, H., Eikeland, O.-J., Manger, T., Diseth, A., & Asbjornsen, A. (2007). Educational Background in a Prison Population. Journal of Correctional Education, 58(2), 145–156.

HM Prison Service. (2005). Prisoner peer support. Good practice guide for insiders peer support schemes. Lodon: Safer Custody Group.

Horney, J., Osgood, D. W., & Marshall, I. H. (1995). Criminal Careers in the Short-Term: Intra-Individual Variability in Crime and Its Relation to Local Life Circumstances. American Sociological Review, 60(5), 655–673. http://doi.org/10.2307/2096316

Houtman, S. (2014). Ouder zijn in de gevangenis. Gedetineerde ouders doen ondezoek over ouder zijn in de gevangenis van Gent. Retrieved from http://www.derodeantraciet.be/docs/documenten/Eindrapportage_OaO_Gent.compressed.pdf

Jaffe, M. (2012). Peer support and seeking help in prison. A study of the Listener scheme in four prisons in England. Keele University, Keele.

Jager-Vreugdenhil, M. (2011). Spraakverwarring over participatie. Journal of Social Intervention: Theory and Practice, 20(1), 76–99.

Janssens, F. (2011). "Wij willen ons samenleven duurzaam veranderen": Overwegingen bij een dringende ecologische en sociale imperatief. In F. Cockx, H. De Blende, G. Gehre, G. Van den Eeckhaut, & G. Verschelden (Eds.), Wissels. Handboek sociaal-cultureel werken met volwassenen. (pp. 260–277). Gent: Academia Press.

Kim, R. H., & Clark, D. (2013). The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach. Journal of Criminal Justice, 41(3), 196–204. http://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.03.001

L'Enfant, R. (2003). Methodische principes van participatie. In H. Baert, M. De Bie, A. Desmet, M. Van Eislander, & L. Verbeke (Eds.), Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen (pp. 650–657). Brugge: Die Keure.

Levenson, J., & Farrant, F. (2002). Unlocking Potential: Active Citizenship And Volunteering By Prisoners. Probation Journal, 49(3), 195–204. http://doi.org/10.1177/026455050204900302

Magee, H., & Foster, J. (2011). Peer support in prison health care. An investigation into the Listening Scheme in one adult male prison. London: University of Greenwich.

Maruna, S. (2007). Why volunteerism "works" as prisoner reintegration: rehabilitation for a "bulimic society", 18th Edith Kahn Memorial Lecture, 24 april 2007.

Nacro. (2014). Prisoner participation in open and training prisons. A toolkit for prison staff. London: Nacro.

Nacro. (2015). Who we are. Retrieved August 31, 2015, from https://www.nacro.org.uk/about-us/strategic-plan-2015-18/who-we-are/

Penninx, K. (2010). Zin in meedoen. Werkzame principes voor het stimuleren van vrijwillige inzet van mensen in de derde levensfase. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Perrin, C., & Blagden, N. (2014). Accumulating meaning, purpose and opportunities to change "drip by drip": the impact of being a listener in prison. Psychology, Crime & Law, 20(9), 902–920. http://doi.org/10.1080/1068316X.2014.888429

Provinicie Vlaams Brabant. (2008). De ouderenadviesraad: als schakel in het lokale ouderenbeleid. Provincie Vlaams-Brabant: Grafische dienst.

Pryor, S. (2001). The Responsible Prisoner: An Exploration of the Extent to Which Imprisonment Removes Responsibility Unnecessarily. London: Home Office.

PSC Hoogstraten. (2011). jaarverslag 2010 - Hulp en dinestverlening aan gedetineerden PSC Hoogstraten. Retrieved from https://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CCgQFjACahUKEwjvh-Sw2JfJAhXB1xoKHdKRAm0&url=http%3A%2F%2Fwww4.vlaanderen.be%2Fwvg%2Fwelzijnensamenleving%2Fhulpaangedetineerden%2FDocuments%2FJaarverslag%25202010_PSC%2520Hoogstraten.pdf&usg=AFQjCNH8OIuG7Eqo-V1ZhN1OqTOquR0FjA&sig2=fe3-SiCftZwuDlgmvLHdnw&bvm=bv.107467506,d.d2s

Ribbens, W., & Malliet, S. (2015). Exploring the appeal of digital games to male prisoners. Poetics, 48, 1–20. http://doi.org/10.1016/j.poetic.2014.10.007

Rocque, M., Bierie, D. M., & MacKenzie, D. L. (2011). Social bonds and change during incarceration: Testing a missing link in the reentry research. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 55(5), 816–838.

Scheirs, V., Beckmann, M., Beyens, K., De Ridder, S., Kennes, P., Roosen, M., & Vanhouche, A.-S. (2015). De atleet in minister Koen Geens. Penologische reflecties bij zijn justitiekplan. Panopticon - Tijdschrift Voor Strafrecht, Criminologie En Forensisch Welzijnswerk, 36(4), 361–374.

Shannon Trust. (2012). The challenge. Retrieved November 24, 2015, from http://www.shannontrust.org.uk/our-work/the-challenge/

Snacken, S. (2007). Penal policy and practice in Belgium. In Crime, punishment, and politics in comparative perspective (Vol. 36, pp. 127–216).

Solomon, E., & Edgar, K. (2004). Having their say: The work of prisoner councils. London: Prison Reform Trust.

Toch, H. (1995). Inmate involvement in prison governance. Federal Probation, 59(2), 34–39.

Tournel, H. (2014). De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld. Maklu.

Tournel, H., & Snacken, S. (2009). Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenissen. Brussel: Koning Boudewijnstichting.

Turner, G., & Shepherd, J. (1999). A method in search of a theory: peer education and health promotion. Health Education Research, 14(2), 235–247. http://doi.org/10.1093/her/14.2.235

United Nations. (1955). Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Retrieved February 24, 2014, from http://www.refworld.org/docid/3ae6b36e8.html

van de Wijdeven, T. (2012). Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken. Delft: Uitgeverij Eburon.

Verhoeven, S. (2011). Het vuur aan de participatielont. In F. Cockx, H. De Blende, G. Gehre, G. Van den Eeckhaut, & G. Verschelden (Eds.), Wissels. Handboek sociaal-cultureel werken met volwassenen. (pp. 510–521). Gent: Academia Press.

Vlaamse overheid. (2000). Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren. Brussel: Departement welzijn, volksgezondheid en gezin. Retrieved from http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnensamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Documents/strategischplanhulpendienstverleningaangedetineerden.pdf

Vlaamse overheid. (2013). Decreet betreffende de organisatie van hulp - en dienstverlening aan gedetineerden (pp. 22457–22462). Belgisch Staatsblad. Retrieved from http://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2013/04/11_1.pdf#Page41

Vlaamse Regering. (2013). Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2013-2015. Brussel. Retrieved from http://www4.vlaanderen.be/wvg/welzijnensamenleving/hulpaangedetineerden/documentatie/Documents/strap2013_2015.pdf

Vlaamse Regering. (2015). Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Stratgisch plan 2015-2020. Brussel.

Ward, S. A. (2009). Career and Technical Education in United States Prisons: What Have We Learned? Journal of Correctional Education, 60(3), 191–200.

Woolf, S. H., & Tumim, S. (1991). Prison disturbances April 1990: report of an Inquiry. London: H.M.S.O.